

Knihovna Vlastivědného muzea Jesenicka

03733

JESENICKO

Vlastivědný sborník

2

2001

7SJ

Pokyny pro autory

Přijímáme články zpracované na počítači v textovém editoru WORD. K disketě dodejte jeden výtisk práce pro lektorování. Rukopis musí obsahovat nezkrácené jméno a příjmení autora, český název příspěvku. U odborných článků vyžadujeme návrh českého textu resumé.

Mimořádně lze drobnosti dodat jako strojopis, text musí odpovídat úpravě rukopisu pro sazbu:

- příspěvky jsou psány po jedné straně kancelářského papíru A4
- v textu používejte kulaté závorky
- *kurzívu* označte podtržením příslušné pasáže vlnovkou, **tučné** písmo rovnou čarou
- tabulky zařaďte za rukopis na zvláštních listech, označte je názvem a vysvětlivkami
- kresby musí být tuší na bílém papíře, síla čar a velikost písma musí být úměrná předpokládanému zmenšení
- fotografie musí být ostré a kontrastní (barevné i černobílé), na zadní straně je označte jménem autora, zkráceným názvem článku, číslem obrázku a popiskou
- popisky k obrázkům jsou přiloženy na zvláštním listu s označením: obr. - číslo - název

Další nezbytné pokyny:

- při psaní příspěvků je doporučeno používat poznámek (tj. číslo), jejich seznam je zařazen za příspěvek

- pravidlem zkrácené citace je úzus zavedený bibliografickou normou z r.1964, kupř. monografie:

HOBIL, Karel - PETR, Eduard: Raná renesance, Olomouc, Academia 1999, 200 s.

periodika:

JODL, K.: Moravská renesance, Nové knihy, 14.7.1999, s.2.

PÁNEK, F.: Humanismus, DaS, 15, 1993, č.5, s.62.

MĚRÁK, Š.: Vývoj hradní architektury, In: Archacologia historica, Sv.16, Brno, MVS 1991, s.215-232.

- v přírodních vědách doporučujeme při citaci používat jméno autora a letopočet v závorce

- seznam literatury obsahuje jen citované práce, je-li tomu jinak, je nutno tuto skutečnost výslovně uvést

- po dohodě s redakcí je možno přijmout i celý cizojazyčný článek s českým souhrnem

- na konci příspěvku uveďte plnou adresu autora včetně akad.titulů

Zaslané příspěvky budou projednány v redakční radě, o přijetí článku bude autor vyrozuměn.

Přednostně jsou zveřejňovány práce související s programem Vlastivědného muzea Jeseníka a Státního okresního archívu v Jeseníku.

Knihovna Vlastivědného muzea Jesenicka

03733

J E S E N I C K O

Vlastivědný sborník Svazek 2

Jeseník 2001

Obsah

Články

R. Musil: Kati a katovny na Jesenicku v 17. a 18. století.....	5
B. Tinzová: Klášter voršilek ve Frývaldově jako centrum vzdělávání dívek 1881-1948.....	16
J. Hradilová: Internace německého obyvatelstva v adolfovickém táboře 1945-1946.....	25
D. Pfütznerová: Tajemství vily Erwina Weisse v Jeseníku.....	34

Drobnosti

D. Polách: Nejasnosti kolem realizace Českého pomníku na Gräfenberku.....	39
K. Growka: Památky z kostelní věže ve Staré Červené Vodči.....	42
M. Dziedzic: Z galerie umělců Jesenicka - Bernhard Krause a Ferdinand Martius.....	43
gw: Nález letounu z 2. světové války.....	45
K. Müller: Pečeť vidnavského kolektora ze 2. pol. 18. století.....	46
M. Rychlý: Archeologické výzkumy Vlastivědné muzejní společnosti v r. 2000.....	46
F. Lemon: Kolibříci Jesenicka.....	47

Kronika

Z výstav Vlastivědného muzea Jesenicka.....	49
Co přinesl čas.....	51

Literatura

Nové knihy.....	53
Jesenicko na stránkách periodik.....	58
Bibliografický rejstřík Ročenky VMSJ (1993-1998).....	62

Články

Kati a katovny na Jesenicku v 17. a 18. století

Roman Musil

„Poněvadž kat a jeho pomocníci obyčejně nemilosrdní lidé jsou, má soudce nejenom při útrpným dotazu... nýbrž vesměs ve všech útrpných řízeních pozor dáti, aby skrze něho aneb jeho pacholky pravá míra se nepřestoupila, a má mezi jinými obzvláště na to patřeno býti, aby on jak při mučení, tak při odpravení zločinců toliko obyčejných a ne vnově nalezených nástrojů sám pro sebe bez našeho nejvyššího povolení užíval, pak aby sobě vynesený ortel dobře pamatoval a vykonával, též zločince nepřekvapil, ani v duchovním těšení a vzbuzování překážku nečinil, méně k zoufanlivosti příčinu podával. A konečně, ačkoli pro kata... na popravčím místě bezpečná svoboda se vyvolává a označuje, on však nicméně, jestli dobře neodpravi, podle povahy věci a uznání soudce trestán býti má.“¹

Dějiny katů a katovského řemesla vyvolávají téměř vždy představu něčeho tajemného, dobrodružného, hrůzostrašného. Pravdou však je, že při bližším studiu pramenů a literatury najednou vyvstane toto řemeslo ve své všednosti spíše jako krutě každodenní odpověď své doby na nejrůznější porušování pravidel a zákonů. Bohužel se, odpovídajíc krutě na spáchaný zločin, lidé dopouštěli omylů. Jesenické čarodějnické procesy jsou toho důkazem. Stojí za to podívat se podrobněji na pozadí, na němž se tyto procesy, ale nejen ony, odehrávaly. Neomezujeme se přitom jen na 17. století, v 18. století vývoj zcela plynule pokračoval a k zásadním změnám ve výkonu trestu došlo až v 19. století. Proto naši studii vymezujeme právě stoletími baroka a osvícenství. Omezujeme se na region Jesenicka (vymezujeme jej hranicemi okresu Jeseník), protože se domníváme, že dosavadní zkoumání se soustředilo více na problém čarodějnických procesů a hospodářské a genealogické problémy ponechávalo stranou.² Jde o studii materiálovou, která si klade za cíl zpřístupnit co největší soubor zjištěných údajů. Úvodem citujeme výňatek ze zákoníku Marie Terezie, jež dobře charakterizuje práci katů a nároky, které v ideálním případě měli splňovat.

Samozřejmě, že i předpisy či zákony, kterých se kati při své práci „přidržovali“, prošly svým vývojem. Zásady tortury, jak se používala v českých zemích, poprvé shrnul Pavel Kristián z Koldína ve svém zákoníku z roku 1579.³ Jeho zákoník byl obecně váženou příručkou, která byla v roce 1627 povýšena na podpůrný pramen šlechtického zemského práva. Zároveň uvedme, že v roce 1584 vyšel v Praze *Traktát o tázání aneb právu útrpném* přeložený z němčiny Danielelem Adamem z Velešlavína.⁴ Dalšími právními úpravami zasahujícími do zásad a postupů hrdelního soudnictví

byly hrdelní řády a zákoníky Josefa I. z roku 1708 a Marie Terezie z roku 1769. Dodejme, že tortura jako součást výslechu byla v českých zemích zrušena v roce 1778.

Jaké další prameny jsou badatelům k dispozici? V rovině zemí Koruny české jsou to především smolné knihy (také knihy černé, krevní, registra tajemství lotrovského), což však platí pouze pro prostor bývalého českého království a markrabství moravského, neboť ve Slezsku tento typ úředních knih neexistoval.⁵ Do knih se zapisovaly útrpné výslechy obviněných i soukromoprávní pořízení „snížených lidí“ - kata a jeho rodiny. Dalším typem pramene jsou radní protokoly, které doplňují zápisy smolných knih a rozšiřují pohled na praxi hrdelních soudů. Pramenem přímo souvisejícím s agendou městského trestního soudu je korespondence rady města. Je zachována ve formě konceptů v registrech, u adresátů v kopiářích, či jako aktový materiál. Specifickým pramenem jsou Ortelní manuály pražského apelačního soudu. Tento tribunál byl do poloviny 17. století pouze odvolací instancí. Ortelní manuály obsahují odvolání v civilních a trestních procesech, kdy byl rozsudek městského soudu potvrzen nebo opraven.

Zaměříme-li se na Jesenicko, je třeba si uvědomit, že se jedná o území Slezska a že tedy nejsou k dispozici knihy smolné. O to více je třeba využít materiály, které smolné knihy doplňují. Jedná se o fondy velkostatku Jeseník, zemské vlády na Jánském Vrchu, zemského práva na Jánském Vrchu a fondy jednotlivých archivů měst. Z nich pak je třeba využít jednotlivé knihy smluv a právních pořízení, urbáře panství, městské knihy (knihy smluv a právních pořízení jednotlivých měst), městské účty, matriky a jednotlivé, ve fondech roztroušené, aktový materiál. Nezanedbatelnou pomůckou, zejména při zjišťování polohy katoven v městském či příměstském areálu, jsou různé veduty či grafické pohledy na město a indikační skici stabilního katastru.

Kat a jeho rodina byli považováni za osoby „snížené“, méněcenné. Vyplyvalo to z jeho povolání, řemesla řazeného na žebříčku hodnot na nejnižší místa. Že však katové byli chápáni jako řemeslníci a tedy že i oni měli svou odbornost, je možno doložit na titulatuře písemných pramenů - kat byl často titulován jako *mistr* popravčí (Scharfmeister, Nachrichter). To však bylo vše, co byla společnost ochotna katům tolerovat. Ačkoliv patřil k výkonnému aparátu hrdelního soudu a podléhal městskému rychtáři a jeho práce se často stávala velkým teatrem, obecně se řadil k nejopovrhovanějším osobám městské obce (přesto, že ve Vidnavě byli svědky na svatbách katů měšťané a řemeslníci, tedy vážení obyvatelé města, viz pozn. 15). Často bydlel mimo město, či na jeho okraji (Jeseník, Vidnava). Ženíl se v drtivé většině případů s dcerami sousedních katů či pohánků a ze svého stavu mohl vystoupit výš jen zcela výjimečně a velmi obtížně. Nejznámější takovou výjimkou byl chebský kat Karel Huss (1761 - 1839), který se stal i spisovatelem a sběratelem starožitností. Pro svůj původ nedokázal dostudovat piaristické gymnázium v Mostu, odkud pocházel, a v roce 1781 převzal řemeslo po svém strýci v Chebu. Vykonával zde i léčitelskou praxi - kati patřili mezi výborné znalce lidské anatomie, což přicházelo k užítku při napravování zlomenin a vykloubenin. Stejně tak jim byly nepochybně známy postupy při výrobě nejrůznějších hojivých mastí a obkladů. Huss začal sbírat mince, zbraně, nerosty a různé kuriozity a během čtyřiceti let vytvořil z katovny muzeum s cennými sbírkami. Sepsal několikadílnou kroniku města s četnými ilustracemi. Jeho činnost byla náležitě odměněna, neboť se v roce 1828 stal doživotním kustosem knihovny a muzea na zámku v Kynžvartu, patřícímu knížeti Metternichovi, který na zámku umístil také Hussovu sbírku.⁶

Z toho je zřejmé, že i přes svůj nízký stav byli kati většinou zámožnými lidmi. Byli totiž do města přijímáni vždy za jistých podmínek, které garantovaly sice nepřilíš vysoký, zato však stabilní příjem. Velké příjmy však katům plynuly z útrpných výslechů a exekucí, kde nebyly dlouho stanoveny pevné hranice, a služeb pohodného (ty je možno většinou opsat jako takový „sanitární“ úklid města). Patřilo mezi to především odklizení mršin či chytání vztekklých psů, s tím ovšem souviselo i vyde-

lávání koží uhynulých zvířat, což přinášelo také nezanedbatelný zisk. Dalším významným příjmem byla již zmíněná „lékařská“ praxe. Vyslovována je i domněnka, že se kati prostřednictvím větších obnosů hotovostí podíleli na úvěrech a půjčkách městskému patriciátu, z nichž pak úrok přispíval ke zhodnocení vložených peněz.⁷ Z uvedeného je zřejmé, že ve veřejném životě byli kati okatě přehlíženi, ačkoliv jejich role v životě města byla mnohem významnější.

Jaké bylo prostředí a nástroje, se kterými kat přicházel dennodenně do styku? Začneme - li vězením, pak toto bylo užíváno do 18. století především jako zajišťovací vazba k zabezpečení provinilce pro rozsudek a exekuci (k výkonu trestu je vězení užíváno hlavně od roku 1804, kdy byla ve Vídni vydána *Knihla práv nad přečiněními, hrdelními a těžkými řádu městského přestupky*, která zaváděla tři stupně trestů: žalář, těžký žalář a žalář nejtěžší).⁸ Nejprve bylo vždy nutno vyřešit otázku úhrady nákladů vězně. Městské vězení v radnici nebo městské věži bylo poměrně pohodlné, v šatlavě byl režim tužší (byla vybavena také nástroji k zostření vazby, např. kládou). Nebezpeční vězni byli umístováni v podzemí či sklepení radnice, nebo na jiných nepohodlných místech. Součástí šatlav bývaly i mučírny.

Jak se mohl člověk dostat do vězení? Pokud nebyl dopaden při činu a okamžitě zajištěn, mohl být uvězněn z nařízení vrchnosti, krajských hejtmanů, rozhodnutím městské rady, či na základě soukromé žaloby postiženého.⁹ Obžalovaný byl předběžně vyslechnut a byla sestavena žaloba, přednesená a posouzená v zasedání městské rady. Pokud šlo o závažné trestné činy, rozhodla rada o předání obviněného k útrpnému právu. Dobrovolné přiznání nepomáhalo, neboť se předpokládalo, že takové přiznání je neúplné a že teprve při mučení vyzná obžalovaný okolnosti svého činu beze zbytku a uvede i své další zločiny a spolupachatele.¹⁰ Z útrpných výslechů byly vyloučeny osoby urozené, děti, staří lidé, duševně nemocní, němí, hluchí, těhotné a ženy v šestinedělí.

Nástroje mučení byly rozmanité, stupně mučení byly podle hrdelního řádu Josefa I. a zákoníku Marie Terezie tři až čtyři.¹¹ Prvním stupněm bylo šňěrování rukou, kdy byla utahována šňůra omotaná kolem předloktí. Vyšším stupněm bylo přiložení palečnic. Užiti španělské boty bylo stupněm třetím. Tyto postupy však mohly být kombinovány ještě s různými drtiči kloubů („hnátními šrouby“). Nejvyšším stupněm tortury bylo tzv. tažení na žebříku, nebo-li skřípec, kdy docházelo k bolestivému poškození svalů a kloubů, doplňovanému často pálením svazky svící. Je evidentní, že po takovém výslechu byl člověk, pokud byl propuštěn, trvale postižený.

Jako nástroj trestu sloužil též pranýř, používaný často společně s podmíněčným odsouzením k trestu smrti. Jednalo se o veřejnou potupu, zostuzení obviněného, a z toho důvodu stával na náměstích či jiných frekventovaných místech. K zostuzení byly užívány různé masky, nákrčníky či obojky s hruškou v ústech, kombinované někdy se zavěšením ukradeného předmětu či s popisem činu. Poté byl dotyčný vymrskán z města. Nezřídka byl obviněnému vypálen též cejch (především na záda). Do rány se též přisypával střelný prach, který komplikoval hojení a zvýrazňoval jizvu.

Popraviště byla zřizována nedaleko měst, na návrších či rozcestích, dnes připomínaných většinou jen pomístními názvy (u Vidnavy tzv. Galgenberg, Šibeniční vrch). Popravovalo se také na náměstích u pranýře, ojedinele v areálu radnice, či v místě, kde byl spáchán trestný čin. Těžkým trestem bylo upálení zaživa a lámání kolem, kdy delikvent ležel na zemi s končetinami připoutanými ke kolkům a kat mu okovaným kolem lámal ruce a nohy buď od nohou, nebo od hlavy dolů.¹² Do kola bylo vplétáno už mrtvé tělo. Obdobně probíhalo čtvrcení, místo lámání končetin však následovalo jejich usekávání. Ženy, které zabily novorozeně, byly zahrabány zaživa a srdce jim bylo probito kulem. Nejčastější formou popravý však bylo oběšení či stětí odsouzeného. Jak vypadal takový popravčí meč, může zájemce spatřit v městském muzeu v Nise, kde mají vystaveny dokonce dva exempláře. Obvykle byly dvouruční, 1 m dlouhé, široké 5 - 8 cm s ostrím po obou stranách a s měl-

kým výbrusem a tupým hrotem. Na čepelích byly často nápisy, rytiny či symboly.¹³

Již jsme se zmínili, že kati tvořili uzavřenou společnost, jasně oddělenou od zbytku městské obce. Podívejme se nyní na několik lokalit a jmen katovských mistrů, jak nám je zachovaly zápisy v křestních, oddacích či úmrtních matrikách.¹⁴ Přidržíme-li se dnešního Jesenicka, máme katy či rasy doloženy ve Vidnavě, Jeseníku, Javorníku a Zlatých Horách. Mezi nejznámější rody patřili Geisslerové, Thielové, Niegelové, Schwannové, Hoffmanové, Heylandtové.¹⁵

Vedle genealogických problémů je neméně zajímavou otázkou obydlí katů, jejich katovny, rasovny či pohodnice. Tak, jak byli kati vyděleni ze společenského života městské obce, tak byly z městského areálu vyděleny většinou i jejich katovny. Nacházíme je často na okraji měst, či zcela mimo rušná centra měst za městskými hradbami. Na Jeseníku se katovnou mohly „pochlubit“ Vidnava a Jeseník, v Javorníku a Zlatých Horách šlo spíše o pohodnice (Dienerey, tou se stává v 18. století i katovna jesenická). Podívejme se především na katovny ve Vidnavě a Jeseníku, polohu pohodnice v Javorníku a Zlatých Horách v této souvislosti ponecháváme stranou.¹⁶ Zajímá nás, zda je možno přesně určit jejich polohu, a dále cenové relace při změně majitele.

Začněme ve Vidnavě. K dispozici máme indikační skicu stabilního katastru s jednotlivými čísly popisnými a městské knihy kupů a smluv archivu města Vidnavy. Rozhodujícím pramenem se však stala hlavní kniha pozemková, kde je poloha vidnavské katovny přesně zaznamenána i s následujícím seznamem majitelů a příslušnou sumou peněz, kterou museli za katovnu zaplatit.¹⁷ Prvním známým vlastníkem vidnavské katovny byl Philipp Wanke. Jeho pobyt ve městě nám umožňuje přesněji časově zařadit městská kniha kupů a smluv, kdy k roku 1560 6. června, „*Donnerstag nach Pfingsten*“ kupuje Philipp Wanke zahradu „...*beim der Sanitherey vor dem Stadt gelegen...*“ od vdovy po Wenzelu Schafferovi, v knize psána také jako „*klein Schneiderin*“, za 26 marek.¹⁸ K Philippu Wankovi se vztahuje ještě jeden zápis městských knih, datovaný 4. 7. 1573, kdy před zástupci města stanuli Christoph Wanke a jeho švagr Joachim Nemkwitz, aby stvrdili kup domu a zahrady po Philippu Wankovi, otci Christoha, za 100 těžkých marek.¹⁹

Také v Jeseníku stávala katovna. Jedna z nejvýraznějších památek starého Frývaldova, dům v Tovární ulici čp. 176 se dokonce přízviskem „Katovna“ chlubí, skutečná katovna však stála zřejmě jinde. Jak městský dům nedaleko Vodní tvrze, prakticky v centru města, ke svému přízvisku při-

*Pamětní kříž kata Michala
Waxmana (1646)
VMJ Jeseník*

šel, se zřejmě vypátrat nepodaří, svou roli však sehrál pravděpodobně pamětní kříž, nalezený poblíž tohoto domu.²⁰ Na líci kříže je vytesán nápis M W / GE WESE / NER . SCHARF / RICHER . VON / DEN . SCHWED / EN . DERSCHOS / SEN . WORDEN / 1646, což v překladu zní: „M.W., bývalý kat, který byl zabit Švédy r. 1646.“ Kříž byl objeven kolem roku 1900 při orbě pole v blízkosti jesenické fary. Nedaleko místa nálezů, na domě čp. 9 v Tovární ulici, je umístěna pamětní deska s textem připomínajícím tuto událost (katovo zastřelení). Ačkoliv na kříži není uvedeno jméno kata doslovně a jde pouze o iniciály, traduje se v literatuře (i na pamětní desce) interpretace katova jména jako Martin Wagner (viz např. starší německá vlastivědná literatura, R. Zuber, Z. Brachtl).

Přitom už stavebněhistorická studie, bohužel pouze rukopisná, problém jak katova jména, tak „Katovny“, jednoznačně vyřešila.²¹ Jako první využívá pro studium historického pozadí domu naprosto zásadního, doposud opomíjeného pramene, totiž Knihy postoupených vrchnostenských rybníků, pozemků a panské katovny v Jeseníku 1623 - 1693.²² Zde se nikdy žádný Martin Wagner jako jesenický kat neuvádí, zato se však v zápisu o věnování katovny z 20. září 1623 jmenuje jako kat Michal Waxman (v jiných pramenech uváděný též jako Wachsman či Wagsman) - čili iniciály MW, jako v případě Martina Wagnera.

Tento zápis však není důležitý jen z hlediska katova jména, ale i z hlediska situování katovny v městském areálu. Privilegium říká, že katovna „...leží mezi Staříčem a mlýnským náhonem Bartela Elstnera....“²³ Tuto podmínku dům v Tovární ulici čp. 176 nespĺňuje. Ani nespĺňoval, protože mlýny, které se v Jeseníku kdysi nacházely, byly od dnešní „Katovny“ poměrně vzdáleny (jeden ležel za dnešním hotelem Praděd, druhý na mlýnském náhonu při řece Staříč směrem na Českou Ves a třetí mlýn, sloužící k výrobě papíru, při řece Bělé nedaleko dnešního autobusového nádraží). Navíc výše zmíněná studie klade počátky domu do poslední třetiny 18. století.

A její závěry je možno potvrdit. Kniha smluv dědických a kupních pro panství Jeseník²⁴ k 12. prosinci 1776 uvádí zápis o věnování stavebního místa Johannu Blüdhornovi, knížecímu lesníkovi (fürstliche Waldbereiter) ke stavbě domu na tzv. Amtsjurisdiction (půda patřící velkostatku) čp. 10, což je dům totožný s domem v dnešní Tovární ulici čp. 176.²⁵ I další obyvatel tohoto domu, Josef Kreuzer, byl úředníkem velkostatku, pracoval zde jako pisář.

Kde tedy skutečně ležela katovna v Jeseníku? Přesnou odpověď bohužel dát nelze. Parcelní protokol Frývaldova z roku 1836 uvádí jako Halbmeystera Josefa Braunera, Amtsjurisdiction čp. 20,²⁶ kniha smluv dědických a kupních pro panství Jeseník citovaná v souvislosti s Johannem Blüdhornem uvádí k datu 17. 4. 1767 kup „Meisterey“ ve Frývaldově frývaldovským Halbmeysterelem Frantzem Hoffmanem. Tento kup retrospektivně stvrzuje potvrzení urbaniálních kupů a prodejů usedlostí...pro Jeseník (zámecká jurisdikce) z roku 1792,²⁷ které pod hlavičkou prodeje „Heylandische Halbmeisterey“ uvádí čp. 38. V městském areálu je dům vymezen zhora knížecí zahradou (fürstliche Kreuth garten), zprava řekou Bělou, zleva zahradou patřící k mlýnu (Mühlgraben garthengrund). Takto lze ovšem vymežit i výše zmíněný dům čp. 20 na Amtsjurisdiction. Tato poloha se však zcela neshoduje s polohou, kterou uvádí privilegium pro frývaldovského kata z roku 1623. Nepřímo by polohu katovny mohl ještě naznačovat fakt, že roku 1696 bylo na její opravu dřevěných částí - vynaloženo 52 tolarů 28 grošů.²⁸ V roce 1696 postihl město velký požár, který zničil či poškodil kolem 80 domů především na náměstí a dnešní Školní ulici (dříve Böhmischgasse), což vzdušnou čarou není příliš daleko od případné katovny - pokud by ležela poblíž řeky Staříč směrem na Českou Ves. Částka 52 tolarů a 28 grošů je z hlediska jiných oprav na tomto domě mimořádná.

Pokud se zaměříme na cenu katovny, pak lze vytvořit obdobný seznam, jaký je k dispozici ke katovně vidnavské.²⁹ Vidíme, že šlo o vysoké částky dokládající dobré majetkové postavení jak rodu

Pohled na Fryvaldov-ves (pol. 19. stol.) se zřejmě starou katovnou (1), a domem č.p. 176, dnes tzv. Katovnou (2).
VMJ Jeseník

Thielů, tak i pozdějších kupců.

Dobré majetkové zázemí katů či rasů dokládají také účty za jednotlivé úkony, které nalzáme roztroušené v nejrůznějších archivních materiálech. Podívejme se na jeden takový účet, který předložil Frantz Anton Ceissler, kat ze Starého Města (Altstadt) 23. 7. 1761.³⁰ Jedná se o exekuci a lámání kolem vykonané na Johannu Friedrichovi Hannigovi ve Vidnavě. Za lámání směrem od hlavy dolů 7 rýnských zlatých, vláčení těla 2 zlaté, obilí pro dva koně 1 zlatý a 12 krejcarů, za přečtení a vyhlášení rozsudku 36 krejcarů, za 4 pomocníky a jejich cestu 4 zlaté a 48 krejcarů, poslovi za pozvání k výkonu exekuce 36 krejcarů, za 2 cestovní dny 1 zlatý a 12 krejcarů, celkem 17 rýnských zlatých a 24 krejcarů.

Mluvíme-li o katech na Jesenícku, nesmíme opomenout zmínit fakt, že prohra ve válkách o Slezsko přinesla změny i zdejším katům či rasům. V důsledku posunu zemských hranic se totiž změnila i obvody působnosti katů, především kata vidnavského.³¹ Jeho význam vzrostl v souvislosti s ustavením Vidnavy jakožto sídla zemské vlády pro českou část nízkého knížectví - nezapomínejme ale, že nejpřednějším zástupcem tohoto řemesla na Jesenícku byl totiž vždy kat niský. Ve Vidnavě byla vystavěna nová věznice³² (Stockmeisterhaus) a častěji se zde odbývalo popravování odsouzených.³³ Protože v této době už nelze ani v souvislosti s Jeseníkem hovořit o katovi a katovně (většinou nacházíme v pramenech označení Halbmeysterey, Dienerey - pohodnice, pokud se vyskytlo označení Scharfrichterey, velmi rychle mizí s koncem 17. století), můžeme říci, že jediná Vidnava měla skutečného kata.³⁴ Bylo tomu tak po celé 18. století, zřejmě však už mnohem dříve (viz Philipp Wanke). Oproti tomu v Jeseníku, Zlatých Horách a Javorníku je třeba hovořit spíše o pohodnicích, snad jen jeseníčtí Wachsmannové plnili funkci katů. Ne však příliš dlouho a zřejmě jen jako pomocníci v souvislosti s čarodějnickými procesy 17. století.

POZNÁMKY

1. FRANCEK, Jindřich: *Zločin a trest v českých dějinách*. Praha 1999, s. 46.
2. Srov. tamtéž, *Výběrová bibliografie*, s. 423-457.
3. Srov. KLABOUCH, Jiří: *Staré české soudnictví. Jak se dříve soudovalo*. Praha 1967, s. 142.
4. FRANCEK, Jindřich: c.d., s. 45.
5. Edice těchto smolných knih eviduje FRANCEK, Jindřich: c.d., s. 426 n. Co se týče pramenů obecně, opíral jsem se o tutéž publikaci, s. 35 n.
6. FRANCEK, Jindřich: c.d., s. 37.
7. Srov. PÁNEK, Jaroslav: *Současné evropské bádání o dějinách kriminality a trestní justice*. In: *Hrdelní soudnictví českých zemí v 16. - 18. století*. Pardubice 1996, s. 15 - 28.
8. SIVÁK, Florian - MALÝ, Karel: *Dějiny státu a práva v českých zemích a na Slovensku*. 2. vyd., Praha-Jinočany 1993, s. 337. Francek, Jindřich: c.d., s. 40-41.
9. Podrobněji viz FRANCEK, Jindřich: c.d., s. 41 n.
10. Tohoto pravidla velmi obratně využíval známý inkvizitor Jindřich Boblig.
11. FRANCEK, Jindřich: c.d., s. 48 - 54.
12. Z jednoho lámání kolem ve Vidnavě se zachoval účet, datovaný 20. července 1761 a podepsaný Frantzem Antonem Geisslerem, tehdejší vidnavským katem a vězničným. SOkA Jeseník, fond AM Vidnava - dodatky, karton 266, inv. číslo 974. Připomeňme v této souvislosti, že v letech 1750 - 1752 byla ve Vidnavě vystavěna nová věznice (Stockmeisterhaus, carcerum publicorum) - zřejmě jako výraz zvýšené potřeby tohoto zařízení poté, co byla do Vidnavy umístěna v r. 1749 zemská vláda rakouské části nízkého Slezska. ZA Opava, Zemská vláda Jánský Vrch, karton č. 117, i.č. 538. Způsoby exekucí používaných ve Slezsku přehledně zmiňuje ŠRÁMEK, Pavel: *K historii katovských rodin ve Slezsku*. In: *Hrdelní soudnictví českých zemí 16. - 18. století*. Pardubice 1996, s. 159 - 164.
13. FRANCEK, Jindřich: s. 59.
14. Matriky pro bývalý severomoravský kraj jsou uloženy v ZA Opava, popřípadě v pobočce archivu v Olomouci. Rozsáhlá bádání na tomto poli vykonal již Mgr. Pavel Šrámek z téhož archivu, kterému děkuji za zapůjčení výsledků jeho práce. Svě bádání stručně shrnul ve výše cit. článku. Co se týče katovských mistrů, je třeba rozlišovat mistra popravičského (Scharfrichter, Nachrichter, Hencker) a rasa (pohodného, pohůnka, knechta, Diener, Abdecker, Knecht). Kategorii, jejíž pracovní vymezení není úplně jasné, je tzv. Halbmeister. V některých případech jde o označení kata, jindy zase pohodného. Srov. ŠRÁMEK, Pavel: c.d., s. 162.
15. Sňatkové matriky jsou na podrobnější údaje nejbohatší. Protože uvádí i rodiče a svědky, máme tak další doklady rozvětvenosti rodu Geisslerů, ale nejen jich.

Jeseník:

3. 8. 1693 si bral vdovec George Lux, vězničný (Stockmeister) z Landecku (Ladku v Kladsku), Ester Schwannovou, dceru zemřelého Andrese Schwana, vězničného, taktěž z Landecku, beze svědků. (Je-III-14, fol. 106)
30. 1. 1708 si bral Frantz Frey, manželský syn Johanna Freye, kata v Lipníku, Elisabethu, dceru Jacoba Gabriela z České Vsi, svědek: Christoph Reichel. (tamtéž, fol. 205)
20. 1. 1710 si bral Heinrich Geissler, syn Johanna Geisslera z Moravy, Annu Marii Schwannovou, dceru bývalého žalárnika z Pačkova. Jako svědci jsou uvedeni Martin Schwann a městský sluha. (tamtéž, fol. 225)
11. 5. 1716 si bral Johann Georg Feilhauer, manželský syn Johanna Jacoba Feilhauera, kata ve Frýdlantu, nyní ale bydličního ve Frývaldově, Annu Rosinu Schmidtovou, dceru zemřelého Tobiáše Schmidta, měšťana, pláteníka a cíchaře z Frývaldova - předměstí, svědci: městský sluha (druhý svědek nebyl konkretizován). (tamtéž, fol. 276)
24. 1. 1735 si bral vdovec Johann George Niegel, kat v Rosswaldu (Slezské Rudoltice?), Annu Barbaru Hoffmannovou, vdovu po rasovi u Frývaldova Georgu Heinrichu Hoffmanovi, svědci: Andreas Francke, městský sluha ve Frývaldově a pohodný ve Frývaldově (jméno neuvedeno). (Je-III-15, fol. 101)
12. nebo 22. 7. 1743 si bral Frantz Carl Hoffman, syn Hanse Christopha Hoffmana, Halbmeistera v Cukmantlu, Marii Barbaru Mentzelovou, dceru Jeremiáše Mentzela, Freymana z Kuzanovic Polsko, v opisech farnosti

Kuzanovice se uvádí: 22. 1. 1743, Carolus Hoffman, Freiman ex Freiwalde, post Zuckmantel, zbytek textu je stejný, svědci nejsou. (tamtéž, fol. 187)

25. 11. 1776 si bral Frantz Nistler, zednický tovaryš, syn Frantze Nistlera, podruha z Jeseníku, Johannu Hoffmannovou, dceru Frantze Hoffmana, Halbmeistersa z Frývaldova, čp. 38?. (tamtéž, fol. 632)

15. 11. 1779 si bral Johann Ignác Schubert, syn kata Caspara Schuberta z Velkých Losín, Catharinu Hoffmannovou, dceru Frantze Karla Hoffmana, bývalého Freymana u Frývaldova, svědci: Anton Drechsler, mlynář z Frývaldova a Anton Buchman, kovář ve Frývaldově. (tamtéž, fol. 683)

Javorník:

25. 7. 1663 si bral vdovec Hanns Rincke, vězničný v Javorníku, Susannu, dceru zemřelého Georga Schwanna, vězničného v Habelschwerdtu dnes Bystrzyca Klódzka v Polsku, beze svědků. (Jv-II-11, fol. 100)

6. 11. 1669 si bral Andreas Taus, bednářský tovaryš z Mnichova v Bavorsku, Annu, dceru zemřelého Hanse Rincka, rasa (Abdecker) v Javorníku, beze svědků. (tamtéž, fol. 144)

25. 10 1677 si bral Hanns Ernst Schwann, syn Andrease Schwanna, vězničného v Pačkově, Magdalenu, dceru Hannse Rincka, vězničného v Javorníku, beze svědků. (tamtéž, fol. 199)

2. 2. 1681 si bral Matthes Ruschel, vdovec a soudní sluha z Branné, Barbaru, vdovu po Hansi Georgu Geisslerovi, žalárníkovi v Opavici. Ženich byl ve službě u zdejšího (javornického) vězničného Hanse Rincka, beze svědků. (tamtéž, fol. 222)

26. 8. 1687 si bral Georg Friedrich Geissler, vězničný (Stockmeister) v Pačkově, svobodný syn vězničného Adama Geisslera z Münsterbergu (dnes Polsko), Zuzanu, dceru Hanse Rincka, vězničného v Javorníku, beze svědků. (Jv-II-12, fol. 35)

10. 10 1689 si bral Hans Heinrich Geissler, svobodný vězničný z Reichensteinu (dnes Polsko), syn Adama Geisslera, vězničného z Münsterbergu, Affru, pozůstalou vdovu po Balzeru Rinckovi, vězničném z Frankensteinu, beze svědků. (tamtéž, fol. 50)

2. 2. 1694 si bral Heinrich Gottfried Schlotte, vdovec a vězničný ve Vidnavě, Annu Marii, dceru Hanse Rincka, vězničného v Javorníku, beze svědků. (tamtéž, fol. 83)

1. 9. 1699 si bral Augustin Wachsmann, syn Johanna Georga Wachsmanna, vězničného v Levin v Čechách (Levin u Berouna?), Susannu, vdovu po Johannu Georgu Geisslerovi, vězničném v Pačkově, a která byla zároveň dcerou Hannse Rincka, vězničného v Javorníku, beze svědků. (tamtéž, fol. 116-117)

5. 6. 1701 si bral Georg Heinrich Lamprecht, městský sluha v Reichenhachu, syn zemřelého Christiana Lamprechta, vězničného ve Frankensteinu, Annu Catharinu, dceru Johanna Rincka, vězničného v Javorníku, beze svědků. (tamtéž, fol. 125)

27. 4. 1706 si bral Augustin Leopold Krätschmer, městský sluha v Otmuchově, syn Martina Krätschmera, radničního sluhu v Nisse, Annu Catharinu, dceru ... Rincka, vězničného ve Frankensteinu, beze svědků. (tamtéž, fol. 155)

3. 2. 1710 si bral Franz Freywaldtschmidt, syn Tobiasse Freywaldtschmidta, vězničného v Odrách, Johannu Beatu Rinckovou, dceru Baltzera Rincka, bývalého vězničného ve Frankensteinu, svědci: Johannes Rincke a Augustin Krätschmer. (tamtéž, fol. 189)

8. 7. 1725 si bral Georg Heinrich Lampert, soudní sluha v Reichensteinu, syn Johanna Franze Lamperta, kata v Ober Glogau (Glogówek, Polsko), Annu Eleonoru, dceru Augustina Wachsmanna, javornického vězničného. (tamtéž, fol. 294)

22. 8. 1729 si bral David Wachsmann, syn Augustina Wachsmanna, vězničného v Javorníku, Marii, dceru Johanna Frantze, zahradníka v Nových Vilémovicích. (tamtéž, fol. 325)

20. 2. 1743 si bral Ignatz Sebastian Werner, syn Sebastianu Wenera, vězničného ve Vidnavě, Annu Catharinu, vdovu po Augustinu Wachsmannovi, vězničném v Javorníku, svědci: Joseph Wachsmann a Ignatz Langer. (Jv-II-13, fol. 97)

Vidnava:

5. 3. 1737 si bral Franz Anton Geissler, pozůstalý syn Gottfrieda Geisslera, městského sluhu (pohůnka, pohodného, Stadtdiener) ze Starého Města (Altstadt) z Moravy, Annu Rosalii, vdovu po Sebastianu Wernerovi.

bývalém katovi ve Vidnavě. svědci: Johann Michal Fiebich, měšťan (Burger) a Josef Schuberth, obuvnický mistr. (Schuhmeister, Vi - VIII - 10)

9. 7. 1743 si bral Gottfried Geissler, syn Gottfireda Geisslera, vězničného ve Starém Městě na Moravě, Annu Justinu, dceru Johanna Kašpara Junga, kata z Habelschwerdtu v Kladsku, svědci: Johann Michal Fiebich, vidnavský měšťan a Frantz Werner, městský sluha ve Vidnavě. (Stadtdiener, Vi - VIII - 11)

28. 4. 1760 si bral vdovec Anton Franz Geissler, bývalý vězničný ve Vidnavě, Barboru Baumgartnerovou, pozůstalou dceru Laurentia Baumgartnera, bývalého lékaře (Arzt) ve Vidnavě, svědci: Franz Wiesner, vidnavský měšťan a řezník a Franz Eckhardt, vidnavský měšťan. (tamtéž, fol. 182)

26. 10. 1761 si bral Johann Heinrich Geissler, syn Johanna Heinricha Geisslera, kata z Nového Města, mladou divku Johannu Wernerovou, pozůstalou dceru po Sebastianu Wernerovi, bývalém katu ve Vidnavě, svědci: Felix B (L)ude, vidnavský měšťan a Josef Trödel, vidnavský měšťan. (tamtéž, fol. 191)

5. 7. 1775 si bral vdovec Gottfried Geissler, zemský vězničný (Landstockmeister) ve Vidnavě, Josefu Neugebauerovou, pozůstalou dceru měšťana Neugebauera z Javorníku, svědci: Emanuel Mentzel, řezník ve Vidnavě a Bededikt Kirschner, hostinský (Gastwirth) ve Vidnavě. (tamtéž, fol. 334)

30. 4. 1779 si bral ve Vidnavě v čp. 27 Frantz Anton Geissler, zdejší kat, Eleonoru Wernerovou, dceru Ignáce Wenera z Vidnavy, svědci: Philip Gottwald, Wenzel Fluchs, kat z Pačkova. (tamtéž, fol. 394)

Zlaté Hory:

V Cukmantlu se v 18. století usadil rod Heylandtů, 9. 2. 1722 si bral Martin Heylandt, syn kata Martina Heylandta z Troppelwitz (Polsko, Opawica), Marii Elisabetu Hoffmanovou, vdovu po Hansi Christophu Hoffmannovi, bývalém Halbmeisteru ve Zlatých Horách, svědci: Frantz Ignatz Walter, městský sluha (Stadtdiener) ve Zlatých Horách, Leopold Heylandt, městský sluha v Troppelwitz. (Z - IX - 14, fol. 103)

24. 9. 1736 si bral Antonín Heylandt, syn kata Johanna Heylandta z Troppelwitz, Marii Magdalénu Hoffmannovou, dceru zemřelého Christophu Hoffmana, bývalého Halbmeistera ve Zlatých Horách, svědci: Frantz Walter, městský sluha v Hotzenplotz (Osoblaha) a Christoph Heylandt z Troppelwitz. (tamtéž, fol. 194)

16. Otázku javornické katovny, či spíše rasovny, ponecháváme stranou, neboť v důsledku požáru v roce 1825 chybí valná většina pozemkových knih. Polohu městské pohodnice ve Zlatých Horách se zatím přesněji určit nepodařilo. Stručně se o ní zmiňuje PFITZNER, Josef: Geschichte der Bergstadt Zuckmantel in Schlesien. Zuckmantel 1924, s. 255.

17. AM Vidnava, ič. 343a, sig. C-27-17 Hlavní kniha pozemková I, fol. 477b-478, dům numero conscripti: 240, alte Nro. 27: tzv. „Scharfrichterey“. „Dies Haus mit garten liegt in der Nieder Vorstadt; unweit der Schafbrücke gränzt ostlich und nordlich mit der Stadtaue u. Nro. 32, südlich mit dem davon verkauften Meistergarten, westlich mit dem Wasser. Galgenberg IX/61 bestehen in 3 Scheffeln Aussaat. Die Hellgrube zwischen dem Wässern bey dem Kalkauer Stege mit Ausnahme des Strauwerkes XI/1, X/204.“

Jména vlastníků a cena:

1. Wanke Philipp

2. Nenkwitz také psán „Nemkwitz“ Joachim I. K. 4. 7. 1573 III/174 (odkaz na knihu a/ fol.), 160 fr. (rýnských zlatých)

3. Kun Georg, I.K. listopad 1591, V/25

4. Schneider Thomas 26. 3. 1599, V/283

5. Griefenstein Heinr. I. Legat 7. 10. 1616, VI/311, 108 fr.

6. Scholz Ander I. K. 7. 10. 1616, VI/311, 134 fr. 24 x.

7. Hillebrand Georg I. K. 18. 6. 1618, VI/334, 134 fr. 24 x.

8. Auersbach Georg I.K. 1.8.1625 VII/165, 720 fr.

9. Cromer Krohmer, byl katem také v Krnově Daniel

10. Bauch Valetin I.K. 20. 9. 1635, VII/270, 300 fr.

11. Lindner Heinr.

12. Neumeister Christi. 15.10.1647, VII/545, 360 fr.

13. Thiel Baltzer Heindr., Thiel Baltzer Heindr. Auefleck 25. 4. 1652, VII/588, 45 fr.
14. Thiel Hans Heindr. l.K. 24. 7. 1681, VIII/94, 600 fr.
15. Thiel Gottfried l.K. 27. 2. 1702, VIII/298, 720 fr.
16. Niegel Gottfried l.K. 29.8.1714, VIII/516, 840 fr., verkauft ein Stück Garten an Joh. Jos. Berger IX/67
17. Werner Sebastian l.K. 25.1. 1725, IX/104, 720fr., bestimmung Galgenberg IX/151, über den Galgenberg IX/155
18. Werner Joseph l.K. 11. 3. 1756, X/201, 360 fr.
19. Geisler Johanna l.11.1761 XI/1, 720 fr.
20. Geisler Johann l.K. 18.4.1767 XI/64, 660 fr.
21. Geisler Elisabeth l.K. 18.4.1767, XII/74, 660 fr.
22. Geisler Franz l.K. 8.2.1800 XIII/100, 1080 fr.
23. Geisler Johann l.K. 16.10.12.11.(?) 1806, XIII/222, 1200 fr., verkauft einen Fleck Graserey an Johann Stenzel XIV/73
24. Geisler Robert Kauf 4. 4. 1836, XV/168-169, 600 fr.

18. AM Vidnava, ič. 343a, sig. C-27-2, fol. 81.

19. AM Vidnava, ič. 343a, sig. C-27-3, fol. 174. V poznámce 15) je tento kup zaznamenán pod č. 2., cena je uvedena jako 160 rýnských zlatých.

20. O tomto, někdy také „Švédském kříži“, byla veřejnost v minulosti informována několikrát, odborně např. v článku BRACHTL, Zdeněk.: Kamenné kříže ze 17. století na Jesenicku. Vlastivědný věstník moravský 1, 1990, s. 78-79.

21. ŠRÁMEK, Pavel - MLČÁK, Leoš: Stavebně historická analýza městského domu č.p. 176 na Tovární ulici v Jeseníku. 1979 (děkuji P. Šrámkovi ze ZA Opava za zapůjčení).

22. Zemský archiv v Opavě, Velkostatek Jeseník, i.č. 41, signatura C-1-96.

23. Privilegium jsme se pokusili volně přeložit:

Podle arciknížecího příkazu vykonám já, Hans Andreas Wäggin, zdejší hejtman, vůli a mínění jeho knížecí milosti tak, že Michalu Waxmanovi, jeho ženě Margareitě a potomkům jejich potomků patří domek ležící mezi Staříčem a mlýnským náhonem Bartela Elsnera Elstnera, se všemi právy a povinnostmi, jak jej nechala jeho knížecí milost vystavět. A takové uspořádání bylo zvoleno, že jim a jejich následovníkům domek dědičně patří, pokud budou poslušni příkazů níže v bodech psaných.

Za prvé má Michal Waxman domek držet bez dalších platů panství nebo žádostí jeho knížecí milosti.

Za druhé má Michal Waxman a jeho dědicové pro jeho knížecí milost, pokud se jí zlíbí, vydržovat šest až dvanáct anglických psů a to tak, aby nedošli žádné újmy.

Za třetí mají dědicové Michala Waxmana, pokud zemře, dát fojtovi takovou hotovost, aby mohl být při rasovně jeden schopný knecht; jinak si žádný muž či dědic vdovu vzít nemůže.

Za čtvrté se ukládá Michalu Waxmanovi, jeho ženě a dědicům, pokud tady nezůstanou, nýbrž dům prodají a jinde budou hledat své štěstí, že tento darovaný dům nikdo jiný, než opět jen někdo z rasů, nebo někdo, kdo této práci rozumí, může koupit.

Za páté jsou všichni, Michal Waxman nebo jeho dědicové, další obyvatelé a kupci tohoto domu všechny výše psané body dodržovat.

Za šesté se mají zmíněný Waxman, jeho žena a dědicové a potomci chovat tak, aby nezavdávali příčinu svou neschopností či leností, jak dnes, tak v budoucnu, ke stížnostem, aby jeho knížecí milost toto privilegium nebyla nucena zrušit.

Všechny tyto zapsané body on, Michal Waxman, jeho žena Margareta a oba společně za své dědice poslušně vyslechli a zavázali se, pročez jim byl ústním slibem zmíněný domek do spravování, držení, užívání a k potřebě dědičně svěřen, předán a dědičně připsán.

Učiněno ve Frývaldově 20. září roku 1623.

24. ZA Opava, VS Jeseník, i.č. 34, sig. C-1-100.

25. K Josefu Blüdhornovi (Blydhornovi) se dále uvádí, že sloužil 31 let, stavební místo získal za 50 tolarů a roč-

ní činži z domu 36 krejcarů a z pozemku 30 krejcarů. Dostal i 12 sáhů deputátního dřeva ročně a další výhody. Zápis hovoří o tom, že na pozemku už nějaký dům stál, není však konkretizováno, jaký: „...wie der sogenannten flecken zu Erbauung eines Wohngebäudes, woselbst auch schon ein Haus gestanden...“ (pokud by šlo, hypoteticky, o případnou katovnu, bylo by to v zápise nepochybně zdůrazněno. Navíc by jako odměnu za věrné služby správa velkostatku těžko poskytla takto „znevážený“ pozemek).

26. SOKA Jeseník, AM Jeseník, i.č. 486, kniha č. 556. Zápis je škrtnut a nadepsáno je jméno Johann Wagner.

27. ZA Opava, fond Velkostatek Jeseník 1547 - 1944, sig. XX, karton č. 21, i.č. 483. Cena činila 500 tolarů slezských.

28. SOKA Jeseník, AM Jeseník, i.č. 141, kniha č. 132. Městské účty o budově hovoří jako o „Dienerey...“.

29. 1. Wagsman Michel (syn zemřelého Michela Wachsmanna, rasa - „Abdecker“) ji od sourozenců kupuje za 281 tolar, každý po 36 groších, groš po 12 haléřích. 21. 5. 1632.

2. Kromer Daniel (srovnej kupy vidnavské katovny, položku č. 9, „...aus Polnischen Neustadt...“, uváděn také jako kat z Krnova, srovnej Knihu postoupených vrchnostenských rybníků, pozemků a panské katovny v Jeseníku 1623 - 1693) podle závěti od dědiců zemřelého Michela Waxmana za 590 tolarů slezských, 28.10.1647.

3. Thiel Baltzer, kat v Nise a jeho žena Susanna (protože Daniel Kromer, kat z Krnova, nedodržel všechny podmínky kupy „Abdeckerey“ ve Frývaldově), 602 tolarů slezských, 26. 1. 1652.

4. Thiel Hanns Heinrich (syn zemřelého Baltzera Thiela), kat v Nise, 500 tolarů, 18.1.1683.

5. Thiel Hanns Heinrich (nejmladší syn z 1. manželství Hannse Heinricha Thiela), 600 tolarů, 27.3.1702.

6. Thiel Gottfried, kat v Nise, 600 tolarů, 20. 2. 1705.

7. Thiel Johann Heinrich, kat v Nise, 27. 7. 1711.

8. Heyland Martin, Halbmeister ve Zlatých Horách, 512 tolarů, každý po 36 groších, groš po 12 haléřích počítaný, 25. 4. 1729.

9. Frantz Hofmann, Halbmeyster ve Frývaldově, 500 tolarů, 17.4.1767.

30. SOKA Jeseník, AM Vidnava - dodatky, karton 266, i.č. 974.

31. ZA Opava, ZV Jánský Vrch, karton č. 117, i.č. 537.

32. Tamtéž. Časově jde o polovinu 18. století.

33. ZUBER, Rudolf: Jesenicko v období feudalismu do roku 1848. Ostrava 1966, s. 429. Podle všeho probíhaly popravy na tzv. Šibeničním vrchu (Galgenberg, později také Písečný kopec) vedle cesty na Zlaté Hory.

34. Podle tradice se zde poslední poprava odehrála roku 1812. Tamtéž.

Zusammenfassung

Henker und Henkereien im Gebiet von Freiwaldau (Jeseník) im 17. und 18. Jahrhundert

Die Studie knüpft an ältere Forschungen der Henkerproblematik im Gebiet von Freiwaldau an. Nach einer allgemeinen Einleitung führt der Autor eine Reihe konkreter Angaben an, die in früherer Zeit nicht gänzlich ausgewertet wurden. Es handelt sich z.B. um genealogische, wirtschaftliche (Wert der Henkerstuben und Grundstücke, Lohn für eine Hinrichtung) und geografische Angaben, die vor allem in einem umfangreichen Anmerkungsverzeichnis veröffentlicht werden. Die Studie befasst sich mit der Lokalisierung der Henkereien oder Schinderhäuser in Freiwaldau und Weidenau (Vidnava). Die einstweilige Etablierung der Henker in Freiwaldau sieht der Autor in den sich häufenden Hexenprozessen. In Weidenau hingegen wohnten Henker schon in früherer Zeit. Philipp Wanke war Mitte des 16. Jahrhunderts erster schriftlich erwähnter Henker von Weidenau. Bedeutende Henkergeschlechter waren Geislars, Thiels, Niegels, Schwanns, Wachsmanns, Hoffmans und Heylands. Die Studie beschränkt sich auf das 17. und 18. Jahrhundert, als es zur Entwicklung und zum Höhepunkt der strafrechtlichen Gerichtsbarkeit kam, die auf ältere Methoden des peinlichen Rechts begründet ist.

Kláster voršilek ve Frývaldově jako centrum vzdělávání dívek (1881 - 1948)

Bohumila Tinzová

Mnozí z nás používají běžně výrazy „klášter“ a „kaple“ ve spojení se základní školou na Průchodní ulici a s hudební síní v jejím areálu, aniž by tušili cokoli o jejich původu či o historii. Následující stať je nástinem dějin významného vzdělávacího centra, kterým klášter voršilek ve Frývaldově ve své době bezesporu byl. V květnu 2001 uplyne právě 120 let od jeho založení a od příchodu prvních voršilek do Frývaldova. Tato stať má být malým příspěvkem k oslavě tohoto výročí a vzpomínkou na záslužnou práci řádových sester, kterou zde vykonaly.

1. Dějiny kláštera

Frývaldovský klášter Řádu svaté Voršily byl založen jako kompenzace v roce 1878 zrušeného konventu ve Vratislavi, který téměř dvě století plnil důležitou úlohu vzdělávacího centra Pruského Slezska. Voršilky byly jako katolický řád z německých zemí, t.j. i z Pruska, vyhnány. Našly sice azyl ve francouzské Marseille, ale v součinnosti s tehdejší vratislavským biskupem dr. Heinrichem Försterem hledaly místo k založení nového konventu ve vratislavské diecézi, ale již na území Rakouského Slezska. Frývaldov vyšel řádu vstříc, takže 19. května 1881 sem z Marseille přišly první dvě řádové sestry a dvě sestry laické. Klášter byl de facto založen, ale teprve 21. srpna téhož roku byl dekretem z Říma uznán jako samostatný subjekt, zcela nezávislý na původním konventu ve Francii. 29. září přibýlo dalších šest sester. První matkou představenou¹ samostatného kláštera se stala M. Henrica Pfeiffer, která do Frývaldova přišla spolu se dvěma dalšími sestrami 13. listopadu 1881. Dne 4. září 1882 bylo zřízení frývaldovského konventu schváleno státem.

Mezitím, 5. června 1881, byla zahájena výuka pěti prvních chovanek v jazyce anglickém. Postupně se výuka rozšířila o francouzštinu a němčinu, chovanek přibývalo a klášter se začal rozrůstat. 3. října zahájily voršilky vyučování ve čtyřech třídách privátní školy. Na konci roku 1881 vykazoval penzionát školy 11 chovanek. Tři z nich zde pobýly pouze 1 rok, další tři 2 roky, dvě chovanky 3 roky, jedna pak 5 let a dvě poslední dokonce 8 roků. V následujícím roce přibýlo již 19 chovanek a počet nově přijatých dívek se v letech 1883-1891 pohyboval v průměru kolem 25. Dne 15. prosince 1884 obdržel konvent povolení ke zřízení osmileté obecné školy, od r. 1886 s právem veřejnosti.² V roce 1885 začal v klášteře fungovat i opatrovací ústav pro malé děti. Rodiče platili poplatek za péči dle svých možností, ti nejhudší, a těch bylo nejvíc, neplatili nic. V září 1888 přibýla trojtřídní měšťanská škola, od následujícího roku s právem veřejnosti. Později byla rozšířena na čtyřtřídní. V r. 1902 byla otevřena hospodyňská škola (1920 - jednotřídní rodinná škola), která obdržela právo veřejnosti v r. 1911. Zaměřila se především na výchovu dívek v oborech důležitých pro vedení domácnosti: vaření, šití a další ruční práce, účetnictví a na výchovu budoucích matek v péči o děti a rodinu. Rok 1913 rozšířil nabídku škol o dvouletou obchodní školu pro dívky. Posledním typem školy byla pak v r. 1926 zřízená odborná živnostenská škola pro ženská povolání (tzv. Theresien-schule). V r. 1927 byla otevřena druhá třída živnostenské školy a po dokončení novostavby dispo-

Ursulinen-Kloster, Freiwaldau, Öst. Schl.

Kláster voršilek ve Frývaldově, celkový pohled (1922)

novala učebními dílnami pro šiti prádla a oděvů. I ona obdržela právo veřejnosti. O vznik odborné školy živnostenské pro ženská povolání se zasloužil ministerský rada dr. Josef Zahradník, zanícený propagátor tohoto typu škol. Absolutorium školy končilo vypracováním tovaryšského kusu (Gesellenstück) a bylo přípravou k přechodu dívek do jednotlivých mistrovských učebních oborů či do kurzu odborných učitelek v Brně nebo Praze.

Rozsáhlá nabídka škol vyžadovala odpovídající personální a finanční pokrytí. Tak např. v r. 1893 zde působilo 70 sester. Šlo patrně i o sestry laické, ale i tak je to počet úctyhodný. Řádové sestry pocházely z Francie, Belgie, Anglie, Irska, Itálie, Švýcarska, pochopitelně i z německých zemí (včetně dnešního Polska) a ze zemí Rakouska-Uherska. Také chovanky penzionátu přicházely takřka ze všech evropských zemí. Pocházely hlavně ze středních a vyšších vrstev - vedle šlechticů se zde objevují dcery bohatých obchodníků, továrníků, ale i středních živnostníků a úředníků. V seznamech tak najdeme např. Adele Louis von Wawel z Krakova (v ústavu v letech 1884-1886), Elisabeth v. Schau z Korbsdorfu ve východním Prusku (1885-1887), pozdější matku představenou zdejšího kláštera, ale i Louisu Silber ze Zabrze (1890-1892), jejíž otec byl zednickým mistrem, nebo Berthu Maerten z Ermondé v Belgii (1894-1896), pocházející z rodiny inženýra. Dívky z nižších vrstev však pocházely většinou z bližšího okolí. Z této skupiny nelze opomenout jednu z nejvýznamnějších žákyň kláštera, pozdější školskou sestru Řádu sv. Františka Kláru Fietzovou (6. 1. 1905 Dolní Lipová - 15. 6. 1937 Štýrský Hradec), o níž se bohužel v českých kruzích ví velice málo. Přitom jde o velice zajímavou a až charismatickou osobnost, o jejíž blahoslavení se nyní jedná. Pod rodným jménem Rosa Fietz studovala v letech 1915-1919 na měšťanské škole voršilek. Navštěvovala patrně paralelní třídy pro nemajetné žákyně, protože v seznamech chovanek není zachycena. Její osobnost si bezesporu zaslouží více místa a pozornosti, ale to není cílem této studie.³

Dorozumivací řečí byla podle dochovaných vzpomínek francouzština, nikoliv tedy němčina, jak by se dalo ve zdejším prostředí očekávat. Penzionátní škola byla po celou dobu svého trvání promi-

nentním ústavem, kde se platila značná suma nejen za vzdělání, ale i za výchovu dívek. Neposkytovala přitom žádné komplexní vzdělání. Dívky se zde vzdělávaly 1 až 3 roky. Hlavní důraz byl kladen na prohloubení jazykových znalostí: od r. 1894 fungovaly přípravné kurzy ke státním zkouškám z příslušného jazyka: Selecta, Oberselecta. Dále se vyučovalo dějepisu, dějinám hudby a výtvarného umění, logice, pedagogice, světové literatuře, ale také účetnictví, stenografii, šití a vaření. Pěstovala se hudba a zpěv, malba a také divadlo. Klášter disponoval zahradou a sportovním hřištěm včetně tenisového kurtu.

Dlouhodobý rozmach klášterního ústavu zbrzdila až první světová válka. Od září 1914 zde celý rok fungoval lazaret Červeného kříže pro raněné z fronty v Haliči. Průměrně zde bylo 45 až 50 raněných, v péči o ně se střídaly voršilkyně s františkánkami z Opavy, mezi ošetřujícími lékaři lze najít i jméno Dr. med. Emila Hauka, starosty města v letech 1909-1919. Obtížná zásobovací situace se válkou ještě zhoršila (v r. 1917 vykazoval klášter 200 osob na stravu). Podnikavé voršilkyně vyřešily tento problém 23. listopadu 1917 nejprve pronájmem, v r. 1922 potom zakoupením rozsáhlého hospodářství v České Vsi - tzv. „Maria-Grün“. Ke statku náležel dům č.p. 112, hospodářská stavení č.p. 113, 114, mlýn č.p. 300 a značná rozloha polností. Sestry zde vedly hospodářství do r. 1932, kdy byly finančními potížemi kláštera donuceny statek opět prodat. O tom, jak dobře si vedly v hospodářství, svědčí mimo jiné i rozdíl kupní a prodejní ceny statku: v r. 1922 jej zakoupily za 190 000 Kč a o deset let později prodaly za 300 000 Kč.

Období po skončení první světové války až do začátku třicátých let bylo obdobím nového rozvoje vzdělávacího ústavu voršilek. Vznik Československé republiky se poněkud projevil v úbytku dívek z Německa a Rakouska, přibylo chovanek z Čech a Moravy.⁴ Nejen z rodin německých, ale i českých. A tak již v r. 1919 byla zavedena jako další jazyk i čeština. Dobrý zvuk zdejších škol přetrval. Svědčí o tom například novinový článek z r. 1929, který kritizuje tehdejšího ministra financí dr. Engliše za to, že dal vzdělávat své dvě dcery v hospodyňské škole „německého kláštera ve Frývaldově. Tato zvláštní důvěra českého ministra k německému klášteru jistě překvapí naši veřejnost, když přece máme dosti dobrých ústavů českých a veřejných“. Vzdělávací a výchovný ústav voršilek ve Frývaldově tak mohl koncem dvacátých let nabídnout širokou škálu vzdělání dívek na vysoké evropské úrovni. Mohly zde získat vzdělání od obecné školy přes měšťanskou až k odborným školám tří typů. Připočteme-li od r. 1898 fungující intenzivní přípravné jazykové kurzy, poskytoval frývaldovský klášterní komplex škol širokou škálu možností pro všechny sociální vrstvy. Počínaje rokem 1895 fungovaly totiž například při měšťanské škole paralelní třídy pro chudé dívky (tzv. St. Angela Schule).

Až zhoršující se mezinárodní situace a hospodářská krize 30. let znamenaly pro klášter stagnaci.

Projdeme-li seznamy chovanek a žákyň ústavu, dojdeme k celkovému číslu 4 004 dívek, které prošly ústavem za celou dobu jeho existence. Do začátku první světové války činil jejich počet 1 171, v následujícím období do r. 1939 pak 2 833 dívek.⁵

Ve školním roce 1937/38 měla obecná škola 5 tříd, měšťanská třídy 3. Penzionát v tomto roce ubytoval ještě 38 chovanek. Po likvidaci Československa nacistickým Německem usilovala říšská moc o zrušení všech církevních škol, resp. o jejich zestátnění. Od roku 1939 byly voršilkyně propuštěny ze školních služeb, v září pak odešlo 8 sester-učitelek do belgických klášterů. I penzionát byl od r. 1939 pod světskou, t.j. říšskou správou. Dvoutřídní obchodní škola byla také od 1.9.1939 zestátněna, přejmenována na hospodářskou školu a přemístěna na ulici R. Junga č. 194 (dnešní ul. Nádražní). K nárůstu žákyň došlo pouze na zestátněné škole obecné a měšťanské. Ve školním roce 1939/40 bylo 247 žákyň v šesti třídách školy obecné a 180 žákyň v pěti třídách měšťanky.

V dubnu 1944 měl klášter 46 řádových sester. V hlášení se dále uvádí, že dvě sestry pracují jako

účetní, jedna jako kancelářská síla, pět dalších jako pomocnice na farnostech ve Frývaldově, Glucholazech a v Kozlí (Kozle), jedna řeholnice jako pomocná zdravotní sestra. Poslední dva roky války předznamenal de facto konec ústavu. Již od jejího počátku byl konvent donucen pronajímat stále více místností různým nacistickým organizacím a stranám (Německý svaz žen, jednatelna vojenské pomoci, NSDAP). Od r. 1944 sloužily vybrané prostory kláštera jako azyl pro uprchlíky z východního Pruska. Dne 14.3.1945 byly všechny školy zavřeny. V prostorách kláštera byl zřízen pomocný lazaret.

Rok 1945 znamenal konec definitivní. Klášter byl převeden pod správu Charity v Přerově, fungoval zde pouze charitní dům pro staré lidi. V červenci 1945 bylo 12 sester pracovní nasazeno. Část řádových sester odešla dobrovolně (rakouské státní příslušnice), zbytek byl v březnu 1948 odsunut nejprve do Innsbrucku, následně pak do Feldkirchu v Rakousku u hranic se Švýcarskem. Od r. 1955 se stal posledním útočištěm původního frývaldovského konventu klášter v Hofheimu im Taunus. Zde ještě v r. 1985 žilo 5 sester z Frývaldova.

Mezi sestrami a učitelkami všech typů škol byly velice výrazné osobnosti. První matka představená **M. Henrica Pfeiffer** (1834-1905) řídila konvent od r. 1882 celých 20 let a zažila nejen krušné začátky, ale i postupný vzestup s takovou láskou budovaného ústavu. Aktivně se podílela na rozšiřování kláštera, osobně přiložila ruku k dílu při navrhování výzdoby nové kaple. V prvním období vyučovala také na obecné škole. Podle dochovaných dokladů byla ctěna a milována nejen řádovými sestrami, ale i chovankami penzionátu, které na její počest psaly oslavné písně. Představovala pro ně vzor, pomocnici i utěšitelku. Mimo jiné jí byl rakouským císařem udělen Zlatý záslužný kříž skorunou.

Druhou výjimečnou postavou byla shodou okolností poslední matka představená **M. Ansgarda Diebl** (1888-1952), která tuto funkci zastávala v letech 1935-1950. Vlastním jménem se jmenovala Erna Diebl a pocházela z Brna. Ve frývaldovském klášteře nejprve studovala a po ukončení studií vstoupila v r.1908 jako kandidátka do řádu. Její vzdělání bylo více než úctyhodné: státní zkoušky ze dvou jazyků, zkoušky pro výuku na obecné, měšťanské a obchodní škole a neodmyslitelné vzdělání hudební. V letech 1917-1923 řídila dvoutrídni obchodní školu, do r. 1935 pak byla ředitelkou obecné a měšťanské školy. Stála v čele konventu v nejhrošších dobách - za druhé světové války i po ní. Ještě dva roky po odsunu (březen 1948) působila ve Feldkirchu jako představená a hledala nové poslání sester voršilek, vytržených ze své práce ve školství. Na tamním hřbitově je také pohřbena.⁶

2. Stavební vývoj

Základem kláštera byl původně měšťanský dům č.p. 154 na dnešním Masarykově náměstí. Byl postaven v r. 1839. Dne 7. května 1881 byl dům zakoupen za 26 000 zlatých pro klášter. Peníze na tento účel věnoval biskup dr. Heinrich Förster a stal se tak jeho nejvýznamnějším donátorem. Již v červnu téhož roku došlo k zahájení přístavby obytných cel konventu a prostor pro výuku. Stavitelem byl Johann Gröger, finančně byla stavba zajištěna především biskupem Försterem. Protože byla dokončena až v r. 1882, byla uzavřena nájemní smlouva s majitelkou sousedního domu č.p.153, která dala klášteru k dispozici první patro na dobu šesti let. Zde byla zřízena společná ložnice chovanek, obývací místnost a kaple.

S přibývajícím počtem sester i chovanek a zakládáním nových škol se klášterní areál začal rozšiřovat ve směru k řece Bělé. Pod vedením stavitele Schwarzera byla postavena školní budova s osmi třídami pro obecnou a měšťanskou školu. Stavbu financoval vratislavský biskup Robert Herzog. Již v roce 1887 odkoupil konvent od manželů Titze dům na náměstí č.p. 155 a roku následujícího dům

Lazaret ve Frývaldově, řádové sestry voršilký jako ošetřovatelky (po r. 1914)

č.p. 150, jehož původní majitelkou byla Mathilde Bartsch. Domy prošly důkladnou přestavbou s cílem získat prostory pro ubytování chovanek a pro vyučování. Přistavovala se další patra i celá křídla. V letech 1896-1897 byla postavena klášterní kaple P. Marie. V r. 1911 byla zakoupena část pozemku zrušeného bělidla firmy Regenhart a Raymann a následujícího roku byla na místě bělidla postavena budova č.p.246 pro hospodyňskou školu. V roce 1914 byl celý areál obehnán cihlovou zdí. Stavební rozmach byl ukončen v r. 1927 výstavbou třípatrové budovy odborné školy živnostenské (č.p. 373).

3. Klášterní zahrada

Ke komplexu kláštera patřila i rozsáhlá zahrada. Podle dobových fotografií a popisu z pera jedné z chovanek⁷ byla zahrada rozdělena na dvě části. V pravo se nacházela velká zahrada hospodářská s rozsáhlými vytápěnými skleníky (dodnes jsou využívány kroužkem malých pěstitelů), kde se pěstovala pod dohledem zahradnic nejen zelenina, ale také květiny k výzdobě klášterní kaple. Rozkládala se podél zdi u dnešní Poštovní ulice až k pergole, která ji oddělovala od zahrady okrasné. Tu tvořily především skupiny různých stromů. Dívka v popise uvádí břízy, modříny, buky a smrky. Zahradou protékal potůček zvaný „Dunaj“, v němž plavaly okrasné rybky. Šlo vlastně o přívod vody z Bělé do příkopu vodní tvrze. Přes potok vedly tři můstky z kmenů bříz. Prostor směrem do dvora uzavíraly buky a modříny. V zeleni zahrady sloužil k odpočinku dřevěný altán. Dnešní prostor dvora školy bychom patrně také nepoznali. Jednak zde byl tenisový kurt a hřiště, zbytek dvora byl vydláždě-

děň nebo vysypán pískem. Všude stály lavičky a stolky pro studium či odpočinek. Uprostřed byl kruhový záhon, osázený zářivě červenými begóniemi, poblíž rostla tmavá borovice, která tvořila protiklad světlému jasanu. Všechna okna v I. patře budov okolo byla ozdobena truhlíky s květinami. Oáza klidu, zeleně a barev uprostřed města.

4. Kaple Panny Marie

S nárůstem počtu chovanek, žákyň i vlastních řádových sester přestala dostačovat původní klášterní kaple, nacházející se v prvním patře křídla klášterní budovy, vybíhajícího z rohu náměstí směrem k dnešní poště (č.p. 153). V r. 1895 bylo proto rozhodnuto o výstavbě kaple nové. Vypracováním plánů byl pověřen z rozhodnutí kardinála Koppa diecézní stavitel Ebers. Žádost o povolení stavby nese datum 24. června 1896. Zemská vláda v Opavě si s povolením pospíšila, bylo vydáno již 27. června téhož roku. Stavební práce mohly začít. Realizací byl pověřen osvědčený frývaldovský stavitel Johann Gröger, který provedl i stavbu první klášterní budovy. Odhad nákladů na stavbu činil 18 000 zlatých, celkové náklady činily podle zaplacených účtů 18 257 zlatých.

Kaple byla koncipována jako starokřesťanská bazilika v pseudorománském slohu. Měla obdélníkový půdorys s apsidou na severovýchodní straně. Nešlo o trojlodní prostor, i když vnitřek kaple byl sloupovím členěn do tří částí. Dvě nadzemní chodby propojovaly kapli se sousedními budovami kláštera.

Velký význam přikládali jak autor projektu, tak stavitel Gröger výběru stavebního materiálu, kamene i dřeva. Přesto stavba rychle pokračovala. Před vánočními svátky byla hrubá stavba téměř hotova, započalo se s vnitřními pracemi a s výrobou oken. Celou zimu pak práce uvnitř kaple pokračovaly. Otvory pro okna byly zabeďněny a uvnitř se topilo. V dubnu 1897 byly stavební práce dokončeny. 29. dubna 1897 byla kaple slavnostně vysvěcena biskupským komisařem Karlem Neugebauerem z Vidnavy. Sloužila pak jako svatostánek až do r. 1948, kdy byl konvent zrušen.

S výmalbou kaple bylo na doporučení stavebního rady Eberse započato až po dvou letech, t.j. v r. 1899, kdy již nehrozilo zničení maleb vlivem vlhkosti. Náměty figurální výzdoby vybrala matka představená Henrica Pfeiffer. Pro apsidu zvolila sv. Jiří, patrona kardinála Koppa jako poděkování za jeho zásluhy; sv. Hedviku jako zemskou patronku Slezska; Jana Křtitele jako patrona vratislavského dómu a diecéze; sv. Ferdinanda na památku kanovníka Ferdinanda Neumanna, z jehož prostředků byl zakoupen první pozemek pro klášter; sv. Annu, patronku vzdělání a sv. Heinricha (Jindřicha) v připomínku biskupa Heinricha Förstera, otce myšlenky na založení kláštera a donátora. Po stranách vstupu do kněžiště byly zobrazeny dva andělé v životní velikosti. Stěny hlavní lodi byly bohatě zdobeny medailony s postavami a ornamentální malbou, podtrženou zlatými liniemi. Stejně ornamentální motivy byly použity i na sloupech přízemní části a ochozu. Prostor tak působil velmi okázale. Osvětlen byl jednak prostými okny v bočních stěnách ve dvou řadách nad sebou, pro něž bylo použito lité sklo, jednak velkými malovanými okny v apsidě, která byla dílem tyrolských malířů skla. Středové okno neslo obraz archanděla Gabriela, pravě ze strany diváka sv. Michaela, o vyobrazení na třetím na straně evangelia nemáme přesné zprávy. Dárci těchto oken byli prof. dr. Hulwa, bratr zdejší řádové sestry M. Liutgardy, baronka Viktorine Skal, slečna Franziska Peter, bývalá žákyň, a konsistoriální rada Dittrich, otec M. Bernardy, jedné ze dvou prvních sester v klášteře. V dolní řadě oken v lodi kaple byla ještě dvě malovaná okna vedle hlavního vchodu. Ta darovali klášteru stavitel Gröger a duchovní Linsen. Celou prostoru lodi zastřešoval trámový malovaný strop, dílo tesaře Lea Grögera podle návrhu stavebního rady Eberse.

Ve středu apsidy stál bohatě zdobený oltář se sochou Panny Marie s Ježíškem. Šlo o dřevěnou skulpturu, zhotovenou neznámým řezbářem z Mnichova - údajně podle fotografie originálu ze příslušného konventu v Graymooru, Garison N.Y. v Americe, který navázal s frývaldovským klášterem úzké kontakty. V německé literatuře narazíme i na zajímavou historii dalšího uměleckého díla: obrazu P. Marie se spícím Jezulátkem v růžovém keři. Dílo vytvořila Anna Maria svobodná paní z Oeru, sestra benediktýnského spisovatele P. Sebastiana Oera. Obraz byl původně umístěn na oltáři v domácí kapli statku Maria-Grün v České Vsi. Poté, co sestry statek prodaly, přenesly malbu do klášterní kaple. Poslední známou částí výzdoby byla dřevěná soška jezulátka, která se těšila úctě a oblibě především u novicek kláštera. Údajně měla pocházet ze 13. století, ale podle jediného zobrazení v knize o frývaldovském klášteře z roku 1935 šlo spíše o sošku barokní, asi 60 centimetrů vysokou, bohatě polychromovanou a oblékanou do textilních šatů, podobně jako Pražské jezulátko.

Z popisu interiéru je zřejmé, že původní výzdoba kaple byla velice bohatá a okázalá. O osudu jednotlivých částí inventáře víme jen málo. V soupisu zařízení kláštera z r. 1946 není inventář kaple uveden, takže nelze zjistit, co v té době ještě v kapli bylo. Až z r. 1951 pochází soupis věcí z kaple kláštera, převzatých proboštským farním úřadem v Jeseníku.⁸

Dnešní prostý interiér jesenického stánku kultury napovídá svým vyváženým prostorem a malovaným dřevěným stropem o bývalé podobě klášterní kaple jen velmi málo. Přesto je zde ještě šance uvidět původní malby v celé jejich kráse. Při rekonstrukci kaple se totiž nenašly prostředky na restaurování maleb, proto byly zakryty separační vrstvou, zakonzervovány a teprve potom zalíčený.

5. Závěr

Stopy... Stopy lidí, lidských osudů a konání, to je historie lidského rodu v kterémkoliv koutě naší planety. Odkaz velké práce, lásky a touhy vytvořit něco viditelného, prospěšného pro kraj, kde žijeme. Odkaz, který dýchá i ze zdí jesenického „kláštera“. Řádové sestry voršilky a jejich věhlasný, byť pouhých 57 let fungující výchovný a vzdělávací ústav pro dívky mají pro nás, lidi přelomu nového tisíciletí, naléhavý vzkaz:

Neexistuje tak zapadlý kout světa, tak bezvýznamné místo, kde by nemohla vzniknout velká myšlenka, velký čin. Všechno je jen v lidech a v jejich konání pro povznesení kraje, který se stal jejich domovem.

Ony samy sem také přišly se zpřetrhanými kořeny, ale během krátké doby dokázaly uvést v život ideu prosperujícího vzdělávacího centra evropského věhlasu. Dovedly pomoci tomuto kraji a přinést sem nejen světlo vzdělání, ale i peníze, tolik potřebné pro další rozvoj města i okolí. Houževnatá a nekončící práce, cílevědomost a radost z ní, to jsou devizy, které bychom se měli i my naučit zúročit, aby Jeseník byl zase tím, čím dříve: perlou Jeseníků.

M. Ansgarda Diebl, poslední představená frývaldovského konventu

LITERATURA

- Beiträge zur Geschichte der Ursulinen von Freiwaldau. In: Der Altvaterbote. Miesbach 1952, 5. roč., č. 5, s. 338-347.
- 400 Jahre Ursulinen-Orden 1535-1935. Herausg. vom Ursulinenkloster Freiwaldau. Olomouc 1935, 53 s.
- Freiwaldau-Gräfenberg. Ein Heimatbuch. Kirchheim u. Teck 1987, s. 186-188, 191-201.
- Gedenkblatt an das 50jährige Ordens-Jubiläum Mater Maria Henrica...Freiwaldau 1905. 8 s.
- HARBICH, K.: Zum Tode der Mutter Oberin M. Ansgarda Diebl vom Ursulinenkloster Freiwaldau. In: Der Altvaterbote. Miesbach 1952, 5. roč., č. 5, s. 347-351.
- MOTZKE, R.: Konvent voršilek v Jeseníku 1881-1948. Seminární práce, S.l., s.d..
- SAUER, A.: Die freiwaldauer Ursulinen im 450. Jubiläumsjahr ihrer Ordensgründung. In: Der Altvaterbote. Miesbach 1985, 38. roč., č. 4, s. 658-659.
- Stimmen aus dem Pensionat im Ursulinenkloster zu Freiwaldau. In: Excelsior, Blatt des Excelsiorbundes, leden 1932. 30 s.
- WENZELIDES, O.: Meine Erinnerungen an die Freiwaldauer Ursulinen. In: Der Altvaterbote. Miesbach 1956, 9. roč., č. 1, s. 10-11.

PRAMENY

- Fond: Klášterní škola voršilek Jeseník, 1881-1945(1947), 32 knih, 5 kartonů. Neuspořádan. SOKA Jeseník.
- Fond: Archiv Města Jeseník, inv.č. 612, Kronika města Frývaldova (1300)1914-1942. SOKA Jeseník.
- Fond: Farní úřad Jeseník, farní kronika, sv. 1-2 (1559)-1946.
- Fond: Městský národní výbor Jeseník, inv.č. 92, kart. 31. Klášter a jeho využití 1945-1948. SOKA Jeseník.
- Fond: Klášter voršilek Jeseník 1881-1945, 1 karton. Neuspořádan. Zemský archiv Opava.

POZNÁMKY

1. V prvních dokumentech z r. 1881 je jako matka představená (Oberin) uváděna M. Ursula Hermann, teprve v březnu 1882 je poprvé doložena M. Henrica Pfeiffer.
2. Veřejnými školami byly školy státní. Soukromé, t.j. i církevní školy mohly působit jako školy veřejné pouze se souhlasem státu, tedy po udělení práva veřejnosti.
3. O sestře Kláře Fietzové přitom existuje poměrně bohatá německá literatura, od r. 1987 vychází ve Weilersbachu církevní tisk „Schwester Klara-Brief“ vydávaný P. Adolfem Schrenkem, jedním z mnoha, kteří se snaží o blahoslavení sestry Kláry. Pro případné zájemce uvádíme pouze literaturu o její osobě, která je k dispozici v SOKA Jeseník:
HARBICH, K. - SAUER, A.: Die Dienerin Gottes Schwester Klara Fietz von Lindenwiese. In: Der Altvaterbote. Miesbach 1955/1, s.376-381.
Schwester Klara Fietz. Nehmt viel herzliche Grüsse von mir ... Graz, b.d., 72 s.
Schwester Klara-Brief. Weilersbach 1987-2000/ 1-10, 12-13, 15-19, 21, 23, 25-30, 37, 39.
„Po jiných nechtíc nic, od sebe samé žádat vše.“ In: Jesenický zpravodaj, Jeseník 1990/ 10, s. 13-15 a č. 11, s. 12-13.
4. Z knihy chovaneček a žákyň z let 1918-1920 vyplývá, že většina cizinek zůstala ve škole a v penzionátu nejen v r. 1919, ale i dále. Pouze u chovaneček z Německa a Rakouska lze vysledovat poměrně značný počet odchodů po 1.1. 1919.
5. Fond Klášterní škola voršilek Jeseník 1881-1945, knihy chovaneček a žákyň (1852)1881-1914, 1914-1939.
6. Harbich, K.: Zum Tode der Mutter Oberin M. Ansgarda Diebl vom Ursulinenkloster Freiwaldau. In: Der Altvaterbote. Miesbach 1952, 5. roč., s. 347-351.
7. In: 400 Jahre Ursulinen-Orden 1535-1935. Olomouc 1935, s.43-45.
8. V soupise převzatého mobiliáře z 15.12.1951 jsou tyto položky: dva obrazy P. Marie, jeden obraz sv. Voršily, jeden obraz sv. Petra, jeden reliéf sv. Anděly (Angely), dva relikviáře, dva svícny, jeden opotřebovaný koberec, jeden podstavec na mešní knihu, jedno klekátko, jedna pletená židle.

Zusammenfassung

Das Ursulinenkloster in Freiwaldau als bedeutende Erziehungs- und Lehranstalt für Mädchen 1881 - 1945

Das Freiwaldauer Kloster des Ursulinerordens wurde dank seines gründlich ausgearbeiteten Komplexes an Schulen bald nach seiner Gründung zu einer bedeutenden Erziehungs- und Lehranstalt für Mädchen. Ordensschwwestern, Zöglinge und Schülerinnen kamen fast aus ganz Europa, aber auch aus Übersee hierher. In den Jahren 1881 - 1939 besuchten an die 4 000 Mädchen aus Adels-, Beamten-, Fabrikanten- aber auch aus Handwerkerfamilien die Klosterschuleinrichtungen. Zu den bedeutendsten hier wirkenden Persönlichkeiten zählte die erste Oberin des Konvents M. Henrica Pfeiffer und die letzte Oberin M. Ansgarda Diebl. Sie machte mit dem Kloster nicht nur schwere Zeiten unter der deutschen Vorherrschaft durch, sondern erlebte auch im Jahre 1948 den endgültigen Niedergang des Klosters, als sie gemeinsam mit den übrigen Schwestern deutscher Nationalität ausgesiedelt wurde. Letzter Zufluchtsort ist für den Rest des Konvents seit 1955 Hofheim im Taunus.

Internace německého obyvatelstva v adolfovickém táboře 1945-1946

Jana Hradilová

Dosavadní výzkum následků retribučních dekretů prezidenta republiky, na jejichž základě byla v českých zemích budována internační zařízení k zajišťování a soustředování tzv. státně nespolehlivého obyvatelstva, poukazuje na nutnost detailnějšího prostudování táborové soustavy v úrovni menších územních celků, k nimž základní historické práce s danou tematikou mnohdy zcela chybí. Mezi tyto regiony patří i Jesenicko.

1. Východiska a prameny

Zájem historiků a badatelů se v této souvislosti většinou obracel k zajateckým táborům na Jesenicku za druhé světové války, tématem poválečné táborové soustavy v okrese Frývaldov (od roku 1947 Jeseník) se naproti tomu nikdo příliš nezabýval. K dispozici je pouze diplomová práce Zdeňky Šmídové „*Odsun Němců z Frývaldovska po roce 1945*“ (FF MU Brno 1992, 92 s.), zpracovaná na základě studia literatury a pramenů české provenience (SOKA Šumperk), která se této problematice věnuje na cca 22 stranách textu kapitoly „*Situace v internačních a sběrných táborech*“. Autorka ve své práci podala stručný nástin vzniku a organizace táborů frývaldovského okresu a obecně mravního profilu zaměstnanců, zabývala se též restrikcemi vůči internovaným, které doložila konkrétními případy, a jejich životními podmínkami v táboře. Malý rozsah stran a zasazení tak širokého okruhu problémů, jaký internační tábory nesporně představují, do vymezeného tématu odsunu německého obyvatelstva z regionu, výklad pochopitelně značně limituje. Přesto však práce Z. Šmídové dosud představovala jedinou regionální studii pojednávající alespoň v náznaku o táborech na Frývaldovsku po květnu 1945. Místopisné práce se pak o internačních střediscích pro Němce nezmiňují vůbec.¹

O tom, že poválečná táborová soustava okresu Frývaldov (Jeseník) není svým významem zcela zanedbatelná, svědčí statě věnované Jesenicku v odborných historických studiích se záběrem na celé teritorium českých zemí. Jedná se zejména o práci opavského historika Tomáše Staňka „*Tábory v českých zemích 1945 - 1948*“ (Šenov 1996, 263 s.), která je dnes bezpochyby základní a dosud jedinou komplexní oporou studia internačních zařízení pro německé obyvatelstvo u nás. Pasáže týkající se Frývaldovska nejsou vzhledem ke koncepci Staňkovy práce obsáhlé a mnohdy se omezují pouze na statistické údaje. Pozornost je zde soustředěna zvláště na excesy a násilnosti v táborech v Adolfovicích, Domašově a Javorníku - na jejich kontext, průběh a na jednoho z hlavních aktérů těchto událostí, kpt. Ctibora Nováka, velitele všech internačních středisek v okrese. Poznatků ze situace v uvedených táborech autor využil také ve své další práci, nazvané „*Perzekuce 1945. Perzekuce tzv. státně nespolehlivého obyvatelstva v českých zemích (mimo tábory a věznice) v květnu - srpnu 1945*“ (Praha 1996, 231 s.). Obraz táborů frývaldovského okresu, jenž byl nastíněn v obou studiích, je však přes svůj nesporný význam z regionálního hlediska zcela nedostačující a poněkud zjednodušující.

Souhrnnou odbornou studii o táborové soustavě Jesenicka nenabízí ani německá historiografie.

K dispozici je pouze vlastním nákladem vydaná práce Josefa Hermanna „*Tschechische Straflager im Kreis Freiwaldau 1945/46*“ (B.m. /1998/, 143 s.). Kniha byla autorem sestavena z vybraných citací nejen z běžně dostupných edic vzpomínek, např. „*Dokumente zur Austreibung der Sudeten-deutschen*“ (ed. Wilhelm Turnwald, München 1965), ale též z nedatovaných, mnohdy anonymních a jinak blíže neurčených výpovědí německých pamětníků. Hlavní a převážnou část práce tvoří pasáže z literatury české proveniencce, zejména z obou výše uvedených odborných studií Tomáše Staňka, přičemž téměř doslovné překlady bez udání zdroje nejsou v textu výjimkou. Práce rovněž staví na interpretaci archiválií, které jsou však „citovány“ bez jakýchkoliv přesných údajů o místě uložení. Vzhledem k absenci poznámkového aparátu, seznamu svědeckých výpovědí, pramenů a literatury a k jejich nedostatečnému bibliografickému záznamu nelze tuto studii považovat za zpracovanou podle odborných hledisek.

Existenci internačních zařízení na Frývaldovsku postihuje v omezené míře též krajanská literatura. Jedná se zejména o vlastivědné sborníky, kde jsou poměry v táborech zmiňovány v rámci kapitol o poválečném odsunu německého obyvatelstva z regionu. Za všechny uvedme alespoň publikaci „*Freiwaldau-Gräfenberg. Die Kurstadt im Altvaltergebirge und die Dörfer im oberen Bieleetal*“ (Kirchheim u. Teck 1987, 531 s.), vydanou nákladem spolku Freiwaldau/Altvalter, v níž je na několika stranách textu věnována pozornost zvláště situaci v táborech v Adolfovicích a Domašově.

Stávající stupeň a úroveň zpracování poválečné táborové soustavy na Frývaldovsku tak otevírá badatelům široké spektrum příležitostí v podobě dílčích studií, směřujících v konečné fázi k syntéze. Domácí pramenná základna k výzkumu je ostatně v našich archivech bohatá a nabízí celou řadu námětů.

Značné množství a decentralizace písemného materiálu k tématu poválečné internace německého obyvatelstva v Adolfovicích si v první fázi studia vyžádalo zúžení heuristického záběru na Státní okresní archiv (SOkA) Jeseník. Tento užší záběr vychází jak z možnosti využití stávajících poznatků o poválečné táborové soustavě v českých zemích, tak z potřeby důkladné analýzy a zhodnocení primárního zdroje informací regionální úrovně, jenž dosud nebyl náležitě vyčerpán. Základní orientaci v archivních pramenech SOkA Jeseník poskytuje sdružený výběrový inventář „*Soupis a rozbor archivních pramenů SOkA Jeseník k odsunu Němců z Jesenicka po roce 1945*“.² Jedna z jeho kapitol je věnována právě agendě internačních táborů. Jednotlivé typy písemností jsou zde stručně charakterizovány v návaznosti na původce, správní vývoj a administrativní postupy a popsány z hlediska informační hodnoty tak, aby jich bylo možno co nejefektivněji využít v historické práci. Stěžejším archivním celkem k dané problematice je fond ONV Jeseník (1945 - 1960), respektive jeho část, která všeobecně dokumentuje vývoj vnější i vnitřní organizace internačních středisek na Frývaldovsku v letech 1945-1946.

Předložená studie se zabývá širokým okruhem problémů internace německého obyvatelstva v adolfovicím, v bezprostřední souvislosti však též v domašovském táboře. Vychází z poměrně širokého okruhu archivního materiálu domácí proveniencce - přičemž opomenut nebyl ani regionální dobový tisk - a z bohaté dokumentace autorizovaných svědectví německých pamětníků. Ne ke všem oblastem každodenního života v internaci se však podařilo shromáždit dostatek informací. V řadě případů jsou neúplné, nebo zcela chybí.

2. Správa, organizace a personál tábora

Tábor pro Němce v Adolfovicích (s označením KT I) vznikl počátkem června 1945 v objektech tamního, původně zajateckého tábora jako jedno z prvních internačních zařízení na Frývaldovsku po druhé světové válce. Dnes jej můžeme situovat do prostoru novodobé zástavby, které se říká „sídlíště lágr“. Nachází se na levém břehu Bělé od továrny Jesan po most přes hlavní silnici u penzionu U Lukáčů.

Velitelem KT I byl od 1.7.1945 oficiálně ustanoven závodčí Karel Hanzel (43) z Přerova.³ Pře-
vážná část kompetencí týkajících se vydržování, vedení a kontroly tábora náležela okresní správní komisi. Do konce roku 1945 ji však zastupovalo tzv. Velitelství koncentračních táborů okresu Frývaldov (VKTOF), které také vydalo základní směrnice regulující vnitřní táborový režim a dozor nad zajištěnými: „domácí“ táborový řád a strážní pravidla. Část odpovědnosti za chod tábora náležela též bezpečnostním a vyšetřovacím složkám, vojenské posádce, zdravotnickým zařízením, úřadu ochrany práce a institucím, které zajišťovaly osídlování a konfiskaci německého majetku. Všechny tyto orgány se podílely rovněž na přípravě a provedení odsunu Němců z regionu.⁴ Ve správních funkcích tábora se uplatnili zejména bývalí policisté, četníci a vojáci. Strážní a dozorčí personál byl složen z čekatelů četnictva a převážně z vnitrozemí (z Olomoucka, Přerovska a Prostějovska) pocházejících civilistů rozličných, zvláště dělnických a řemeslnických profesí. Ve službě působili jak lidé postižení nacistickým režimem, tak řada těch, kteří se za perzekvované jen vydávali. Situace prvních poválečných měsíců umožnila, že se zde prosadilo několik osob již dříve trestaných, špatné pověsti a násilnických sklonů, označujících se mnohdy za politické vězně či partyzány.⁵ Příkladem je pracovní inspektor Josef Kopřiva (35) ze Slavonína u Olomouce, jenž byl v táboře zaměstnán od počátku července 1945 až do května 1946. Podle hlášení SNB v Bouzově, okres Litovel, ze 7.2.1946 „byl dle zdejších záznamů 16x soudně trestán ... Posledně ... v roce 1936 pro přestupek krádeže. ... V Bouzově a okolí nepožívá J. Kopřiva dobré pověsti vzhledem ke spáchaným trestním činům. ... již od mládí jevil sklon k nepořádnosti, takže už ve škole se stěží naučil číst a psát“.⁶ V dozorčích oddílech bylo navíc hodně velmi mladých mužů. Z celkového počtu 60 příslušníků dozorčích oddílů, u nichž se podařilo zjistit datum narození, více jak polovina nedosahovala v roce 1945 ani 30 let. Z nich bylo 26 mužů ve věku pouhých 17-21 let, přičemž věkové složení internovaných bylo nesrovnatelně vyšší.⁷ Někteří dozorcí, ne však všichni, zřejmě hledali dobrodružství a jistý pocit nadřazenosti, který jim strážní služba podle situace umožňovala. V táboře mohli nosit zbraň, žili na útraty eráru či přímo na úkor internovaných a často naprosto svévolně rozhodovali o lidských osudech. Jedním z nich byl Miroslav Opíchal (20) z Olomouce, syn advokáta, pivovarský tovaryš a údajně též partyzán. Od 1.7.1945 se nejprve stal zástupcem velitele Františka Wiesnera v KT III v Domašově, od poloviny srpna pak přešel do Adolfovic jako vrchní dozorce. Zejména v souvislosti s jeho působením v Domašově (kde měl v srpnu 1945 pravděpodobně podíl i na smrti rentgenologa MUDr. Leo Pawlowského, velitele frývaldovské skupiny NSDAP), byl označován za tyrana, který internované často bil a mučil, a vysloužil si proto od nich přezdívku „Krvavý pes“ („Bluthund“).⁸

V létě 1945, bezprostředně po oznámení výsledků postupimské konference, došlo obecně k velkému nárůstu počtu zpráv o aktivitách německých záškodnických oddílů (werwolfů), o sabotážní činnosti a „teroristických úmyslech“ Němců. V tomto kontextu došlo v několika málo srpnových dnech roku 1945 v Adolfovicích a Domašově k nočním přepadům místních internačních středisek, které tak poměrně snadno zapadaly do atmosféry honu na werwolfy. Jejich průběh a následky však spíše než o útocích německých teroristů vypovídají o záměrném nebo např. v důsledku nedbalosti strážní náhodném zinscenování záškodnických akcí s cílem zavdat důvod k exekucím a záminku

k vypuzení Němců k pracovnímu nasazení.

Rozkazem VKTOF z 14.8.1945 byl s platností od 1. září zrušen nechvalně známý mužský KT III v Domašově. Tímto dnem měli být všichni internovaní i personál převedeni do stavu KT I v Adolfovicích. Přesun se však uskutečnil již 15. srpna 1945 za dramatických okolností po nočním fingovaném přepadu tábora, který měl za následek popravu 6 internovaných. K exekuci došlo na rozkaz kpt. Ctibora Nováka podle předem připraveného seznamu, přičemž se jako důvod uváděl útěk vězně Vatera z pracovního nasazení a přepad tábora.⁹ Krátce nato, necelé tři hodiny po půlnoci 17. srpna 1945, se věrná kopie domašovské přestřelky opakovala i v Adolfovicích. Během „přepadu“ byl tehdy jeden vězeň zastřelen při údajném pokusu o útěk, další zabit - patrně rukou některého z dozorců - a jeden zraněn; k plánované exekuci dalších 56 vězňů již našťestí nedošlo.¹⁰ Odvetná opatření postihla nejen internované v táboře (zřejmě týrán a pak zastřelen byl např. teprve čtrnáctiletý chlapec), ale týkala se i Němců dosud bydlících v jeho blízkosti. V okruhu pěti set metrů okolo tábora nesměl žádný Němec ani bydlet, ani pracovat. Téměř všichni němečtí muži z okolí ve věku 14-60 let tak byli po 17. srpnu vystěhováni ze svých domů, patrně též bití a zajištění v nově zřízených pobočných pracovních táborech v Adolfovicích a ve Frývaldově, odkud měla být podle svědeckých výpovědí většina zadržených osob poslána k pracovnímu nasazení v uhelných dolech. - Není přítom bez zajímavosti, že transport 203 osob internovaných v KT I nedlouho nato (31.8.1945) do Moravské Ostravy skutečně odjel. - Sankce se nevyhnuly ani ženám. Na rozkaz kpt. Nováka bylo „z moci úřední“ a „v souvislosti s teroristickou akcí podniknutou na KT I“ zajištěno sedm německých žen, které bydlely na stráni, z níž došlo k nočnímu útoku na tábor. Všechny (ve věku 33-46 let) pak byly již 20.8.1945 internovány v ženském pracovním táboře ve Frývaldově-Bobrovniku.¹¹

Personální složení správy obou táborů v týdnu od 14.8.1945 tak, jak se jeví ve světle dosud prostudovaných pramenů, mohlo být již tehdy předznamenáním, že se proklamované změny v organizaci táborové soustavy na Frývaldovsku neobejdou bez incidentů. V osobě št.stržm. Martina Hůrky (47) převzal 21.8.1945 dohled nad KT I v Adolfovicích formující se Sbor národní bezpečnosti. Řada strážných a dozorců byla propuštěna či vyměněna. Také zacházení s internovanými se poté v mnoha směrech zlepšilo a byla zavedena jejich řádná evidence. Korektnost, kterou si internovaní na novém veliteli nejvíce považovali, je patrná i z hodnocení dalších dvou „přepadů“ z konce srpna 1945, které Hůrka po důkladném vyšetřování nakonec klasifikoval jako „přeháhlenost strážných“. Připomeňme, že jedním ze čtyř aktérů noční střelby byl tehdy osmnáctiletý Jan Horák z Dubňan, jenž se po opakovaných napomenutích za porušování služebních předpisů dostal počátkem listopadu až před kárné řízení brněnského Zemského velitelství sběrných a kárných táborů v zemi Moravskoslezské, jež mělo za následek Horákovu propuštění (15.11.1945) a nahlášení jeho případu na SNB.¹²

3. Internovaní

S jistou dávkou zjednodušení tedy můžeme konstatovat, že ve vývoji adolfovického tábora lze v návaznosti nejen na složení jeho personálu, ale i na životní podmínky internovaných sledovat dvě etapy: I. červen - srpen 1945, II. září 1945 - září 1946. Vzhledem k tomu, že se zde snažíme alespoň zčásti postihnout proměny dílčích problémů internace v čase, nezbyvá než spokojit se s jejich vyjmenováním a stručnou formulací.

Od června do října 1945 se tábor označoval jako „koncentrační“ (KT I) a pohromadě soustřeďoval jak osoby zajištěné ve vyšetřovací vazbě pro skutky trestné podle retribučního dekretu

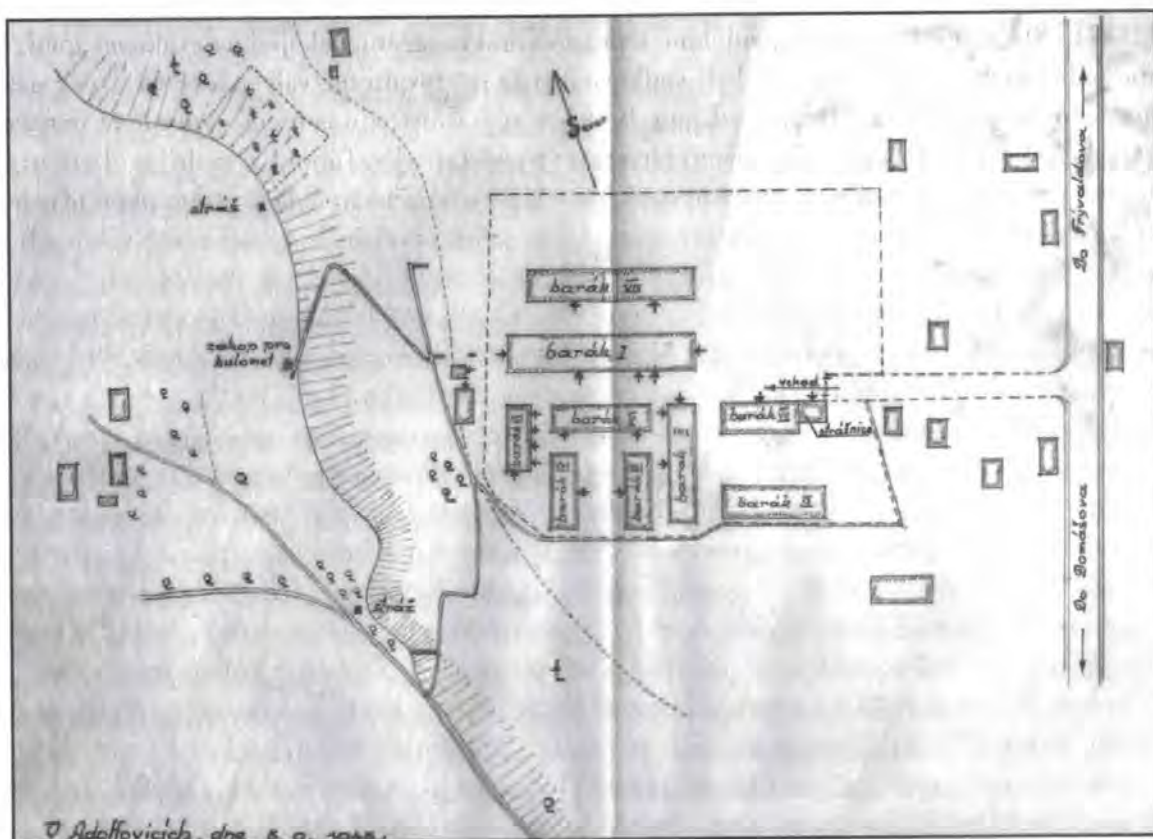

č. 16/1945 Sb., tak internované, přidělené k pracovnímu nasazení, čekající na evakuaci apod. Do druhé poloviny listopadu 1945 zde byli vedle civilistů umísťováni též váleční zajatci. Nové názvy „internační tábor“ (IT) a patrně i od jara 1946 - v souvislosti s odsunem - zavedené označení „středisko“ (IS), neměly na tento smíšený charakter v podstatě vliv. Tábor byl až do jara 1946 určen výhradně pro muže, přítomnost žen v prvních dnech po jeho zřízení byla (s podmínkou přísného oddělení) pouze dočasná. V řadách internovaných lze nalézt příslušníky téměř všech věkových kategorií. Z počtu 242 dosud jmenovitě známých osob v táborové evidenci z druhé poloviny července 1945 jich více než dvě třetiny představovali muži ve věku 31 - 60 let. Ve stáří do sedmdesáti let se v táboře nacházelo 20 osob a ve věku 21 - 30 let jich bylo zajištěno pouhých 11 (7 z nich bylo válečnými invalidy). Tehdy se v táboře nacházeli též čtyři nezletilí ve věku 15 a 17 let.¹³

Početní stav internovaných se příchodem nově zajištěných, místních rodáků i jinde narozených, měnil prakticky každý den. Od druhé poloviny srpna 1945 do konce téhož roku se jejich celkový počet (tj. včetně vězňů pracovním nasazených mimo frývaldovský okres, hospitalizovaných v nemocnici, u soudu apod.) zvýšil z asi 450 na téměř 700. V samotném táboře pak v této době více méně soustavně přebývalo na 300 - 450 osob denně.¹⁴ Nástup do tábora představoval značně nepřijemnou a ponižující proceduru. Každý vězeň byl nejprve svlečen a ostříhán dohola, od čehož se však časem zcela upustilo. Na kabát (hrud') obdržel plátěnou pásku s pořadovým číslem, označením „N“ a od konce července 1945 i s trestní skupinou A, B nebo C podle příčiny svého zajištění. Od listopadu téhož roku pak během prvních čtrnácti dnů pobytu v táboře musel na zádech nosit viditelné znamení „nováčka“ - bílý kruh s černým hákovým křížem uprostřed. Zároveň se vstupní evidenci probíhala také kontrola osobních věcí. Internovaným se odebíraly peníze, cennosti a nepovolené předměty (nože, britvy, zápalky apod.), přičemž krádeže a rvačky s dozorcí nebyly výjimkou. Ponechat si pak směli jen nejnnutnější toaletní potřeby a náhradní soupravu prádla. Většina ze zajištěných však do tábora přicházela jen s minimálním vybavením, takže jim tyto věci museli dodatečně obstarávat příbuzní, případně hospodářská správa z přidělů konfiskovaných rezerv.¹⁵

„Domácí řád“ od internovaných požadoval bezpodmínečné plnění všech pokynů představených a to včetně prokazování povinné úcty postavením se do pozoru a smeknutím. Jednací řečí tábora byla čeština, slovenština nebo ruština, což v případě převahy pouze německy mluvících vězňů znamenalo jejich značnou izolaci. Od září 1945 k tomu navíc přistoupil manipulační poplatek za každou (tj. česky) podanou písemnou žádost ve výši pět korun, v případě jejího kladného vyřízení pak dalších padesáti. K opatřením proti Němcům patřila rovněž cenzura osobní korespondence a zákaz styku internovaných s příbuznými mimo výslovně povolené návštěvy. Restriktivní povahu měla též absence bohoslužeb, která však byla způsobena spíše technickými problémy (absencí bohoslužebného náradí a odpovídající místnosti) než malým zájmem velitelství tábora tuto situaci řešit. Doručování dopisů, novin, potravin, šatstva, kuřiva apod. vězňům bez povolení přímo do tábora i mimo něj bylo přísně zakázáno, a všem, kteří by s nimi jakkoliv navazovali kontakt, hrozilo zatčení a potrestání.¹⁶ Bylo by však nepřijatelným zjednodušením, kdybychom všechna tato nařízení bez rozdílu považovali a priori za reálný obraz života v adolfovickém táboře. V úvahu je totiž nutno brát míru jejich dodržování a individuální postoj jednotlivých členů personálu. Mnozí Češi se zavedenými opatřeními nesouhlasili a jak dokládají němečtí pamětníci, podle možnosti - ovšem ve strachu, že by jako „přátelé Němců“ nebo kolaboranti byli udáni a uvězněni - internovaným pomáhali (např. tolerancí návštěv příbuzných na pracovištích či přijímáním potravin).¹⁷

Situační plán koncentračního tábora v Adolfovicích z 5. 9. 1945 (SOkA Jeseník)

4. Životní podmínky v táboře

Prostor tábora byl obehnan ostnatým drátem. Vězni bydleli v dřevěných barácích, v místnostech někdy i po 40 osobách, s elektřinou a ve většině případech i s vlastním vodovodem. Studna se však v táboře nacházela jen jedna a tak bylo dodržování hygieny při nedostatku a pochybné kvalitě vody jen ztěží splnitelným přáním.¹⁸ Rovněž stav jejich svršků byl bez možnosti řádné údržby po několika týdnech či měsících pracovního nasazení žalostný. Reálnou situaci v táboře dokládá též jeho zahmyzení. Dezinfekce soustředěných osob zásypem DDT probíhala zpočátku jen zřídka. K výraznému zlepšení patrně došlo až od pozdního léta 1946 poté, co bylo táboru dodáno větší množství dezinfekčních prostředků od Spojených národů (UNRRA).¹⁹ Nedostatečná hygiena přitom představovala z hlediska možnosti vzniku a šíření infekčních chorob vážné nebezpečí. Dostupnost lékařské péče pro vězně byla zprvu minimální, stálý zdravotní dozor táborového lékaře z řad internovaných byl zaveden až v polovině října 1945. S jeho příchodem se zlepšilo i zásobování léčivými a obvazovými materiálem. V táboře se nacházela ošetrovna, několik místností sloužilo jako marodky a od února 1946 zde přibyla též zubolékařská ambulance.²⁰ Vážnější operativní zákroky se prováděly v Okresní nemocnici ve Frývaldově. Častý byl v souvislosti s podmínkami v táboře a výkonem pracovní povinnosti výskyt flegmon, vředů, otevřených hnisavých ran a otoků, zlomenin apod. U internovaných se též projevovaly následky zanedbaného léčení chorob, se kterými již do tábora přišli (srdeční vady, astma, pneumotorax, tuberkulóza, cukrovka, vředy apod.), u invalidních osob pak nedoléčená válečná zranění (amputace, průstřely, střeptiny etc.). Život v táboře však přinášel nejen fyzickou, ale i psychickou zátěž. U řady lidí se tak projevovaly příznaky depresí a duševních chorob.²¹ Na zdravotní stav internovaných a tím i na jejich pracovní výkonnost mělo značný vliv také krácení potravinových přidělů pro Němce. Jednotvárná a někdy i nekvalitní strava se v táboře

vydávala zpočátku jen dvakrát, později třikrát denně. Jídelníček se sestával převážně z černé kávy (melty), čaje, brambor, zeleniny, polévky (tzv. šlichty) a chleba, později vězni dostávali i trochu masa, margarínu či marmelády. Od podzimu 1945 si pak mohli dvakrát měsíčně přilepšit též potravinovými balíčky od příbuzných a přidavkovými lístky podle oboru pracovního nasazení a namáhavosti vykonávané práce.²² Povinnost pracovat se s výjimkou nemocných a práce neschopných vztahovala na všechny zajištěné osoby. Místa pracovního nasazení měla na jejich životní podmínky zásadní vliv, neboť ne každé s sebou přinášelo nadměrné fyzické vypětí, strádání a špatné zacházení. Internovaní v Adolfovicích byli zaměstnáváni jak přímo v táboře (při výstavbě baráků, přípravě jídla, v úklidové službě a v táborových dílnách), tak mimo něj zvláště v lesnictví, zemědělství, v okolních továrnách a firmách v národní správě etc. Označení žlutou ramenní páskou s hákovým křížem vězni denně docházeli pod dohledem dozorců na svá pracovní místa, vzdálená od tábora někdy i tři hodiny cesty za každého počasí, a večer se vraceli zpět. Nejtěžší podmínky z tohoto hlediska představovala fyzicky náročná práce v lese. Po dlouhotrvajících urgencích ze strany hornodomašovské lesní správy, pro kterou byl úbytek až šesti z deseti pracovních hodin značně nerentabilní, tak vznikl koncem října 1945 v Horním Domašově pobočný pracovní tábor. Odloučená pracovní skupina lesních dělníků však byla již počátkem prosince 1945 zrušena a internovaní propuštěni do svých domácností, aby mohli „*podati vůbec nějaký výkon*“²³ Střežení pracovních oddílů měli na starosti dozorcí z tábora, za jednotlivce či menší skupiny pracovníků pak ručili zaměstnavatelé. Při neustále se zvyšujícím počtu zajištěných z důvodu vazby, u nichž se vylučovala možnost práce bez předepsaného střežení, se minimálně do jara 1946 projevoval citelný nedostatek dozorců. Následkem toho většina internovaných v táboře „zahálela“. Ostatní pak pracovali bez zvláštního dohledu, což jim např. umožňovalo snadněji navázat kontakt s rodinnými příslušníky a okolím vůbec. Na podzim 1945 byla řada internovaných odeslána k pracovnímu nasazení také mimo frývaldovský okres. Z Adolfovic tehdy odjely dva transporty: na Ostravsko-Karvinsko do dolů (203 osob) a do pracovního tábora Rybníky u firmy Baťa ve Zlíně (50 osob). Mnozí z těch, kteří se do konce roku vrátili zpět, přijížděli s tak podlomeným zdravím, že museli být hned po svém příchodu hospitalizováni v nemocnici.²⁴

Závěrem

Snad nejdůležitějším výsledkem studia každodenního života v adolfovicím táboře v období od června 1945 do února 1946 je poznatek, že zkušenost jednotlivých internovaných Němců mohla být a byla různá a tedy ne vždy zcela negativní, ačkoliv právě negativním jevům byla v dosavadní literatuře věnována největší pozornost. Takový závěr ostatně nepřekvapuje, uvědomíme-li si, že toto dočasné „nucené společenství“ internovaných a dozorců, jehož vznik úzce souvisel s důsledky války, tvořili konkrétní lidé různých sociálních skupin a charakterových vlastností.

Zde nastíněný obraz internačního tábora pro německé obyvatelstvo v Adolfovicích nelze pocho-pitelně považovat za vyčerpávající. Zbývá ještě zodpovědět mnoho závažných otázek. K zásadním z nich patří zejména skladba internovaných z hlediska příčiny jejich zajištění v táboře, jež by mohla objasnit individuální vinu jednotlivců za nacistický režim, na rozdíl od kolektivně chápané viny Němců jako národa. Byl je jeden tábor sociologicky nepříliš průkazným materiálem, mohla by nám podobná analýza nejen zpřesnit stávající poznatky o internaci v Adolfovicích, ale i poskytnout son-du do společnosti na Frývaldovsku v letech 1938 - 1945. K tomu je ovšem zapotřebí prozkoumat v budoucnu další, dosud zcela nevyužitý pramenný materiál SOKA Jeseník a zvláště pak archivní fondy jiných institucí, v nichž se nachází pro naše téma mnohdy klíčová dokumentace (např. fond Mimořádný lidový soud Opava 1945 - 1948, uložený v Zemském archivu v Opavě).

POZNÁMKY

1. Bartoš, J. - Schulz, J. - Trapl, M.: Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848-1960. Sv.13. Olomouc 1994; Melzer, M. - Schulz, J.: Vlastivěda šumperského okresu. Šumperk 1993.
2. Hradilová, J.: Soupis a rozbor archivních pramenů SOKA Jeseník k odsunu Němců z Jesenícka po roce 1945. Bakalářská práce. FF UP v Olomouci 1999, 113 s.
3. Ve funkci velitele tábora jsou za dobu jeho existence doloženi čtyři příslušníci formujícího se SNB: pol.záv. Karel Hanzel (1.7.-15.8.1945), št.stržm. Martin Hůrka (15.8. /s nástupem 21.8./-31.10.1945), stržm. Jaroslav Polášek (2.11.1945-?/minimálně do dubna/1946), št.stržm. Grenar (?/nejdříve od dubna/1946-7.9.1946).
4. SOKA Jeseník, fond ONV, inv.č.80, kart.14, rozkaz VKTOF č.1 z 15.7.1945; inv.č.122, kart.230b), č.j.1897/45 z 11.9.1945, situační zpráva o koncentračních táborech okresu Frývaldov; inv.č.122, kart.230a), č.j.434/45 z 29.8.1945, zpráva o vybudování a zřizování KT I; inv.č.122, kart.230a), č.j.338/45 z 3.10.1945. Zatímní řád pro koncentrační tábory z 12.7.1945.
5. SOKA Jeseník, fond ONV, kart.12-17, osobní spisy zaměstnanců, rozkazy VKTOF, běžná korespondence.
6. SOKA Jeseník, fond ONV, inv.č.82, kart.15, osobní spis Josefa Kopřivy hlášení SNB Bouzov z 7.2.1946.
7. SOKA Jeseník, fond ONV, kart.12-17, osobní spisy zaměstnanců, rozkazy VKTOF, běžná korespondence.
8. SOKA Jeseník, fond ONV, inv.č.80, kart.14, č.j.33/45, příloha k rozkazu VKTOF č.8 ze 17.8.1945; Freiwaldau - Gräfenberg, Kirchheim u Teck 1987 (dále jen Freiwaldau-Gräfenberg...), s.511; Franzel, E.: Die Vertreibung Sudetenland 1945-1946. München 1979, s.54; výpověď Karla Wolfa „Konzentrationslager Thomasdorf und Adelsdorf Kreis Freiwaldau“ z 2.7. 1946, Kirchheim u. Teck, strojopis, 4 s. (dále jen Karl Wolf...), s.2; Dokumente zur Austreibung der Sudetendeutschen. München 1969 (dále jen Dokumente...), s.238-242; Hermann, J.: Tschechische Straflager im Kreis Freiwaldau 1945/46, B.m. (1998), s.97.
9. SOKA Jeseník, fond ONV, inv.č.122, kart.230a), č.j.172/45 z 30.7.1945, telefonické rozkazy VKTOF; inv.č.80, kart.14, rozkaz VKTOF č.6 z 14.8. 1945; Staněk, T.: Perzekuce 1945. Praha 1996 (dále jen Perzekuce...), s.151; Dokumente..., s.242,501; Franzel, E.: c.d., s.57; výpověď Franze Buchmanna „Dokumentation über meine Gefangenschaft in tschechischen KZ-Lager und Gefängnissen von 1945 bis 1948 in Adelsdorf, Thomasdorf und Troppau“, B.m. (1996), strojopis, 3 s. (dále jen Franz Buchmann...), s.2; Karl Wolf..., s.3.
10. SOKA Jeseník, fond ONV, inv.č.122, kart.230a), č.j.295/45 ze 17.8.1945, přepadení KT I v Adolfovicích; Staněk, T.: Perzekuce..., s.150-151; Staněk, T.: Tábory v českých zemích 1945-1948. Šenov u Ostravy 1996 (dále jen Tábory...), s.48-49; Dokumente..., s.238,242,244,501; Karl Wolf..., s.3.
11. SOKA Jeseník, fond ONV, inv.č.80, kart.14, č.j.56/45, rozkaz VKTOF č.8 z 18.8.1945; inv.č.80, kart.14, rozkaz VKTOF č.9 z 21.8.1945; inv.č.83, kart.17, č.j.364/45, denní hlášení KT I Adolfovice z 31.8.1945; inv.č.80, kart.14, rozkaz VKTOF č.14 z 31.8.1945; inv.č.122, kart.230b), č.j. 1641/45 z 20.8.1945, předání sedmi německých žen do KT III ve Frývaldově-Bobrovniku; Staněk, T.: Tábory..., s.49; Staněk, T.: Perzekuce..., s.151-152; Dokumente..., s.245; Karl Wolf..., s.4.
12. SOKA Jeseník, fond ONV, inv.č.122, kart.230a), č.j.373/45 z 3.10.1945, seznam personálu IT I v Adolfovicích; inv.č.80, kart.14, č.j.80/45, rozkaz VKTOF č.12 z 25.8.1945; inv.č.122, kart. 230a), č.j.450/45 z 30.8. 1945, střelba v KT I - dodatek k ústnímu hlášení; inv.č.122, kart.23a), č.j.474/IT z 6.11.1945, potrestání Leo Látala a Jana Horáka; inv.č.80, kart.14, č.j.325/45, rozkaz OSK-VITOF č.27 z 19.11.1945; Dokumente..., s.245,501; Hermann, J.: c.d., s.86; Karl Wolf..., s.4.
13. SOKA Jeseník, fond ONV, inv.č.80, kart.14, č.j.206/45, rozkaz VITOF č.21 z 12.10.1945; inv.č.122, kart.230a), č.j.84/45 z 20.7.1945, seznam vězňů KT I podle stavu dne 18.7.1945; Hermann, J.: c.d., s.54.
14. SOKA Jeseník, fond ONV, inv.č.83, kart.17, č.j.364/45 z 22.8.-31.12.1945, denní hlášení KT I v Adolfovicích.
15. SOKA Jeseník, fond ONV, inv.č.80, kart.14, č.j.19/45, rozkaz VKTOF č.2 z 20.7.1945; inv.č.80, kart.14, č.j.300/45, rozkaz VITOF č.26 z 11.11. 1945; inv.č.122, kart.230a), č.j.338/45 z 3.10.1945. Zatímní řád pro koncentrační tábory z 12.7.1945; Dokumente..., s.239,245; Hermann, J.: c.d., s.33; Freiwaldau-Gräfenberg..., s.510; Karl Wolf..., s.1; Franz Buchmann..., s.1.
16. SOKA Jeseník, fond ONV, inv.č.122, kart.230a), č.j.338/45 z 3.10.1945. Zatímní řád pro koncentrační

- tábory z 12.7.1945; inv.č.80, kart.14, rozkaz VKTOF č.15 z 5.9.1945; inv.č.122, kart.230a), č.j.615/45 z 14.9.1945, hlášení o duchovní správě v KTI.
17. SOkA Jeseník, fond ONV, inv.č.122, kart.230a), č.j.360/KT-45 z 10.10. 1945, Karel Hanzel - porušení služebních povinností; Dokumenty..., s.249; Freiwaldau-Gräfenberg..., s.510,512.
18. SOkA Jeseník, fond ONV, inv.č.122, kart.230b), č.j.253/46 z 1.2.1946, domovní arch.
19. SOkA Jeseník, fond ONV, inv.č.122, kart.230b), č.j.515/46 z 5.3.1946, objednávka prášku k odvšivení a jiných léků; Dokumenty..., s.235,246.
20. SOkA Jeseník, fond ONV, inv.č.122, kart.230a), č.j.582/45 z 9.9.1945, žádost o přiděl lékaře pro KT I; inv.č.122, kart.230b), č.j.410/46 z 27.2.1946, zřízení zubolékařského oddělení v IS I v Adolfovicích.
21. SOkA Jeseník, fond ONV, inv.č.122, kart.230a), č.j.165/45 z 28.7.1945, seznam 24 invalidních vězňů a 18 nemocných plicní tuberkulózou, cukrovkou aj.; inv.č.122, kart.230b), č.j.1669/45 z 22.8.1945, žádost o rozhodnutí o osobách nezpůsobilých k práci.
22. SOkA Jeseník, fond ONV, inv.č.80, kart.13, č.j.116/45 z 4.9.1945, přiděl potravin pro vězně; Dokumenty..., s.245-246; Freiwaldau-Gräfenberg..., s.510.
23. SOkA Jeseník, fond ONV, inv.č.84, kart.17, mzdy za internované - účty etc.; inv.č.83, kart.17, č.j.364/45, denní hlášení IT I Adolfovice z 22.10. 1945; inv.č.122, kart.230b), č.j.1668/45 z 4.12.1945, uvolnění internovaných.
24. SOkA Jeseník, fond ONV, inv.č.122, kart.230a), č.j.338/45 z 3.10.1945, příloha Zatímního řádu pro KT z 12.7.1945 - Zatímní směrnice pro strážní službu KT Javorník z 25.6.1945; inv.č.122, kart.230b), č.j.468/4 z 28.2. 1946, hlášení velitele o IS I; inv.č.83, kart.17, č.j.364/45 z 22.8.-31.12.1945, denní hlášení KT I v Adolfovicích.

Zusammenfassung

Die Internierung der deutschen Bevölkerung im Adelsdorfer Lager 1945-1946

Bisherige historische Arbeiten und Erinnerungen von Zeitzeugen geben kein geschlossenes Bild über die Verhältnisse im Internierungslager von Adelsdorf. Aufgrund des Studiums von Quellen im Staatlichen Kreisarchiv Freiwaldau ist das tägliche Leben im Adelsdorfer Lager vom Juni 1945 bis Februar 1946 mit Augen der sog. "Zwangsgemeinschaft", d.h. internierter Deutscher und ihrer Aufseher beschrieben. Das Ergebnis ist ein kompliziertes Aufeinandertreffen von gegensätzlichen nationalen Interessen sowie von Einzelpersonen verschiedener sozialer Gruppen und unterschiedlicher Charaktere. Aus diesem Grunde sind auch die Erfahrungen einzelner internierter Deutscher verschiedenartig und nicht nur negativ, obwohl in der bisherigen Literatur gerade negativen Erscheinungen die größte Aufmerksamkeit geschenkt wurde.

Tajemství vily Erwina Weisse v Jeseníku

Dagmar Pfütznerová

Málokdo tuší, jaký skvost architektury se nachází v tomto kraji. Jedná se o vilu Erwina Weisse. Stavba je zasazena do parkového areálu na Skupově ulici v Jeseníku a v dnešní době slouží jako sídlo firmy Slezský kámen. Pouze shoda náhod mohla ponechat v zapomnění tak překrásnou a zajímavou stavbu.

Pátrání po osudu a slohovém původu objektu nás zaneslo až do druhé poloviny 19. století v Anglii. V té době se v architektuře a umění zvedla vlna odporu proti trvajícím historizujícím slohům. Jako protest strnulosti a fádnoty architektury i umění se v Anglii vyvinulo hnutí ART & CRAFTS - Umění a řemesla. V kontinentální Evropě se toto hnutí a myšlenky projeví až později na přelomu 19. a 20. století a nebývalého ohlasu nabývaly ve Vídni. Roku 1897 zde vznikla skupina Secese navazující na umění anglického ART & CRAFTS. Umělci se zaměřili na reformu řemeslné výroby, návratu ke krásnému a dekorativnímu umění. Poprvé byl také definován pojem tzv. vilový dům (dům-vila). Dům pro jednu rodinu, jasně rozdělený na část společenskou a intimní. A právě Weissova vila, publikovaná v řadě zahraničních periodik, je živoucím a ve své době nejuznávanějším důkazem těchto myšlenek. Byla považována za nejlepší dobovou realizaci.

A jak se tedy Weissova vila ocitla v horské oblasti Jeseníků, tak daleko od místa svého slohového původu, ostrovní Anglie? Odpověď je jednoduchá a až zarážející.

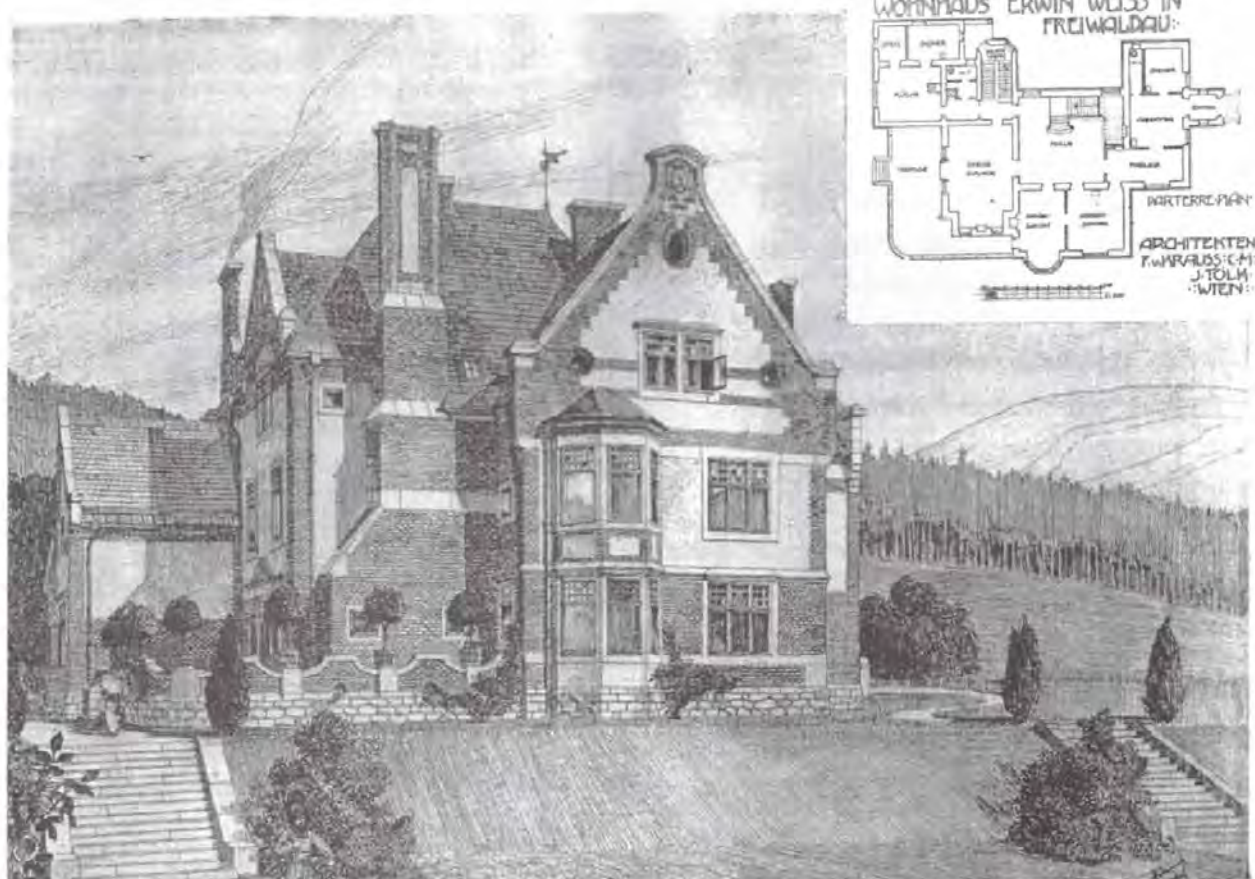
V období přelomu století docházelo k největšímu rozkvětu zdejšího kraje i města samotného. Jeseník (tehdy ještě Frývaldov) patřil k známým místům díky světové proslulosti lázni Gräfenberk, růstu textilního průmyslu (prezentovaného firmou Regenhart & Raymann) a také díky kamenictví. Možností kraje přitahovaly do zdejší oblasti mnoho zahraničních návštěvníků, stavitelů a umělců. A tak bohaté vrstvy podnikatelů neváhaly a brzy se zde začaly objevovat překrásné stavby. Nejprve se jednalo o objekty místních stavitelů, ale silící kontakty s hlavním městem monarchie Vídni přilákaly tamější architektury až na nejsevernější cíp rakouského Slezska. Tak se zde objevili Franz von Krauss, autor rodinné vily továrníka Erwina Weisse.

Z objevených dobových materiálů se podařilo zrekonstruovat přesvědčivý model původního vzhledu Weissovy vily. Objekt byl vystavěn na pozemku zahradního parku o ploše cca 16 000 m² na východních svazích města. Orientace jednotlivých stran budovy, v tehdy ještě nezastavěném svahu, byla řešena s maximálním využitím překrásného výhledu do okolí. Hlavní průčelí (západní strana) bylo natočeno směrem k horám. Vstupní brána na pozemek byla situována od západu, to je od města, kde byl vystavěn i malý domek. Ten sloužil buď jako vrátnice se stájemi, nebo jako domek pro zahradníka. Odtud vedly dvě cesty k hlavním vstupům do objektu. První vstup (oficiální vstup pro obyvatele a návštěvy) se nacházel na jižní straně a i dnes je užíván pro stejný účel. Druhý vchod do objektu byl navržen ze severní strany a byl užíván spíše jako výstup na terasu obehnanou nízkou cihlovou zídou. Mimo to fungoval na východní straně i vedlejší vchod pro služebnictvo do zadního traktu budovy.

Anglikanizující vlivy byly zvenčí patrné v užití rezného neomítaného zdiva a v příznačných detailech, jako je např. použití venkovních komínů, asymetrické kompozice apod. Exteriér vily byl velmi příjemný: sokl byl z tmavošedé žuly, která tvořila dobrý kontrast k tmavočerveným cihlám

a bíle natřeným žlabům. Štítů a komínů byly z pískovce a na střechu byla použita přírodní břidlice. Všechny truhlářské práce byly natřeny „Dutch“ glazurou (smaltem), která je velmi trvanlivá. Za zmínku stojí také dokonalý systém venkovních a vnitřních drenáží pro odvod dešťových vod. V noci byl hlavní vstup z jižní strany osvětlován masivní kamennou lucernou, kterou se podařilo zrekonstruovat a ponechat na svém původním místě.

Vila Ervina Weisse v Jeseníku, návrh F. v. Krausse a J. Tölka

Přesně dle zmiňované definice vilového domu byla i stavba Weissovy vily rozdělena na část společenskou a intimní. Tím byla budova funkčně rozdělena. V čtyřpodlažním objektu vily bylo podzemní a první nadzemní podlaží vyčleněno pro společenské místnosti a zbylá dvě patra pro osobní potřeby obyvatelstva. Zadní trakt sloužil jako pracovní i ubytovací část služebnictva. V parteru se nacházela kuchyň, spíž, služebna, toaleta a nejspíš také místnost s malým servírovacím výtahem do vyšších pater. Vyšší patra tohoto traktu sloužila jako obytné pokoje služebnictva.

Dle typické anglické halové dispozice byla dispozičním centrem celého objektu obytná hala navržená s možností využití jako obývací místnost, místo pro setkávání a reprezentační prostor stavby. Nachází se v prvním nadzemním podlaží a návštěvy byly uváděny z recepcce přes denní místnost.

Z haly byl přístup do všech ostatních společenských místností v tomto patře (pánského pokoje, dámského salónu, jídelny a přístup do odděleného zadního traktu). Odtud vedlo trojramenné dubové schodiště do druhého nadzemního podlaží ústícího na ochoz. To se podařilo zachovat v nezměněné podobě, stejně tak i dřevěné kazetové podhledy a vitrážové okno.

Samotné vybavení, dekorace a jednotlivé detaily v hale se nesly v duchu vrcholící secese. Toho si

lze povšimnout zejména v secesních ornamentech tapet s květinovými motivy, v nábytku a bytových doplňcích. Hala byla velmi útulná.

Významnými prvky haly i některých ostatních místností byly bravurně provedené krby (kamna) z tepané mosazi. Všechna kamna v objektu, pravděpodobně čtyři kusy, nesloužila pouze jako ozdoba a dekorace, ale byla součástí důmyslného systému vytápění budovy, který byl tvořen již zmíněnými krby a také centrálním vytápěním.

Z dochovaných podkladů se kromě dispozice celého prvního nadzemního podlaží nepodařilo upřesnit polohu a umístění ostatních zdokumentovaných pokojů. V podzemním podlaží se nejspíše nacházely místnosti jako společenská krbová místnost a kuřácký salónek a zbylé prostory byly využívány jako technické zázemí budovy. Dodnes se v podzemním podlaží podařilo zachovat a využít původního efektu valených kleneb. V druhém nadzemním podlaží se snad nacházely místnosti jako obývací pokoj, knihovna a mládenecký pokoj. Ložnice byly situovány v třetím nadzemním

podlaží. Jsou to pouhé odhady vycházející z drobných detailů patrných z fotodokumentace, z kopií shodnými s některými dochovanými stavebními prvky. Pravdou zůstává, ať už se jednalo o jakoukoliv zde uvedenou místnost, že byla vždy provedena s citem a snahou o maximální pohodlí i krásu nejen pro potěšení oka umělce, ale i pro uspokojení potřeb jejích obyvatel.

Jasná vyváženost a krása stavby byla zaručena požadavky na architekta. Ve své době nebyl považován pouze za projektanta, jak je tomu dnes, ale návrh stavby vycházel od konstrukce, formy a funkce až po nejmenší detaily. To zahrnovalo i designérskou práci (návrh nábytku a vnitřního zařízení). Ve Weissově vile bylo použito velmi kvalitních materiálů. Většina nábytku byla zhotovena z pestré palety dřevin (černé dřevo, borovice, javor, jasan) a polstrována buď šedým, nebo zeleným sametem. Ostatní řemeslné výrobky byly z mosazi, skla (vitrážová okna) a keramiky.

Architekt **Franz svobodný pán von Krauss** se narodil 14.6.1865 ve Vídni. Svou kariéru započal jako student na vídeňské Polytechnice a po čtyřech letech strávených na této škole absolvoval se známkou velmi dobře. Nato se přihlásil na Akademii výtvarného umění, kde se učil jako žák slavného Friedricha Schmidta. Po krátkém čase (1889-90) stráveném v proslulém ateliéru Ferdinanda Fellnera a Hermanna Helmera se osamostatnil. Od roku 1894 se stal jeho společníkem Josef Tölk. spolu s nímž navrhl nespočetně obytných i veřejných budov. Zhruba v letech 1911-1935 učil

Centrální společenská hala, návrh

Centrální společenská hala, realizace

vrhů staveb divadel, oper, muzeí, obchodních, polyfunkčních i obytných domů.

A samozřejmě vil. Většina návrhů byla i realizována.

Kraussovo vzdělání a již postavené stavby byly pro zadavatele jistou zárukou a svědčily o jeho umění a profesionalitě. Továrník **Erwin Weiss** byl proto jistě ohromen a potěšen krásou své nové vily, jež mohla vzniknout i díky jeho vlastnímu kulturnímu cítění a vztahu k umění. Narodil se 10. 1. 1869 ve Vídni. Ve Frývaldově se ocitl pomocí cílevědomé sňatkové politiky několika rodin slezských textilních podnikatelů. Vídeňští Weissové, původně rodáci z Vrbna pod Pradědem, byli totiž spřízněni s rodinami Raymannů, Grohmannů a Dittrichů. Tomu odpovídalo i postavení Erwina Weisse ve Frývaldově - ne však pouze po stránce finančního zabezpečení. Vedle postu továrníka, společníka a vedoucího umělecké dílny textilní firmy Regenhart & Raymann zasedal v městském zastupitelstvu, byl spoluzakladatelem zdejšího muzea a jednatelem muzejní rady. Díky svým numizmatickým znalostem uspořádal rozsáhlou sbírku mincí. Zemřel ve Frývaldově 7. 7. 1944 jako poslední spolujednatel firmy.

Jeho skvostná vila byla po skončení druhé světové války stejně jako textilní továrna znárodněna a předána do majetku podniku Arandar (dnešní Moravolen). Nejprve sloužila k obytným účelům, přičemž cenný mobiliář byl zčásti odvezen a zčásti zničen, později byla budova využívána jako

na Akademii výtvarného umění a roku 1913 se stal profesorem na TH Víděň. Zde jsou uvedeny některé z významnějších prací na území dnešní České republiky:

1900 - účast v soutěži na sportovní palác L. a C. Wichterleho v Prostějově, 1900-02 - palác L. a C. Wichterleho v Prostějově, 1901-03 - vila E. Weisse ve Frývaldově, 1905-06 - vila E. Primavesi v Olomouci, 1906 - účast v soutěži na divadlo v Mor. Ostravě, 1906-07 - vila S. Perlové v Novém Jičíně.

Stejně oblíbená si našla jeho tvorba i v rodné Vídni a blízkém okolí, kupř. divadlo na počest výročí padesátileté vlády Franze Josefa II., hala Rybího trhu, sanatorium pro léčení tuberkulózy. Pro znalce architektury je jistě zajímavá jeho spolupráce s Josefem Plečnikem na vídeňském obchodním domě (Wildpretmark 4). Navrhoval celou řadu náhrobků, podal řadu ná-

podniková mateřská školka, a to až do roku 1990. V té době byla v objektu provedena řada nevhodných úprav, které vilu silně znehodnotily. Naštěstí nedošlo k příliš rozsáhlé přestavbě, a tak byla spousta stavebních konstrukcí a architektonických detailů zachována, i když v částečně poškozeném stavu (celý interiér centrální haly s třiramenným dřevěným schodištěm, části dřevěných kazetových podhledů, vitrážové okno v hale, vstupní a také některé vnitřní dveře, okna a kamenné prvky - jako vstupní schodiště nebo venkovní osvětlovací sloup). V roce 1991 objekt odkoupila soukromá firma. Nový majitel se o dům nijak nestaral, a tak došlo k rozsáhlé devastaci. Koncem roku 1994 byl již silně znehodnocený objekt prodán akciové společnosti Slezský kámen Jeseník se záměrem využít jej pro administrativní prostory sídla firmy. Vzhledem k tomu, že investor zaujímal jednu z velmi významných pozic na českém trhu v těžbě a zpracování přírodního kamene, bylo součástí stavebních úprav pověřené firmy předvést možnosti a charakter výroby v praktickém využití. Jak čistě účelově, tak i v umělecko-stavebním detailu. Proto bylo v maximální míře použito různých kamenných materiálů na obklady, dlažby, krb apod.. Veškerou investorsko-inženýrskou činností ve věci přestavby byla pověřena firma Real-Invest, sdružení Jeseník. Zpracování projektové dokumentace bylo svěřeno firmě Studio OSA, Polách a Fabián, Olomouc. Provedení interiéru obstarala firma Passage Q, s.r.o. .

V dnešní době je budova plně využívána jako sídlo firmy Slezský kámen Jeseník. V návaznosti na hlavní objekt byla v konceptu navržena funkce a tvar plochy zahrady, která má sloužit nejen k rekreačnímu využití, ale k různým kulturním a podnikatelským aktivitám. Je zde plánováno každoroční pracovní setkání architektů a projektantů spojené s prezentací firmy.

Zájem o stavbu, který projevila současná majitelská firma, byla prvním a zásadním krokem k navrácení Weissovy vily do povědomí veřejnosti a znovuobjevení jejích krás. Škoda jen, že tak pozdě.

LITERATURA

KAŠPAR, Ivo: Anglie v Evropě. Základní identifikační údaje stavby, průvodní zpráva. Fa Real - Invest, sdružení Jeseník.

Deutsche Biographische Enzyklopädie. Herausgegeben von Walther Killy und Rudolf Vierhaus. Band 6, München 1998.

Der Architekt. Verlag A. Schroll & Co., Wien, 11/1905, s.41.

The Studio. An illustrated magazine of fine and applied Art. London 1907, s. 296-302.

Zusammenfassung

Das Geheimnis der Villa von Erwin Weiss aus Freiwaldau

Der heutige Sitz der Firma Slezský kámen (Schlesische Steinindustrie) gehört zu den architektonisch interessantesten Bauten der Stadt Freiwaldau. Erwin Weiss (1869 - 1944), Mitinhaber der Textilfabrik Regenhart und Raymann, ließ sich in den Jahren 1901 - 03 nach dem Projekt des Wiener Architekten Franz Freiherr von Krauss in Zusammenarbeit mit Josef Tölk eine Villa errichten. Beide Architekten nutzten Jugendstilideen, die an die englische Bewegung Art and Crafts anknüpfen. Dies kommt z.B. am unverputzten Außenmauerwerk oder an der weiträumigen Wohnhalle mit Kamin, einem Vitragefenster und einem Treppenaufgang mit Galerie zum Ausdruck. Auch die Einrichtung der Villa, von den Tapeten bis hin zu den Möbeln, war ein Originalwerk der Architekten. Das Haus wurde einige Male in der ausländischen Fachpresse zitiert. Nach 1945 wurden die meisten baukünstlerischen Details, einschließlich der Einrichtung des Interieurs, durch unpassende Eingriffe zerstört.

Drobnosti

Nejasnosti kolem realizace Českého pomníku na Gräfenberku

Kolem realizace Českého Priessnitzova pomníku s Myslbekovou sochou Hygie existuje dodnes řada ne zcela zodpovězených otázek. Okolnostmi stavby se zevrubně zabýval Rudolf Zuber.¹ Podle něho se nápad musel zrodit ve 2. polovině 60. let, protože model vrcholové sochy Hygie představil Myslbek veřejnosti již v roce 1868 (odlita byla patrně až v roce 1873). Samotná stavba začala roku 1871 a slavnostní odhalení se konalo až 16. srpna 1874.

Soudilo se, že autory architektonického řešení památníku byli František Schmoranz (1845-1892) a hlavně Alex Linsbauer (1839-1895) - jeho jméno uvedl (mimo jiných) 3. června 1874 s celou akcí dobře obeznámený Jan Neruda v Národních listech. Zuber si v myslbekovské literatuře povšiml, „že podle nových zjištění“ navrhl podstavec pomníku pražský architekt Antonín Wiehl (1846-1910)² a sám k tomu přispěl objevem fotografie ze stavby postamentu, na níž má být zachycen mj. právě Wiehl.³

Určité vysvětlení kolem nejasností stavby monumentu nabízí publikace E. Kappera z roku 1871. Autor v ní uveřejnil kresbu českého památníku (viz reprodukce),⁴ který nemá s dnešním pomníkem nic společného. Kapper uvádí, že pomník navrhl A. Linsbauer, jenž na vrchol kanelovaného sloupu hodlal postavit sochu Bohemie (Čechie) v životní velikosti. Na zadní straně postamentu měl být Klácelův epigram. Řešení památníku schází hlubší invence.

Podobné sloupy se u nás objevují od raného baroka po klasicismus,⁵ takže již v polovině 19. století působily poněkud archaicky. To byl zřejmě hlavní důvod (možná také i otázka statiky) proč se tento Linsbauerův návrh nakonec nerealizoval. Svou roli zde patrně sehrála i socha Čechie. Priessnitzův zeť Jan Ripper, jeden z iniciátorů stavby památníku, si pro tuto pročeskou angažovanost užil, jak dokládá Zuber, „svě“ dokonce ve vlastní rodině. Snad proto, aby zmírnil kritiku, přijal Myslbekův nápad vytvořit

Gölmilcher Denkmal.

Nerealizovaný Český památník se sochou Bohemie

sochu Hygie. Zuber se v každém případě mýlil, když podezíral z provokace „neznámého jesenického dopisovatele novin Silesia“, který 12. srpna 1874 psal, arci kousavě, o odhalení pomníku Čechie:

„Zpravodaj byl zřejmě špatně informován, když zaměnil Hygiu za Čechii, nešlo-li o záměrný omyl. V příštím čísle jej sice opravil, ale nepřestal tvrdit, že původním záměrem bylo instalovat sochu Čechie. Mohl to být i útok na Rippera, o jehož stycích s českou společností v Praze se jistě vědělo.“

Je třeba také uvést, že Český pomník stál původně na jiném místě. Zuber tuto skutečnost uvádí v poznámce,⁶ když cituje z Volavkova Soupisu díla J.V. Myslbeka z roku 1929: „Pomník ..., původně umístěn na schodišti vedoucí k Priessnitzovu sanatoriu, stojí teď před novostavbou nynější hlavní budovy.“

Tento údaj však není zcela přesný. Již na plánu Frývaldova a Gräfenberku, který kolem dotčeného roku 1871 zpracoval vídeňský architekt E. Fassbender, je monument umístěn v areálu budov, jenž byl nazýván „Dr. Schindler“.⁷ Místo se nacházelo zhruba naproti (přes promenádní cestu) hudebnímu pavilónu, přibližně (nebo zcela blízko) v prostoru pravého křídla dnešní hlavní lázeňské budovy. Tím máme patrně také zodpovězenou otázku, kdy došlo k přemístění památníku - tato část lázeňské budovy byla přistavena v letech 1928-1929.⁸

Nejvíce diskusí již drahně let vyvolá epigram, který je vyryt na kamenné desce osazené na zadní straně památníku: „*Nad vodu nic! /z vody znik,/ z vody zrůst, /voda léčivo živné;/ Priessnitz zdárně konal, Thales moudře/ co tušil.*“ Přestože je na desce jako tvůrce uveden moravský básník František Matouš Klácel (1808-1882), bývá jeho autorství zpochybňováno a dokonce i odmítáno. Zvláště proto, že se v roce 1869 vystěhoval do Ameriky. Například Zuber našel ve vzpomínkách účastníka odhalení pomníku Jana Jursy z Postřelkova poznámku, že autorem veršů byl vyšehradský kanovník a básník Václav Štulc, který ve zdejších lázních pobýval již v roce 1849. Na základě tohoto svědectví pak dospěl k závěru, že iniciátor stavby pomníku Jan Ripper sice „*vedl r. 1874 jako autora veršů bez dovětku o Priessnitzovi Klácela, ale už r. 1872 si zapsal 11. únoru verš „Thales moudře co tušil“.* Je tedy dobře možné, že jej slyšel u některého ze svých početných pražských známých Čechů, zapomenuv jeho první část. Pravděpodobně tedy není citát na pomníku dílem jen Klácela, ale možná i Václava Štulce.“ Později se dokonce přiklonil k tomu, že autorem byl „*spíše*“ Václav Štulc.⁹

Zuber nebyl prvním badatelem, kterému autorství veršů vrtalo hlavou. Například Josef Skutil¹⁰ sice věřil, že patří Klácelovi, nicméně připouštěl „*že autorství může být také pochybné.*“ Jádro nedůvěry spočívalo v jeho otázce: „*Je kupodivu velice zajímavé, že zde byl u příležitosti lázeňských oslav rehabilitován nějaký starý epigram Klácelův a že nebyl požádán o verše již tehdy o Slezsko a o věc zainteresovaný Neruda.*“ Nebylo mu také jasné, jak se vůbec iniciátoři stavby k tomuto výroku dostali, přičemž vyslovil domněnku, „*že Klácel snad zanechal verše buď v lázeňské knize hostů nebo při jiné příležitosti.*“

Pokud lze věřit tomu, co zjistil Zuber, tzn., že se o stavbě pomníku muselo uvažovat již ve 2. polovině 60. let, resp., že Myslbek zhotovil model Hygie (pro

Původní umístění Českého pomníku (pohlednice R. Sponera, Nisa 1907)

Gräfenberku!) již v roce 1868, pak by nemělo být Klácelovo autorství před jeho odjezdem do Ameriky (1869) žádnou záhadou.¹¹

Nabízí se však ještě jedno možné vysvětlení. V roce 1842 byl českými lázeňskými hosty v lese nad Gräfenberkem vybudován Český pramen. Zuber uvádí, že „*v šedesátých letech pramen i s okolím sešel a na pomníku se objevily hanlivé nápisy v německém a francouzském jazyce.*“ To byl podle něj důvod, proč se začalo uvažovat o stavbě památníku. Český (dnešní Jitřní) pramen ovšem nikdy nezanikl,¹² byl ale údajně několikrát přestavěn.¹³ Jeho nejstarší vyobrazení patrně pochází z roku 1857.¹⁴ Na kamenné pyramidě byly celkem tři tabulky. Co obsahovaly, není z literatury známo - nahoře byl nepochybně název pramene. Srovnáme-li v téže době vybudované monumenty - Maďarský (1939-1840) a tzv. Francouzský (1841), na kterých jsou epigramy velebící Priessnitzu, lze předpokládat, že něco podobného bylo i na Českém prameni. Dost možná, že zde byl právě Klácelův epigram, později zhanobený nápisy. Tuto vpravdě geniální zkratku o Priessnitzově činnosti by

bylo stěží možno překonat jinými verši. Zde, v odkazu na Thaletovu antickou vzdělanost, je patrně také nutno hledat genezi jiného geniálního nápadu - vytvoření řecké bohyně zdraví Hygie. Nebo naopak?! Kolem realizace monumentu tak zůstává nadále celá řada nejasností. Například jak je možné, že Myslbek vytvořil model Hygie již v roce 1868, když ještě roku

1871 se dozajista uvažovalo o soše Čechie - jinak by to přece Kapper neuváděl. Odpověď by mohl poskytnout samotný model (Zuber ho pokládal za ztracený), který se nacházel v Národní galerii Zbraslav.¹⁵ Nezpochybnitelnou odpověď o autorství monumentu a epigramu snad přinese ještě důkladnější průzkum archivního materiálu.¹⁶

Drahomír Polách

POZNÁMKY

1. ZUBER, R.: Sto let Myslbekovy Hygie na Gräfenberku. In: Severní Morava 27/1974, s. 35-43.
2. LODR, A.: J. V. Myslbek - Korespondence. Praha 1960, s. 22.
3. Tamtéž, fotografie je na s. 40. Tady je ovšem nutno upozornit, že údajný Wiehl na fotografii vyhlíží (její reprodukce je však dost nečitelná) dobře na čtyřicátá, přestože tehdy architektovi nemohlo být víc než 28 let.
4. KAPPER, E.: Der Kurort Gräfenberg. Praha 1871, s. 81.
5. Nejblíže příkladem může být jesenické sousoší Nejsvětější Trojice z roku 1721 - nyní před Vodní tvrzí.
6. Zuber sám na tento fakt později zapomněl - srov. jeho Pomníky Vincence Priessnitz v Jeseníku, Vlastivědné zajímavosti č. 198, Šumperk 1983, kde uvedl, že pro sochu bylo „*vyhlédnuto vhodné místo na počátku procházkové cesty*“.
7. Plán je uložen ve Státním okresním archivu Jeseník (SOkAJ), ve fondu Lázně Gräfenberg, karton č. 31. Pomník je také zakreslen do situačního plánu tohoto prostoru z 24.7.1871 - tamtéž, krabice č. 4, na orientačním plánu lázní z 20.10.1908 - tamtéž, kart. č. 33 a dalších plánech.
8. ZATLOUKAL, P.: Budova Priessnitzova sanatoria v Lázních Jeseníku, Vlastivědné zajímavosti č. 203, Šumperk 1984.
9. ZUBER, c.d. - 1983.
10. SKUTIL, J.: K Obermajerovu článku o gräfenberských medailních památkách Priessnitzových. In: Časopis Slezského muzea 2/1956, s. 48-53.
11. Zuber čerpal pouze z myslbekovské literatury.
12. Například kolem roku 1890 byla v jeho blízkosti chata pro větší lázeňskou společnost a kolem roku 1913 tam stávalo jakési restaurační zařízení, kde se podávaly snídaně a svačiny. Srov. Kapper, E.: Wasser-Kurort Gräfenberg-Freiwaldau und dessen Umgebung, Freiwaldau - nedatováno (kol. roku 1890), s. 106-7 a 109; Kurort Gräfenberg-Freiwaldau. Von Vinzenz Priessnitz im Jahre 1826 gegründet. Herausgegeben von der Kurkommission, Freiwaldau(?) - nedatováno (asi 1913), s. 9.
13. K přejmenování na Jitřní pramen došlo po roce 1945. Dnešní podobu dostal v roce 1961. Srov. Lázně Jeseník - Gräfenberg, prameny a pomníčky ... (mapa); text J. Mazura, Zlaté Hory 1994.
14. PHILLO vom Walde: Vinzenz Priessnitz. Sein Leben und sein Wirken, Berlin 1899, obr. 226. V nepatrně změněné podobě kresbu reprodukoval i Kapper v Der Kurort Gräfenberg. Praha 1871, na s. 56.
15. SVOBODA, L. a kol.: Encyklopedie antiky, Praha 1973, s. 253. Je zajímavé, že je zde zhotovení sádrového modelu kladeno do let 1873 až 1874.
16. Mimo fondu LG v SOkAJ by to mohly být písemnosti Lázeňské policejní inspekce Jeseník v Zemském archivu v Opavě - snad zřizování pomníků podléhalo jejich schvalovací agendě.

Památky z kostelní věže ve Staré Červené Vodě

Dne 17. 5. 2000, během oprav prováděných na kostele Božího Těla ve Staré Červené Vodě, přivezla starostka obce Kamila Stará do Státního okresního archivu Jeseník soubor archiválií a mincí, jež byly nalezeny v makovici věže kostela.

Historie obce, fary a kostela dávala naději, že depot bude obsahovat mnohé zajímavosti. Jméno obce se cituje poprvé r. 1291, fara vznikla brzy po založení vesnice (pomíneme-li báji o cyrilometodějské misi), datum vzniku kostela je neznámé - jeho stav při církevní vizitaci r. 1579 byl prohlášen za dobrý. Podle farní kroniky šlo spíše o kapli, k níž byla r. 1753 přistavěna loď. Datum 1610 v tympanonu nad vchodem nelze přesně vysvětlit, šlo však o dobu, kdy sem chodily poutě uctívat obraz P.Marie. Za třicetileté války byl kostel vyloupen žoldněři, a tak ho r. 1638 našel vizitátor ve velmi značném nepořádku.¹

Depot byl však zklamáním, neboť obsahoval pouze zničený zápis z r. 1830 s poškozenou fotografií faráře Kirchnera. O sto let později k nim přidal materiál farář Adolf Rompel, kněz příšlý z Těšínska, který byl v r. 1945 odsunut a jako probošt zemřel v Německu. Z jeho zápisu lze vyčíst pouze to, že předchozí oprava věže se udála r. 1878 a 25. 8. 1930 makovici osadil klempíř Albert Jokis. Po r. 1945 spravovali farnost pouze administrátoři, P. Barteček byl v r. 1952 dokonce uvězněn, od r. 1963 ji spolu s farností Černá Voda spravoval kněz Ernest Dostař z Horní Suché. Jarní vichřice r. 1965 poškodila tradiční dvojramenný kříž na kostelní věži. Oprava, demontáž a výměna kříže byla provedena neobvykle bez lešení. Pouze po upevněném stožáru ji zvládl tehdy 58letý Alfréd Spusta, důlní technik z Karviné. Při této příležitosti

byly do makovice vloženy nové zápisy. Diametrálně se rozchází zápis předsedy MNV z 9. 7. 1965, vyzdvihující dvacetileté úspěchy obce při budování socialismu, se zápisem kněze: „*Jinak je kostel zachovalejší než farníci...*“

Dále zde byly nalezeny fotografie ze svatby a svatého přijímání, svaté obrázky jako upomínka na primici kněze Dostařa i fotografie osob podílejících se na vztyčení kříže. K zničeným německým novinám z r. 1930 přibyla česká a polská periodika. Ernest Dostař vložil do bány po šesti československých a polských oběžných mincích doprovázených stříbrnou 25 Kčs na paměť 20. výročí osvobození ČSSR.² Udělal tak ve shodě se starým souborem mincí, jež byl zaslán do Vlastivědného ústavu v Šumperku. Určení provedl v roce 1965 člen České numismatické společnosti v Šumperku Hynek Zdráhal. Konvolut 40 kusů se skládá jednak z rozličného oběživa z let 1675 - 1744,³ a jednak ze série 8 mincí Friedricha II. Pruského z let 1745 - 1754.⁴ Tento celek byl do věže evidentně uložen při přestavbě staré kaple v letech 1753-54. Podle množství měděnky na mincích lze soudit, že mince byly uloženy pohromadě (stříbrné s měděnými) v nevhodných podmínkách: do makovice se dostalo vlhko, které zřejmě zničilo i staré zápisy. Při opravě věže r. 1878 bylo do makovice vloženo oběživo dvou rakouských císařů z let 1800-1868.⁵ Opět nechybí dvě mince německé, tentokrát již Německého císařství.⁶ Nezničené materiály byly vloženy zpět do makovice, přidány obligátní zápisy, noviny a 20korunová mince se sv. Václavem na památku doby, kdy klepe na dveře nové tisíciletí.

Květoslav Growka

POZNÁMKY

1. ZUBER, Rudolf: Jesenícko v období feudalismu do roku 1848. Ostrava, Profil 1966, s.382.
2. ČSSR : 1 h 1962, 3 h 1954, 5 h 1962, 10 h 1962, 25 h 1963 a 1 Kčs 1962, tedy jedny z prvních ražeb nedávno vyhlášeného socialistického státu, i když ještě byly v oběhu i starší mince zavedené měnovou reformou r. 1953. PLR : 10 gr 1949, 10 gr 1961, 20 gr 1949, 50 gr 1949, 1 Zl 1957, 2 Zl 1958 - mince na našem území pochopitelně neplatily, jsou projevem patriotismu 4 kněží polské národnosti, kteří od r. 1952 byli administrátoři farnosti.
3. Nejstarším nominálem je slezský půlkrejcar Leopolda I. z r. 1675, nejmladším a nejvyšším tyrolský 6 krejcar M.Terezie z r. 1744, s nimi dva údajně půlkrejcarry, dvě neurčené mince, krejcar a poltura dokumentují, co mohl mít běžný občan v této době - po prohrané válce s Pruskem - asi v ruce, tedy jen mince nízkých hodnot.

Některé mince byly špatně určeny: po jejich očištění a konzervaci se ukázalo, že nejde o rakouské půlkrejarové mince, ale o vzhledově, rozměrově i váhově stejné půlkrejarovy švýcarských půlkantonů Appenzell-Innerhoden a Obwalden či o dvoufenik biskupství Chur. Tyto mince byly tedy stále v oběhu i přes jejich zákaz císařskými patenty z 28. 3. 1732 a 22. 10. 1735.

4. Pět mincí z toho bylo raženo v mincovně ve Vratislavi, jež r. 1742 připadla Prusku po vítězné válce s Rakouskem.

5. Mince Františka I. jsou svědectvím měnové krize doby napoleonských válek, např. 15 a 30 krejcar 1807, peníze Františka Josefa I. zahrnují jak drobnou konvenční, tak rakouskou měnu. Zbytek 6 krejcarové papírové poukázky vydané mincovním úřadem ve Vídni r. 1849 dokumentuje politickou a měnovou krizi „jara národů“.

6. Jde o 1 pf 1874 a 5 pf 1875 - ukládání těchto v Rakousku-Uhersku neplatných mincí je v tomto Němci obývaném kraji zvykem, jak lze soudit i z jiných kostelních depotů.

Z galerie umělců Jesenicka - Bernhard Krause a Ferdinand Martius

Zájem o umělce jesenické oblasti se doposavad soustřeďoval pouze na zdejší rodáky, kteří svou uměleckou silou překročili hranice okresu. Avšak vymezení Jesenicka v minulosti pouze správním uspořádáním brání pochopit jeho specifické postavení v rámci Slezska. Právě v oblasti umělecké tvorby žádné hranice nemohou existovat. Proto mohli na Jesenicku působit i významné osobnosti např. z pruského Slezska, jakými byli B. Krause, autor obrazu na hlavním oltáři farního kostela v Javorníku, a F. Martius, stavitel evangelického kostela v Jeseníku.

Bernhard Krause se narodil 12. 1. 1743 ve Frankenštejnu (*Frankenstein, Żąbkowice Śląskie*) jako synu bohatého cukrovarníka Augusta Antona Krauseho a jeho ženy Anny Marie Adolf. Jeho otec koupil v r. 1744 rytířský statek na ulici Svobody 1 (dnes regionální vlastivědné muzeum). Zde Bernhard prožil mládí, zde poznával tajemství kresby při studiu děl Michaela Willmanna a jiných evropských mistrů. Umělecké vzdělání získal ve Vídni u Martina van Maytense ml. a Drážďanech. V r. 1792 koupil B. Krause dům ve vlastnictví opatů z Jindřichova (*Heinrichau, Henryków*) na stejné ulici. Umístil sem knihovnu týkající se malířství, galerii obrazů a sbírku sádrových odlítků antických sochařských děl.

Krauseho obrazy bylo možno nalézt po celém Slezsku, bohužel nedají se již dnes všechny určit, protože autor je nesignoval. Jeho malířské umění lze doložit na příkladě jediného obrazu nacházejícího se v českém Slezsku - Svaté Trojice na hlavním oltáři kostela v Javorníku (1772). Zvláštním znakem Krauseho ma-

Bernhard Krause

lířského rukopisu byla pestrobarevnost a lesk jeho pláten. Za obraz pro Javorník obdržel 150 zlatých, ovšem clo na hranici bylo vyměřeno ve výši 30 zlatých a 6 krejcarů.

K nejdůležitějším objednavatelům jeho obrazů patřili probošti a opati cisterciáckých klášterů Jindřichov a zejména Křešov (*Grüssau, Krzeszów*), kde v letech 1789-90 namaloval na zakázku opata Petra II. Keylicha cyklus 24 portrétů mnichů, prvních obyvatel klášterních cel v novém jižním křídle kláštera. Restauroval tam rovněž obrazy Willmanna a Scheffera v kostele Milostivé Matky Boží a vytvořil pro něj cyklus obrazů křížové cesty. Od opata dále obdržel nabídku k namalování několika oltářních obrazů pro kostely opatství Zirc v Uhrách, které bylo s Jindřichovem spojeno personální unií. Z jiných jeho zachovaných děl ve Slezsku můžeme připomenout obraz modlicího se sv. Karla Boromejského na hlavním oltáři farního kostela ve Volově (*Wohlau, Wólów*) a obraz sv. Hedviky ze zámeckého kostela v Břehu (*Brieg, Brzeg*). Z řady děl nacházejících se kdysi ve farním kostele sv. Anny ve Frankenštejnu se dochoval pouze jeden: Marie s rodiči. Světské námě-

ty v díle Krauseho nebyly příliš početné. Většina byla stejně zničena po 2. světové válce (mj. autoportrét visící ve frankenštejnské radnici). Dodnes se zachovala pouze kresba tuší ruiny zámku ve Frankenštejnu, uložená ve vřatislavském Národním muzeu. Bernhard Krause zemřel ve Frankenštejnu 29. 7. 1803 a byl pochován na již neexistujícím hřbitově u farního kostela sv. Anny. Je považován za nejvýznamnějšího slezského malíře klasicismu.

Jeho starší bratr **Amand Krause** byl městským lékárníkem. Po otcově smrti se statek na ul. Svobody stal jeho majetkem. Na parcele ležící naproti statku Amand zařídil botanickou zahradu s více než 400 léčivými rostlinami, jež se stala vyhledávanou městskou atrakcí. V r. 1772 koupil dům, stojící naproti domu svého bratra, který zařídil obdobně knihovnou a sbírkou evropského malířství.

Amandovým synem byl **Franz Krause**, narozený 3. 2. 1773 v Zombkovicích. Přes tři roky navštěvoval jezuitskou kolej ve Vřatislavi, poté se 5 let vzdělával u svého strýce Bernharda. V r. 1793 studoval na vídeňské akademii pod vedením Fügera a Mauera. Později se vydal do Itálie, odkud musel prchnout před hrozbou války. V r. 1798 působil v Berlíně jako malíř v královském paláci, poté v Drážďanech, a konečně v říjnu 1799 se usadil ve Vřatislavi. Věnoval se hlavně malbě historických námětů, ale maloval též miniatury a akvarely. Byl ceněným portrétistou, vlastnil i sbírku kopií starých mistrů. Zemřel ve Vřatislavi 20. 10. 1811.

*

Ferdinand Martius se narodil 7. 7. 1811 v Lipsku jako syn kupce Wilhelma Johanna Martiuse a jeho ženy Christiny Augusty Krippner. V letech 1832-35 studoval na berlinské stavební akademii. Po jejím ukončení byl na doporučení Friedricha Augusta Stülera zaměstnán architektem Karlem Schinklem při přípravě kreseb do monumentálního vydavatelského počínu „Sammlung architektonischer Entwürfe“, obsahujícího většinu jeho známých projektů. Od r. 1835 pobýval v Münchenbergu, kde se připravoval k mistrovské zkoušce ze stavitelství, složil ji v r. 1837. Počátkem následujícího roku jej Schinkel přijal jako pomocníka projektu rezidence Marianny Oranžsko-nasavské a jejího manžela Albrechta Pruského v Kamenci (*Kamenz, Kamieniec Ząbkowicki*). Nejprve dělal nákresy v mistrově berlinské dílně a od léta 1838 pracoval již jako stavbyvedoucí v samotném Kamenci. Roku 1843 byl jmenován dvorním stavitelem. Práce na zámku Kamencec se mu stala smyslem života a v r. 1861 mu při-

nesla hodnost dvorského stavebního ředitele.

Již od ukončení studií se Martius zúčastňoval architektonických soutěží a získával v nich ceny, ale jeho projekty se převážně nedočkaly realizace. Výjimku tvoří stavby v okolí Kamence. V r. 1844 přestavěl zámek v Dolním Šalejově (*Niederschwedeldorf, Szalejów Dobny*) a vybudoval most přes Nisu u Kamence. V letech 1844-45 se na náklady královny Marianny vydal na cestu po Itálii. Po návratu odjel do rakouského Slezska a přestavěl pro svou mecenášku zámeček v Bílé Vodě. Paralelně s tím budoval ještě katolickou školu ve Frankenštejnu a faru v Rychnobých (*Reichenstein i. Schl., Złoty Stok*). V letech 1851-63 vedl práce na statcích Marianniných bratrů v Jindřichově a Sicínách (*Seitsch, Siciny*). V r. 1860 vyprojektoval nové ukotvení požárem poškozené Křivé věže, zvonice farního kostela, jež je jedním ze symbolů města Frankenštejn, a účastnil se konkurzu na stavbu nové radnice. Byl však vybrán návrh Alexe Langerera z Vřatislavi, ceněného autora např. Červeného zámku v Hradci nad Moravicí či kostela Archanděla Michaela ve Vřatislavi.

V následujícím roce měl plno práce v Bílé Vodě: postavil dům pro zahradníka, výtopnu, střelnici a jiné hospodářské budovy zámku. Pro městyš Bílá Voda připravil projekt radnice, která byla později postavena opět Langerem. V r. 1863 Martius rozestavěl zámek v Ostrošovicích (*Weigelsdorf, Ostroszowice*) a do roka byl podle jeho návrhu postaven kostel v Tarnově (*Tarnau, Tarnów*). V letech 1867-68 vedl práce v Landeku (*Landek, Łądek Zdrój*): přístavbu ke Kamennému zřídli (*Steinbad*) a nové křídlo tzv. Landschaftsgebäude. Vedle těchto rozličných prací byla však po celou dobu jeho hlavní starostí výstavba zámku v Kamenci. Pro něj vyprojektoval r. 1875 evangelický kostel, jež postavil jeho syn v letech 1882-85. Zato na stavbu evangelického kostela ve Frývaldově (Jeseníku) dohlížel sám (1885).

Martius s Kamencem spojil nejen svou kariéru, ale i osobní život. V r. 1842 se oženil s dcerou správce místního statku a bydleli nad zámeckou kočárovou. Snažil se, ale bez úspěchu, dostat se z Kamence: v r. 1848 usiloval o práci stavebního inspektora v Koblenzi a o rok později o místo městského stavebního rady v Berlíně.

Zemřel v Kamenci 29. 7. 1889 a byl pochován na místním hřbitově, kde se dodnes nachází jeho náhrobek, zřízený péčí Albrechta Pruského, syna Marianny Oranžské.

Marcin Dziedzic

LITERATURA

- DZIEDZIC, M. - ORGANIŚCIAK, J.: Ząbkowickie opowieści. Cz. 4, Wybitne postaci ziemi ząbkowickiej. Ząbkowice Śląskie 1998.
- FOLWARTSCHNY, H.: Die ewangelische Gemeinde Freiwaldau. /Freiwaldau/ 1929.
- FRANKE, A.: Historia budowy pałacu w Kamieńcu Ząbkowickim. In: 900 lat Kamieńca Ząbkowickiego. Görlitz 1996. s. 75-78.
- GRÜNDEL, P.: Der Frankensteiner Maler Bernhard Krause. Ottmachau 1926.
- GRÜNDEL, P.: Krause Bernhard. Allgemeines Lexicon der bildenden Künstler, Bd. 21, Leipzig 1927. s. 459-460.
- GRÜNDEL, P.: Krause Franz. Tamtéž, s. 462.
- INDRA, B.: Schweiglův návrh hlavního oltáře farního kostela v Javorníku a jeho stavba v letech 1772-1773. Časopis Slez. muzea, série B, 30/1981, s. 285-288.
- KERSTEN, G.: Der Frankensteiner Maler Bernhard Krause (1743-1803) und sein Wirken in Brieg. Unsere Heimat, 4, 1927/28, č. 5, s. 66-69.
- KUBIK, A.: Ewangelicki kościół w Kamieńcu Ząbkowickim. In: 900 lat Kamieńca Ząbkowickiego. Görlitz 1996. s. 98-100.
- MATUSZCYK, K.: Ferdynand Martius - budowniczy pałacu w Kamieńcu Ząbkowickim. In: opak. cit., s. 86-90.
- ORGANIŚCIAK, J., DUDZIAK, T., DZIEDZIC, M.: Ząbkowickie opowieści. Cz. 3, Okolice Ząbkowic. Ząbkowice Śląskie 1997.
- SAMEK, B.: Umělecké památky Moravy a Slezska. Sv. 2. Praha 1999.
- SEIDEL, O.: Der grosse Brand von Frankenstein und Zadel. Frankensteiner Zeitung 1928, 95.
- SCHENKOVÁ, M.: Krause Bernard. In: Biografický slovník Slezska a severní Moravy. Díl 2. Ostrava-Opava 1994, s. 67-68.
- TOENNIGES, F.: Die großen Maler aus dem Kreise Frankenstein. Gütersloh 1992.
- WELZEL, A.: Ferdinand Martius. Erbauer des Schlosses Kamenz, Hofbaudirektor. Frankensteiner-Münsterberger Heimatblatt, 43/1996/, 6, s. 1-2.
- ZLAT, M.: Brzeg. Wrocław 1979.

Z polštiny přeložil K. Growka.

Nález letounu z 2. světové války

V srpnu 2000 našla skupina zájemců o vojenskou historii na katastru obce Česká Ves zbytky havarovaného letadla. Podle výpovědí pamětníků soudili, že jde o sestřelený anglo-americký letoun, který se zúčastnil bombardování českoveské řetězárny. To skutečně proběhlo, jak dokládá retrospektivní zápis v obecní kronice České Vsi, ale bez uvedení sestřelu německým flakem. Zdá se tedy jisté, že ústně předávané informace pamětníků složily dohromady dvě události: nálet a skutečnou havárii letadla. Na základě informací Jiřího Rajlichy z Historického ústavu

Armády České republiky lze nalezené letadlo identifikovat následovně: jedná se o letoun tupu Junkers Ju 87D-5, podvarianta VI (pro noční akce, vybavený kupř. tlumiči výfuků apod.), výrobní číslo (Werk Nummer) 131392, trupové taktické označení (Kennzeichen) 1K+AK. Pocházel ze sestavy 2. letky 4. noční bitevní skupiny 4 (2./NSGr. 4). Havaroval 30. ledna 1945 a jeho posádka, pilot Obfhr. Franz Vogel i radista/střelec Uffz. Johann Plank, zahynula. *guc*

Pečeť vidnavského židovského kolektora ze 2. poloviny 18. století

Zjednodušeně se dá konstatovat, že bádání nad dějinami židovského společenství v našich zemích prožívá v posledních deseti letech skutečný boom. Zdaleka ne všechno je však zmapováno, ne všechny archivní prameny jsou prozkoumány. Jednou z oblastí, byť jistě okrajovou, je i židovské pečetnictví. Pečetem židovských obcí i jednotlivých Židů nebyla doposud věnována takřka žádná pozornost. V souvislosti s konáním konference o dějinách Židů ve Slezsku, která se uskutečnila v loňském roce ve Vratislavi, byl proveden průzkum písemností týkajících se státního dohledu nad Židy ve 2. polovině 18. století v rámci tehdejšího Rakouského Slezska. Fond Královský úřad v Opavě, uložený v opavském zemském archivu, vydal zajímavé svědectví o podobě tehdy užívaných židovských pečetí. Jde především o pečeti tzv. židovských kolektorů, výběřčích speciální židovské daně, z nichž se v průběhu 18. století stali ve Slezsku představitelé židovských společenství v jednotlivých slezských knížectvích.

Jedna ze zjištěných pečetí se vztahuje také k Vidnavě. Zde v 18. století existovalo poměrně početné židovské společenství v počtu 40 - 70 osob. Do Vidnavy přišli Židé z moravské židovské obce v Jevíčku a zde také původně platili daně. Od roku 1751 již daně odváděli ve Slezsku, museli si však zvolit svého kolektora, který byl též někdy označován termínem Juden-Richter. (Více se zajemci o vidnavské židovské náboženské obci dozvědí ze sborníku o dějinách Židů v rakouském Slezsku, který v tomto roce vydá Muzeum Těšínska v Českém Těšíně.) V letech 1775 - 1781 byl židovským kolektorem ve Vidnavě Hirschel

Marcus, který pocházel z Jevíčka a místo tolerovaného Žida ve Vidnavě obdržel v roce 1755 po svém tehánovi. Ve fondu Královský úřad v Opavě (inv.č. 621, kart. 468) se dochovaly dva otisky jeho pečeti z 5.9.1775 a 5.11.1776. V oválném, linkou lemovaném pečetním poli o výšce 15 mm a šířce 13 mm je umístěna kartuš se šikmo položeným štírem, přidržená z levé strany vztyčeným jelenem a převyšena merkou v podobě čtyřky. Po obvodu (7-5) běží hebrejský opis, jehož český překlad zní: Cwi Hirš syn pana Mordechaja. Obsahová stránka pečeti je zajímavá tím, že použité symboly v sobě snoubí v židovském společenství oblíbené znamení zvěrokruhu (štír), tzv. mluvící znamení odvozené od kolektorova jména (jelen) a čtyřku, která i v křesťanské městské společnosti běžně reprezentuje obchod, kupeckou činnost. Není samozřejmě vyloučeno, že v budoucnu budou nalezeny i další židovské pečeti z této oblasti a obohatí tak naše poznání o dějinách židovského společenství na Jesenícku.

Karel Müller

Archeologické výzkumy Vlastivědné muzejní společnosti v r. 2000

Na jaře 2000 přinesl Petr Šagát z Tomíkovíc na zámek Jánský Vrch kamnářský výrobek, který nalezly jeho děti ve Skorošickém potoce protékajícím Tomíkovícemi. Jedná se o komorový římsový kachel s motivem znaku města nebo erbem. Kachel o rozměrech 160 x 130 mm ležel ve velice nepříznivých podmínkách, tak z něj chybí část levé strany, plášť a okraj vyhrívacího otvoru. Proto nelze změřit hloubku kach-

le. Ústředním ikonografickým motivem je štít prožlabený z obou boků, což je typické pro dobu pozdní renesance, nesoucí tři věže - po stranách menší, uprostřed velká zastřešená. Věže nesou stopy středověkého stavebního tvarosloví (cimbuří, okna) a stojí pravděpodobně na skalním podloží či hradbě. V horní části štítu je půlměsíc (heraldicky vpravo) a pěticípá hvězda (heraldicky vlevo). Štít přidržují

jeho strážci (štítonoši) v podobě Sirén (ženská polo-postava, od pasu dolů ryba) s výrazně rozeklanou ocasní ploutví vynořující se z vln. Podle vyjádření odborného poradce MUDr. Zdeňka Hazlbauera z Prahy lze kachel datovat do třetí třetiny 16. století jak podle způsobu zpracování ikonografického motivu, tak podle materiálu: rezný povrch reliéfu bez glazury byl v této době ještě možný, zvláště ve venkovském prostředí.

Dosavadní průzkum neprokázal, že by se jednalo o městský znak. Zajímavé je zde použití půlměsíce a hvězdy, které v 15. století převzali křesťané od Turků jako heraldické figury. Nabízí se proto možnost hledat osobní erb člověka, který se účastnil boje proti Turkům. Místo nálezu kachle obec Tomíkovice, písemně poprvé jmenovaná r. 1291, ve 14. století zpustla. K novému vysazení došlo až v další kolonizační vlně kolem r. 1576. Po r. 1656 přišel do Tomíkovice šoltýs Petr z Carazena (Carenzin), vojenský hejtman, který své zásluhy získal v boji proti Turkům. Do konce r. 1671 bylo na jeho žádost šoltéství povýšeno na rytířskou úroveň. Po jeho smrti r. 1681 převzala správu šoltéství jeho manželka Marie Anna. Kdybychom přijali tuto hypotézu, posunula by se sice datace kachle až do 17. století, což nelze vyloučit, ale na druhou stranu bychom získali zajímavý střípek z dějin tohoto kraje.

*

V květnu 2000 byla v Javorníku budována vodovodní přípojka na ul. Míru k domu čp. 403 (parc. č. 425), ve kterém již proběhl záchranný archeologický výzkum z důvodu rekonstrukce (Brachtl, Rychlý). Před hlavními dveřmi domu byla vykopána díra o rozměrech 120 x 70 x 122 cm. Pod asfaltovým kobercem se nacházely kamenné kostky a pod nimi

Kolibříci Jesenicka

V přírodě Jesenicka se setkáváme se zástupci nejpočetnějších skupin živočichů. Nejvíce zastoupenou skupinu tvoří třída hmyzu (Insecta). Jsou to drobní, často nenápadní tvorové žijící na Zemi nesmírně dlouho a většina druhů, které dnes v přírodě spatříme, existovala již dávno předtím, než se objevil člověk.

Nejnápadnějším a nejkrásnějším hmyzem jsou be-

čtyři vrstvy. Ta nejzajímavější byla v hloubce 100 cm, kdy se narazilo na středověkou kulturní vrstvu o mocnosti 22 cm. Obsahovala jak uhlíky, tak i početnou kolekci keramiky. Jednalo se o zlomky z výdutí, děnek a okrajů hrnců, typologicky převážně dvoj- a trojbrých okruží. Keramický materiál lze rámcově datovat do 14. - 15. století, což koresponduje s nálezy ze samotného domu.

*

V září t.r. začala v Javorníku probíhat přístavba k restauračnímu zařízení Taverna (ul. 17. listopadu, parc. č. 527/2.3.4). Protože se jedná a památkovou zónu, proběhl zároveň i archeologický dozor při zemních pracech. Základy stavby byly zapuštěny jen do hloubky 120 cm (bez podsklepení), takže nebyly narušeny žádné starší kulturní vrstvy. Byla nalezena směsice keramiky z 20. století s několika zlomky středověké hrncířiny (rámcově z 14. - 15. stol.), které se dostaly na povrch již v předešlých dobách.

Milan Rychlý

zesporu motýli (Lepidoptera), kteří již odedávna okouzlují člověka. Setkáváme se s nimi nejčastěji na rozkvetlých loukách, lesních pasekách i ve vyšších polohách hor. Jejich vrozeným instinktem je opylování květů, sání nektaru a vyhledávání vhodného jedince svého druhu k rozmnožování.

V našem regionu můžeme pozorovat více než 2 000 druhů tohoto nejlépe prozkoumaného hmyzu.

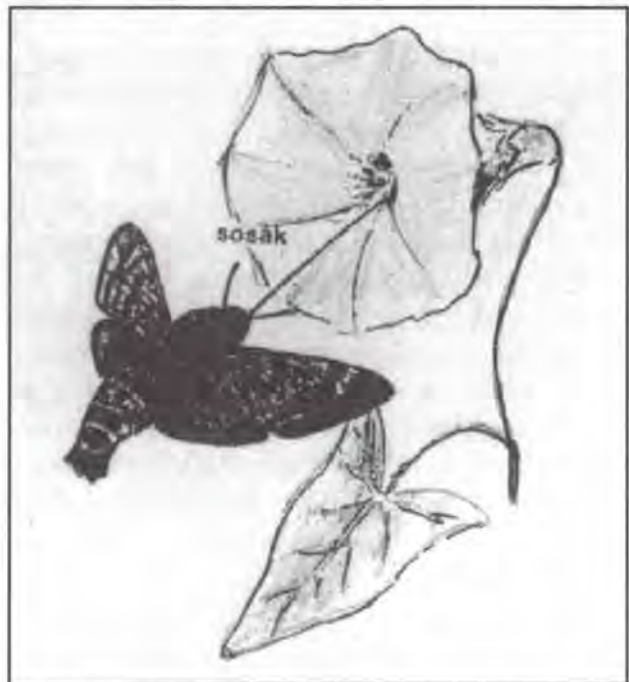
Z nich tvoří denní motýli podstatně menší část. K těm nejvýznamnějším patří u nás chráněný otakárek feničkový (*Papilio machaon*), který je našim největším denním motýlem. Dále velmi vzácný žluťásek borůvkový (*Colias palaeno*), vyskytující se v NPR na Rejvizu. K hojnějším druhům patří například babočka admirál (*Vanessa atalanta*), babočka osiková (*Nymphalis antiopa*), některé druhy batolců (*Apatura*), perleťovců (*Argynnis*) a desítky dalších.

Mnohem početnější skupinu tvoří motýli noční. Nejznámější čeledi této skupiny jsou lišajové (Sphingidae). Z počtu asi 15 druhů žijících v našem regionu jsou někteří migranti, překonávající každoročně tisícikilometrové vzdálenosti. Jsou převážně robustní, středně velcí až velcí, dokonalého aerodynamického tvaru. Mají pevná úzká křídla, která jim umožňují rychlý a vytrvalý let. Jsou vybaveni mohutně vyvinutým sosákem v délce až několika centimetrů a tak někteří z nich mohou sát nektar i v letu, aniž usedají na květ. K takovým patří například lišaj svačkový (*Agrius conlolvuli*), který k nám přilétá každoročně až z Afriky. Jeho nápadný sosák je dlouhý kolem 12 cm. Lišaj svačkový (*Agrius conlolvuli*), stejně jako převážná část lišajovitých (Sphingidae) při podráždění vztyčuje proti protivníkovi hlavu a přední část těla. Tento výstražný postoj připomíná staroegyptskou sfingu. Podle tohoto postoje dostala celá čeleď i vědecké jméno - Sphingidae.

Do čeledi lišajovitých (Sphingidae) patří také nepatrná skupina malých motýlů - dlouhozobek, která létá na rozdíl od jiných lišajovitých převážně ve dne. Rozpětí jejich křídel se pohybuje kolem 4 - 5 cm a široké tělo ukazuje na dobré letce. Chvostek na zadečku připomíná ocas kolibříka (*Phaethornis*). Dlouhozobky, stejně jako kolibříci, dovedou pomocí kmitání křídel stát ve vzduchu na jednom místě a svým dlouhým sosákem sát nektar z květů. Při troše fantazie bývají často považovány za kolibříky. Kolibříci však žijí převážně ve střední a jižní Americe, nikoliv však u nás.

Na Jesenicko přilétají první „kolibříci“ - dlouhozobky svízelové (*Macroglossum stellatarum*) koncem května z jižní Evropy. Druhé pokolení pak koncem července a během srpna. Jejich rozpětí křídel je 4,5 - 5,5 cm, líc předních křídel je černošedý, zadní rezavě žlutý. Široký zadeček s odstávajícími černobílými zbarvenými šupinami je lehce zaměnitelný s rozevřeným ptačím ocasem. Vířením křídel při sání nektaru za letu skutečně může připomínat kolibříka. Létá odpoledne, za slunce, ale i večer.

Dlouhozobka svízelová (*Macroglossum stellatarum*) poletuje zvláště na slunných pasekách, loukách, při okrajích lesů, v nižších i vyšších polohách Hrubého Jeseníku i Rychlebských hor. Můžeme ji spatřit také v zahradách, parcích, ale i na balkonech osázených petúniemi. Ve volné přírodě zvláště vyhledává květy hadince (*Echium*), mydlice (*Saponaria*), různé druhy chrp (*Centaurea*) a některých dalších rostlin. Housenky dlouhozobky svízelové jsou zelené s modrými proužky na konci těla. Jejich živnými rostlinami jsou různé druhy svízelů (*Galium*) s podlouhlými, kopinatými až vejčitými listy, většinou po

Dlouhozobka svízelová (*Macroglossum stellatarum*) při sání nektaru

6 - 8 v přeslenu. Rostou na okrajích lesů, křovin, vzácněji i na loukách, které přecházejí v les; s oblibou hojněji na kyprých půdách. Domovem dlouhozobky svízelové (*Macroglossum stellatarum*) je bezmála celá Evropa, výjimku tvoří jen její nejsevernější části. Nejvíce rozšířena je však v Africe a v jižní Asii. Dalšími druhy dlouhozobek rozšířenými na Jesenicku jsou dlouhozobka zimolezová (*Hemaris fuciformis*) a dlouhozobka chrastavcová (*Hemaris tityus*). Tyto již svou stavbou těla a křídly ne tak přesvědčivě připomínají kolibříky.

Bude-li jaro teplé, můžete naše „kolibříky“ spatřit již v druhé polovině května. Jistě vás uchvátí svým letem a zvláště třepotavými pohyby křídel a sáním nektaru za letu. Z důvodu jejich klesajícího počtu a každoročního kolísavého zastoupení zasluhují u nás bezesporu ochranu.

František Lemon

Kronika

Z výstav Vlastivědného muzea Jesenicka

Století Slováků v českých zemích - Dokumenty a literatura 1898-1998

Výstava byla propojena s regionálními dějinami okresu Jeseník. Záměr připravit výstavu k Slovákům žijícím v různých regionech Čech, Moravy a Slezska vznikl právě na Jesenicku, kde v minulém roce bádala v Státním okresním archivu i terénu autorka historické části výstavy **PhDr. Helena Nosková** z Ústavu pro soudobé dějiny Akademie věd ČR. V centrálních archivech v Praze, Ostravě, Opavě i SOkA Šumperk je uloženo mnoho dokumentů, jež zachytávají přelom v životě Jesenicka. Nastal ukončením 2. světové války v roce 1945, protože z Jesenicka, právě tak jako z dalších příhraničních regionů, bylo v dalších dvou letech transferováno německé obyvatelstvo. Jeho úbytek nahrazovali noví osídlenci a mnozí z nich byli slovenské národnosti. Do některých obcí na Jesenicku přišli řádově desítky až stovky Slováků. Četné skupiny se usídlily v Jeseníku a okolí, v Javorníku, Vidnavě, Bílé Vodě, Mikulovicích, Žulové, Heřmanovicích, Adolfovicích, Rejvízu, Nových Vilémovicích a Písečné. Materiály v SOkA Jeseník ukazují, že hned v prvních letech 1946-1948 do jesenického okresu přišli nikoli pouze Slováci ze Slovenska, ale hlavně ti, kteří žili několik století v zahraničí. Objevili se zde Slováci z Maďarska, jejichž maďarštině nikdo nerozuměl, a rázovití Slováci ze sedmihradského Rudohoří v malebných a pestrých lidových krojích, kterým také nikdo nerozuměl, protože hovořili vlastním nářečím. Dále přišli Slováci z Rakouska, zejména tovaryši, švadleny a kloboučnice z Vidně, Slováci z Polska i Jugoslávie. Na Jesenicku vznikla pestrá směsice různých nářečí, kultur a zvyků, mísila se zde náboženská vyznání i národ-

ností. Později v 50. letech přišli dosídlit pohraničí Slováci přímo ze Slovenska.

A tak se v Jeseníku na počátku června 1999 zrodil nápad připravit výstavu pro Jeseník a jeho okolí, výstavu o jeho již dávno ne nových, i když původem zcela jedinečných obyvatelích. Výstava však byla nejprve v širší verzi představena za spoluúčasti Klubu slovenské kultury a Kabinetu slovakistiky Filozofické fakulty UK v Praze.

Od 14. 3. do 2. 5. 2000 našla své místo v jesenické Vodní tvrzi. Její, bohužel výtvarně trochu nevyrovnaná, instalace měla přinést nové poznatky pro mladou a střední generaci a také vyvolat mnoho vzpomínek u generace starší. Fotografie, dokumenty a artefakty z Jesenicka vrátily návštěvníky zpět do minulosti, kdy zákazy (např. vyučování náboženství, návštěvy kostela a jiné) střídaly příkazy k sledování církevního života, k sledování života osídlenců, atd. Regionální část výstavy byla doplněna písemnostmi o působení slovenských osobností i o historii vzniku a vývoje slovenské menšiny. V části výstavy věnované slovenské literatuře byly prezentovány vybrané publikace, např. učebnice a periodika - Slovenské listy „Mesačník Slovákov a Čechov, ktorí chcą o sebe vedieť“ byly návštěvníkům nabízeny zdarma. Spíše naučný ráz výstavy vhodně doplňoval trojrozměrný materiál z depozitáře VMJ: lidová keramika, kroje a zemědělské nářadí.

Škola v proměně století

Od 11. 5. do 6. 6. 2000 mohli návštěvníci Vodní tvrze opět zasednout do školních lavic. Výstava Škola v proměně století, autorky **Mgr. Dagmar Tempírové - Kotrlé**, byla zapůjčena z OVM Šumperk. Koncepce výstavy byla založena na trojrozměrných exponátech, k nimž nebylo vesměs potřeba doprovodných

textů: katedra, lavice, tabule s houbou a křídou, učební pomůcky, modely přístrojů a zařízení atd. Je dvojnásobná škoda, že výstava trvala z organizačních důvodů jen tak krátce a že neobsahovala tzv. dotykové exponáty. Vždyť kolik návštěvníků by se rádo znovu posadilo do lavic ...

Poklady církevního dědictví na Jesenicku

Stěžejní výstava roku 2000 s názvem Poklady církevního dědictví na Jesenicku byla zahájena 25. května a trvala do 30. září. Jejím hlavním posláním bylo zpřístupnit široké veřejnosti věci nevidané, věci posvátné, věci skryté očím „obyčejným smrtelníkům“. K tomu se spojily dvě instituce jesenického okresu: Vlastivědné muzeum Jesenicka a děkanství římskokatolické církve v Jeseníku. Autoři **Bc. Michaela Brachtlová a děkan P. Antoni Mysliwiec** za odborné spolupráce dr. M. Schenkové, CSc. ze Slezského zemského muzea v Opavě hned v úvodu připomněli tisícileté trvání vratislavského biskupství, které zásadním způsobem ovlivnilo historii našeho regionu. Muzeum tak, byť skromně, přispělo k oslavám tohoto významného jubilea. Stejně jako muzea i církevní organizace plní důležitou funkci správců sbírek, pokladů svého kulturního dědictví. Nemají však k tomu depozitáře, muzejní počítačové systémy nebo k tomu speciálně vyškolené pracovníky. Jejich příspěvek k uchování historických a uměleckých památek není o to menší. To dokladovaly exponáty na výstavě. Návštěvníci se mohli seznámit s ikonografickými dokumenty vybraných církevních nemovitých památek jesenického okresu. Ovšem hlavními a nejdůležitějšími exponáty se nepochybně staly velmi cenné liturgické předměty katolického obřadu: ciboria, kadidelnice, kalichy, monstrance, pacifikály, patena, pyxida a relikviáře. Převažovaly stříbrné předměty se zlacením, převážně z 18. - 19. století. Tyto skutečné poklady doplňovaly tematické vitríny, věnované osobnosti preláta Josefa Neugebauera, poutním místům na Jesenicku a řemeslné práci rodiny Kutzerů s náboženskou tematikou. Výstavě věnovala gotická pieta z Bílé Vody a renesanční sousoší Navštívení P. Marie z Javorníku. Nepřehlédnutelná byla rovněž kněžská roucha z 18. a 19. století, jmenovitě pluvíály, dalmatiky a kasule, které zaujaly

Gotická pieta z Bílé Vody

zejména mistrovským provedením a bohatými výšivkami. Ornáty rovněž tvořily součást stylizované sakristie na pódiu Rytířského sálu. V neposlední řadě je nutné jmenovat i četné obrazy a plastiky s církevní tematikou, zapůjčené z muzejního depozitáře a far jesenického a bruntálského okresu.

Výstava splnila svůj účel, seznámila veřejnost s dříve ukrytými poklady církevního dědictví a přiblížila je zejména těm, kteří neprošli výukou náboženství, nezúčastňují se obřadů církevního roku nebo jsou jim některé pojmy z náboženské terminologie vzdálené.

-mbá-

Padesát let života Řeků v českých zemích a na Jesenicku

Asociace řeckých obcí v ČR, sdružující zde žijící řeckou menšinu, uspořádala ve dnech 16. - 17. 6. 2000 v pořadí již šestý Festival řeckých občanů v ČR - Jeseník 2000, který byl slavnostně zahájen vernisáží výstavy Padesát let života Řeků v českých zemích a na Jesenicku ve Vodní tvrzi. Výstava se skládala ze dvou okruhů: historického nástinu, jehož autorem byl

Mgr. Ivan Hlavatý, a z výtvarné výstavy sochaře, řezbáře a malíře Andonise Colakidise z Řecka. Výstava trvala do 1. září, byla tedy nasazena na hlavní turistickou sezónu. Tomu však neodpovídalo laické pojetí expozice ve spojení s výtvarnými díly pohybujícími se ve škále od skvělé řemeslné řezbářské dovednosti po kýčovitou malbu.

Salon 2000

Pod tímto názvem proběhla ve dnech 14. 9. - 31. 10. 2000 společná výstava VM Jesenicka a Muzea v Nise bilancující výtvarné aktivity Niské umělecké skupiny, 14 umělců - převážně z akademického prostře-

dí - vystavilo pestrý výběr ze své tvorby, jež výrazně převyšuje naši domácí lokální produkci. Vždyť nejsme první zemí, kde umělci z Nisy slavili úspěch.

Co přinesl čas

710 let Uhelné

20. května 2000 si občané Uhelné připomněli 710. výročí první písemné zmínky o své obci v Liber fundationis. I přes nepřízeň počasí zde zinscenovala skupina historického šermu Slezská korouhev rekonstrukci bitvy o hrad Kaltenštejn z r. 1441. Pro návštěvníky byl vyražen odznak s obecním znakem a hliníkový pamětní žeton Slezské korouhve z brněnské dílny Petra Souška.

Vojenské klání ve Zlatých Horách

V sobotu 8. 7. 2000 byla do programu Zlatých dnů, každoročních městských oslav, zařazena inspekční cesta generála Leopolda Marii von Daun po rakouských posádkách. Ve městě však jeho družinu přepadly marodérské jednotky, tedy dezertéři z bojujících vojsk, kteří po odchodu armády pořádali nájezdy a plenili vesnice. Fiktivní srážka téměř padesáti členů klubů vojenské historie přilákala asi tisícovku návštěvníků.

Poklad Anežky České v Jeseníku

Člen Vlastivědné společnosti muzejní v Jeseníku Ing. Norbert Buchta se účastnil televizní soutěže O poklad Anežky České, jež se natáčela na jihomoravském zámku Milotice, a k naší potěše zvítězil a dovezl zlatý žeton i pár stříbrných do Jeseníku. Blahopřejeme!

Ohlédnutí za Janem Orlíkem

Od 9.3. do 9. 5. 2000 byla ve výstavní síni Divadla Petra Bezruče v Jeseníku k shlédnutí výstava věnovaná dílu významné osobnosti jesenického kulturního života, pedagoga a jednoho ze zakladatelů Jesenické výtvarné skupiny Jana Orlíka. Výstavu připravil Roman Boreček. Součástí vernisáže byla prezentace a prodej monografie Malíř Jan Orlík, kterou vydalo nakladatelství RULA Sotirise Joanidise.

Naučná stezka Pasák

24. 5. 2000 byla v okolí Branné otevřena Naučná stezka Pasák o délce 12,5 km a se 14 zastaveními. Původní, kratší trasa byla zřízena v r. 1980. Rekonstrukce Naučné stezky byla provedena Správou CHKO Jeseníky díky dotaci ministerstva životního prostředí ČR a z iniciativy členů ZO ČSOP v Jindřichově u Š., společným úsilím obce Branná, která je jejím provozovatelem, Lesů ČR s.p. Hradec Králové, Lesní správy Hanušovice a s přispěním odborné spolupráce OVM v Šumperku a VMJ v Jeseníku. Naučná stezka nabízí informace o železnici, vodní plávce dříví, hornické činnosti a průmyslovém podnikání na Branensku. Umožňuje prohlídku samostatného pěchotního srubu ST.M - S 50 „U trati“ a seznamuje návštěvníky s charakteristickou flórou a faunou v okolí Branné. Pasákem jako významným geomorfologickým útvarem, s antropogenními terénními tvary aj.

J. Rulíšek

Kulturní památka v Bílé Vodě

Svátek sv. Václava, 28. září, byl v roce 2000 poprvé v České republice slaven jako státní svátek. Tento den před padesáti lety byl prvním dnem internace skupiny 143 řeholnic v Bílé Vodě. Násilné a nehumánní odtržení řádových sester z jejich domovských klášterů, jejich vyloučení z účinné péče o staré, nemocné a výchovu mládeže trvalo 40 let. Za ta léta stovka sester z 15 různých řádů a kongregací našla své poslední místo odpočinku na bělovodském hřbitově. Na návrh dr. Ivana Galuszky, občana Bílé Vody, byl hřbitov v červnu 2000 prohlášen ministerstvem kultury ČR „kulturní památkou“. K připomenutí této události byla na hřbitově odhalena a olomouckým světícím biskupem mons. Josefem Hrdličkou vysvěcena pamětní deska. Organizátory slavnostního aktu byly obec Bílá Voda, Okresní úřad Jeseník a Vlastivědné muzeum Jesenicka.

Není-li uvedeno jinak, zpracoval K. Growka

Literatura

Nové knihy

Jesenicko na stránkách encyklopedií

Kovařík, Petr: Studánky a prameny Čech, Moravy a Slezska. Praha, Nakl. Lidové noviny 1998. 264 s.

Výborně koncepčně připravená kniha má v úvodu historický pohled na úctu k pramenům a studánkám, v němž se mísí vlivy pohanské (např. keltské) s křesťanskými. To je dokladováno na lidových zvycích (otevírání studánek), ohlasu v krásné literatuře, zejména v pověstech.

Hlavní část tvoří abecední průvodce po pramenech. Okres Jeseník je zastoupen těmito lokalitami: Bílý Potok, Filipovice, Horní Údolí, Jeseník, Lipová-lázně, Ostružná (resp. Ramzová), Rejviz, Travná, Zlaté Hory. Je jisté, že slovníková podoba hesel nutí ke stručnosti. U hesla Jeseník je to obzvláště cítit: okr.

město Jeseník se dříve nejmenovalo Gräfenberg, Priessnitz nebyl Čeněk. Když už je pramenům na Gräfenberku věnován tak malý prostor, je škoda, že zde není fotografie některého z nich. Rozhodně by to byla pěknější podívaná než na zadrátovaný Zlatý pramen v Jedlové.

Závěr tvoří odborná hydrogeologická poznámka, státní normy pro hodnocení jakosti vod, slovníček vybraných pojmů, místní rejstřík podle okresů (jemuž odpovídají mapy krajů), literatura, rejstřík názvů pramenů a studánek a rejstřík osob.

kolktiv: Zahrady a parky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha, Libri 1999. 528 s.

Encyklopedie je vybavena historickým úvodem zahradního umění, jeho ochrany a péče. Na ně logicky navazují v závěru charty památkářů. Pro snažší hledání je zde terminologický slovník pro památky zahradního umění, dendrologický slovník, seznam literatury a mapka s lokalitami.

Jesenicko reprezentují tři místa: zámecký park u psychiatrické léčebny v Bílé Vodě, krajinářský park okolo zámku Jánšský Vrch a Jeseník s lázeňským

parkem, městským parkem Smetanovy sady a dispozičně porušeným zámeckým parkem okolo Vodní tvrze. Samostatně je výtečně zhodnocena krajinářská úprava Jižního svahu J.Šimka. Až na vypadnutá písmena ze jmen Priessnitz a Paupie lze autory pochválit. Jen člověku při čtení na myslí vytane, jaký máme dluh vůči tomuto typu architektury. Vždyť na Jesenicku bylo okrasných zahrad, sadů a parků nesčetně a mnohé vzaly za své nepřízní doby.

Kniha začíná výzvou čtenářům k pomoci. Mosty byly chápány ryze účelově, mnoho vědecké práce se jim nevěnovalo. Přípravuje se encyklopedie technických památek, která by měla rehabilitovat i jiná díla lidské dovednosti. Nutné odborné penzum obsahuje úvod s nástinem dějin mostů a doslov V. Tvrzníka o typech mostů z hlediska jejich výstavby. Knihu doprovází tabulky s tzv. Nej..., slovníček odborných výrazů a nepodařené kreslené mapy. Citelně zde chybí rejstříky mostů podle lokalit. To ztěžuje vyhledávání, musíte prakticky prolistovat celou knihu. Důvod je totiž v tom, že autor nerespektuje územně správní členění ČR. Jesenicko dělí do dvou okresů: pod okres Šumperk prý spadají Bílý Potok, Vápenná a

Vidnava, v okrese Jeseník již jsou mosty v samotném Jeseníku, Bukovicích, Lipové-lázních a hradní most v Žulové! Starobylá čeština hesla o mostu k Vodní tvrzi, použití pojmu hrad místo tvrz a zrcadlově otočený snímek jsou vadami, jež snad půjdou v dalším vydání odstranit. Lze jen připomenout, že Památkový ústav v Olomouci realizoval v rámci dlouhodobého projektu nazvaného Mosty jako technické památky inventarizaci historických silničních mostů na státních silnicích a místních komunikacích okresu Jeseník (autor M. Papoušek). Bylo takto zdokumentováno 125 historických silničních mostů a 9 propustků z let 1829-1944.

Kamenné kříže Čech a Moravy. Praha, Argo 1997. 394 s

Kniha je kolektivní prací Společnosti pro výzkum kamenných křížů, jež eviduje zatím 1500 položek (do r. 1996). Katalog zahrnuje památky označované termínem smírčí kříže, dále památky těmito objekty inspirované. Do soupisu nebyly zahrnuty náhrobníky. Proto je úvodem vysvětlen termín kamenný kříž, jeho tvar a původ. K nejběžnějším patří kult znamení smrti, smírčí význam, hraniční znamení, méně časté jsou kříže s misijním původem či jako projev germánské symboliky, symbol rekatolizace a znamení u cest. Jejich jednoznačné přiřazení je však někdy nemožné. I proto jsou smírčí kříže často

mylně chápány jako obecný termín pro všechny kamenné kříže, ač může jít jen o exaktně právními dokumenty podložené kříže. Soupis doprovázený perokresbami je uspořádán podle okresů stávající České republiky. Proto též v názvu knihy postrádáme Slezsko. Pro jesenický okres vykazují autoři dvě lokality: U sedmi křížů a katovský kámen z depozitáře VMJ ve Vodní tvrzi - v literatuře se opírali o V. Preclíka a Z. Brachtla, jejichž názory jsou již překonány (R. Musil, P. Šrámek). Chybí zde další lokality, např. kříž z Habiny u Vidnavy.

Nouza, Jan: Rozhledny Čech, Moravy a Slezska. Liberec, Nakl. 555 1999. 162 s.

Spoluautor televizního dokumentárního cyklu „Rozhlédni se, člověče“ předložil skvěle výtvarně i technicky vybavenou práci kombinující text s dobovými pohlednicemi a dnešními záběry, aby ukázal do jisté míry středoevropskou módu konce 19. století a soupeření českých a německých turistických spolků stavbou rozhleden.

První část knihy přináší všeobecné informace s historickým nástinem, typologií rozhleden a způsobů staveb. Hlavní část je rozdělena podle regionů, protože stavby se neřídily hranicemi geografických

celků. Největší prostor je věnován existujícím stavbám. Činnost Moravsko-slezského horského sudetského spolku v Jeseníkách reprezentují rozhledny na Pradědu, Zlatém chlumu a Biskupské kupě. V závěru každé kapitoly je menší prostor dán i zaniklým rozhlednám, např. dřevěným věžím na Borůvkové hoře a Sokolím vrchu.

Závěr je vybaven tabulkami, čísly, mapkami a zajímavostmi, např. dnes na trhu pohlednic chybějícími výhledovými panoramaty.

-gu-

První moderní syntéza slezských hradů

Kouřil, Pavel - Prix, Dalibor - Wihoda, Martin: Hradý českého Slezska. Brno-Opava 2000. 645 s., 329 foto a tab.

Zkušený autorský tandem shrnul výsledky dlouholeté badatelské aktivity a připravil pro veřejnost, jak sami uvádějí v úvodu, pokus o syntetickou fresku středověkých dějin jedné ze zanedbávaných zemí svatováclavské koruny české. Pro poučeného laika i případně zaníceného turistu je velmi zajímavá první část, která podává katalogový výčet dnes známých středověkých objektů. Z našeho regionu se jedná o Edelštejn, Frýdberk (více známý jako Žulová), Javorník, Kaltenštejn, Kobrštejn, Leuchtenštejn, Rychleby a Pustý zámek. U každého hesla po historických zprávách následuje popis objektu, charakteristika archeologických nálezů, ikonografie s dokumentací a v závěru pak soupis literatury. Každý hrad je doplněn kvalitním půdorysným zaměřením, standardním kresebným vyobrazením nálezů a pro laiky jednoduchou hmotovou rekonstrukcí objektu. Hesla obsahují všechny dnes dostupné informace a je možné je využít při sestavování turistických průvodců, zápisů do kronik, případně hesel k dějinám jednotlivých obcí.

V druhé části publikace jsou pak shrnuty teoretické výsledky badání o slezských hradech. Autoři začínají v 10. století rozbořem mocenských vztahů na neklidném moravsko-slezském pomezí, kde v průběhu zhruba 200 let se posouvala hranice obou státních útvarů. Pak autoři probírají politickou situaci v jednotlivých staletích, pro větší přehlednost rozdělili region do tří částí: na Jesenicko, Krnovsko a Opavsko. Pro nás jsou samozřejmě velmi zajímavé moderní pohledy na složitý vývoj, dnes oproštěný od všech primitivních nacionalistických tezí obou stran konfliktu. Z mnoha informací musíme uvést plastické líčení kolonizace 13. stol. v západní části tzv. preseky, kde se střetávaly zájmy vratislavských knížat a biskupů. Zajímavá je pak interpretace požadavku biskupa Tomáše I., který pověřil rytíře Vrocívoje vykloučením lesa o rozloze 40 lánů (cca 800 ha) u řeky

Vlčice s podmínkou, že noví osadníci nebudou Němci, ale Poláci. Dle názoru autorů chtěl Tomáš pravděpodobně otupit ostří předpokládané kritiky slovanickým sídlištěm, které by v případě nutnosti prokázalo starobylost zdejšího osídlení. Překvapivě je také interpretace aktivit rodu Wustehube, který v sporném moravsko-slezském rozhraní v našem pojetí prováděl tzv. velkou privatizaci, tedy rozchvácení celistvého biskupského majetku a jeho osazení sobě poddanými lidmi. Autoři předpokládají, že jimi byly postaveny Rychleby, o čemž však nemáme svědectví v písemných pramenech. Své závěry opírají o zajímavé půdorysné schéma hradu, kde podobně jako na Frýdberku, Kaltenštejnu nebo v nedalekém Kolštejně se jedná o jednoduchou oválnou dispozici se zataženým bergfrítem a chráněným palácem. Právě takové uspořádání nese pečeť westehubské stavební aktivity.

Při sledování osudů kraje v 15. stol. se zaměřili na interpretaci aktivit husitů. Předpokládají, že jejich oddíly tábořily v březnu 1428 v okolí Pačkova a tedy nejspíše v této době došlo k obsazení hradu Javorník, pravděpodobně těžké boje byly také svedeny o nedaleký hrad Rychleby, který již nebyl obnoven. V závěru 15. stol. pak mohutné kamenné pevnosti dožívaly a postupně přestávaly být oporou biskupské moci na Jesenicku.

Z pera P. Kouřila pak pochází samostatná kapitola věnovaná hmotné kultuře středověkých hradů. Zajímavě je zachycen vývoj užitkové keramiky, připomenout je třeba velmi zajímavé kovové předměty, tzv. destičkou zbroj a jednoduchou palnou zbraň z hradu Rychleby. Práci uzavírá obsáhlý soupis literatury, kvalitní německé resumé a malé medailonky všech autorů s fotografiemi.

Vladimír Goš

Přečetli jsme za Vás

Glucholazy - Nysa

Město Glucholazy vydalo 24 s. barevného průvodce formátu A4 vloženého do přebalu s dalšími propagačními materiály (památky města, Opavské hory). Najdeme zde pasáže o historii, turistice, možnostech sportu, stravování, ubytování a přehled rozvíjejícího se průmyslu města. Dojem z pěkných barevných fo-

tografií a mapky kazí jen zoufalý překlad článků do češtiny.

To neplatí o propagačním materiálu vydávaném v Nise. Jejich letáčky o památkách či veřejných knihovnách etc. vycházejí v slušné, byť ne dokonalé prapovísné české podobě.

Jesenicko - stručný průvodce

Nakladatelství JENA Šumperk vydalo v r. 1999 čtyřjazyčného průvodce po 23 obcích Jesenicka. Barevné skládky volně vložené do kapsy přebalu o rozměrech 11 x 21 cm obsahují barevné snímky obcí a jejich pamětihodností a strohý slovní popis historie, turistických zajímavostí a možností rekreace, stravování a ubytování. Dobře působí detailní mapka okolí obce. K tomu přísluší ještě shrnující tématické

skládky o možnostech koupání, sportu, lyžování, tipy na zajímavé výlety a přehledy kulturních památek a kulturního vyžití. Jde o výborný materiál pro představu o celém Jesenicku. Ovšem stejná plocha věnovaná všem lokalitám je zavádějící. Tradiční turistická centra si přece vyžadují více prostoru - tomu by měly sloužit samostatné publikace.

Cesta česko-německého porozumění

Informační prospekt pro Všeobecnou světovou výstavu EXPO 2000 Hannover vydalo Občanské sdružení Vlastenecký poutník v nakladatelství Moravská expedice. K fyzickému projektu budování žulové ces-

ty a duchovní spolupráci mezi Čechy a Němci se přihlásil i Okresní úřad v Jeseníku a město Jeseník. Proto zde najdeme, škoda že jen slovní, bez fotografie, trojjazyčné pozvání na Jesenicko.

Vlastivědné muzeum Jesenicka

Propagační brožura z pera pracovníků VMJ (Jeseník 1999, nestr.) uvádí historii muzea, představuje Vodní tvrz a její sbírky (historie, geologie, fauna),

stálou expozici Vincenz Priessnitz a lázně Gräfenberk a zámek Jánký Vrch v Javorníku. Brožura s řadou barevných snímků byla vydána i německy.

Doplatní známky 1928

Klub filatelistů KF 07-06 v Jeseníku vydal v r. 2000 specializovanou příručku a katalog vybraných deskových vad a retuší čs. doplatních známek z r. 1928.

Autor monografie J. Ronzany v ní dokazuje, že filatelie je přísnou vědou.

Přísně tajné!

Sborníček literatury faktu 2000/2 přináší pohledy do zákulisí dějin obsahuje kuriózní článek „Musel Mácha tak záhy zemřít?“ Jeho autor vyznává ironii dějin, že zatímco v Litoměřicích v jednom domě umírá geniální básník Mácha, který odmítl k so-

bě povolal lékaře, o pár kroků dále ve špitále sv. Anny zachránil bezvýznamného rvače proslulý chirurg Josef Tomáš Lauda, autor několika odborných lékařských knih. Jedna z nich - o vodoléčbě záškrtu z r. 1842 - byla i nadšeným holdem Priessnitzovi.

Hřbitov řádových sester v Bílé Vodě

U příležitosti slavnostního odhalení pamětní desky na kulturní památce „Hřbitov řádových sester v Bílé Vodě“ dne 28. září 2000 byl pro účastníky tohoto aktu vydán osmistránkový příležitostný tisk obsahující projev starosty Bílé Vody, historický ná-

stin internace řádových sester z pera M. Brachtlové a projev přednostky Okresního úřadu. Škoda, že utajený vydavatel (chybí bibliografické údaje) věnoval více pozornosti emotivně působící obálce než českému pravopisu v úvodním slově starosty obce.

Zpřístupněné jeskyně České republiky

Agentura ochrany přírody a krajiny ČR v Praze vydala složku s 12 skládkami, které vždy obsahují mapku prohlídkové trasy, trojjazyčný text a několik

barevných fotografií jeskynních útvarů. Mezi nimi najdeme jak jeskyně Na Pomezí, tak Na Špičáku.

Josef Schindler, zastánce priessnitzovské vodoléčby (1814-1890)

Vlastivědné muzeum Jesenicka vydalo v r. 2000 jako 3. svazek edice Z historie a přírody Jesenicka drobnou publikaci k 110. výročí této osobnosti.

Publikace obsahuje dvě práce: Slavné „studnovodní lázně“ Josefa Schindlera v Desné (1839-1851). Ta popisuje první etapu života a úsilí tohoto rodáka z Jablonce nad Nisou, jenž do r. 1851 pobýval a po Priessnitzově vzoru, jehož velmi obdivoval, založil vodoléčebný ústav v Tiefenbachu - dnes Desná v Jizerských horách. Autoři této části Alena a František

Schreiberovi ji doplnili bohatým poznámkovým aparátem. Autorem druhého pojednání Josef Alois Schindler na Gräfenberku (1851-1890) je Vítězslav Mazura. Ten je také tvůrcem Schindlerova rodukmenu. Součástí publikace je i obrazová příloha, kde mohou čtenáři vidět např. Schindlerův cestovní pas vystavený pro cestu na Gräfenberk, pamětní medaili k 25. výročí působení tohoto lékaře v naší oblasti z r. 1876, Schindlerovo úmrtní oznámení aj. JR

Szlak Złotych Górników

Čtyřjazyčný průvodce naučnou stezkou „zlato-kopů“ v Glucholazech, jehož autorem je Paweł Szymkiewicz, vyšel za přispění EU v bohatém barevném provedení na 32 stranách. Popis procházky po žluté značce je psán formou souvislého textu, ačkoli by

bylo vhodnější popis sjednotit s názorností mapky. Druhý text se věnuje historii hornictví zlata v nejbližším okolí Glucholaz. Český překlad a použití vlastních jmen by si vyžádalo pečlivější redakci.

Mazurski, Krzysztof R.: Miłość i dramaty królowy Marianny.
Wrocław, Sudety 2000. 166 s.

Příběh královny Marianny z dodnes panujícího rodu Oranje-Nassau (nar. 9. 5. 1810 - 29. 5. 1883) připomíná životní osudy rakouské císařovny Sissi. Její rodiče žili v emigraci poté, co Napoleon zabral Holandsko i jejich statky v Nassavsku. Značnou část jejich nového majetku tvořily statky ve Slezsku a Kladsku. V r. 1830 byla Marianna provdána za svého bratrance, pruského prince Albrechta von Hohenzollern. Její liberální duch se však odmítal podřídit prušáckému pokrytectví, což nakonec vedlo k rozpadu jejich manželství. Po rozvodu Marianna cestovala a budovala své slezské panství se zámkem

v Kamenci (Kamieniec Żąbkowicki). Protože jí však pruský král omezil právo vstupu do země, zakoupila v r. 1854 za 175 tisíc pruských tolarů rytířský statek Bílá Voda, ležící asi 10 km od jejího zámku. Původní lovecký zámeček přestavěla a vybudovala u něj park v anglickém stylu. Toto místo se jí stalo útěchou po smrti svého syna (1861), jež se zrodil z lásky, a nikoli z dynastické povinnosti. Jako evangelička se zapsala do dějin Jesenicka charitativní péčí, vybudováním školy v Bílé Vodě a evangelického kostela v Jeseníku. Kniha, vyhavená bohatou fotografickou přílohou, by si zasloužila české vydání.

Pater, Józef: Wroclawska Kapituła Katedralna w XVIII wieku. Ustrój - skład osobowy - działalność. Rozprawy Naukowe nr.23, Wrocław, Papieski Fakultet Teologiczny 1998. 265 s.

Jde o habilitační práci ředitele vřatislavského arcidiecézního muzea a archivu. Představil v ní strukturu kapituly, materiální zázemí, činnost a biografie kanovníků. Čtenáře z Jesenicka zaujmou životopisy těch členů kapituly, kteří byli spjatí s tímto regionem: biskupové Philipp Gothard Schaffgotsch a Josef Christian Hohenlohe (pohřbený v Javorníku-Vsi),

kanovníci Konstantin Jerin (syn majitele Ondřejevic), Karel Maximilian z Fragsteinu (zakladatel kostela v Dolním Domašově), Johann Ludvík z Kravař, Kaspar Adolf Paczynski-Tenczin a Johann Richard Redindhofen (všichni byli vězněni za různé skutky ve vězeních na Jánském Vrchu a v Jeseníku). MDz

Maroń, Jerzy: Militarne aspekty wojny trzydziestoletnej na Śląsku. Acta Universitatis Wratislaviensis No 2201, Historia CXL, Wrocław 2000. 274 s.

Práce představuje vojenské a ekonomické pohledy na třicetiletou válku ve Slezsku. Autor detailně popisuje organizaci vojsk, válečná střetnutí, uplatněnou

taktiku a způsoby finančního vydržování armád. Práce je založena na studiu archivů v Opole, Štětíně, Vřatislavi, Lehnici, Zelené Hoře a Zámřsku. MDz

Jesenicko na stránkách periodik

Horská kulturní revue HLAVA

1. číslo (2000) bylo uvedeno na trh jako časopis „pro kulturu kraje děda Praděda“. Tato generační revue obsahuje i historický příspěvek R. Musila o pri-

vilegiu pro jesenického kata M. Waxmana z r. 1623. Tentýž autor v 2. čísle představuje sport ve Vidnavě v meziválečném období.

Vlastivědné listy Slezska a severní Moravy

1. číslo 26. ročníku (2000) má na titulní straně fotografii jesenické radnice jako připomínku, že rok 1999 byl rokem V. Priessnitz - viz článek na s. 30-31. Autory práz s přírodní tematikou v Jeseníkách (ne „na Jesenícku“) J. Tomečka, V. Hanáka, J. Javůrka

Časopis Slezského zemského muzea

Série B, č. 47 (1998) přinesl solidní genealogickou studii Z. Kravara o rodu Kutzerů v Dolním a Horním Údolí (s. 164-181), počínaje Janem Kašparem Kutzerem ze Staré Červené Vody, který r. 1759 koupil

Město Jeseník

Tiskovina s podtitulem Informační čtrnáctideník okresního města přinášela především informace z výkonu státní správy a samosprávy. Občas se však

Jeseník - město a lázně

Od lednového čísla r.2000 zde vycházel seriál z pera místních archivářů „Strípky z dějin města Jeseníku“, věnovaný některým doposud opomíjeným budovám spjatým především s městským kulturním a duchovním životem: budova Divadla P. Bezruče, klášter voršilek - jeho školy a kaple. Od května se rozšířením působnosti zpravodaje i na obce Ostružná, Lipová-lázně, Česká Ves a Bělá změnil název. Nejprve nešťastně na **Jesenicko - měsíční zpravodaj**. Zde najdeme článek **Jesenický kat a katovna**. V červnovém čísle obec Lipová-lázně informovala o zřízení Mezinárodního Schrothova spolku. Červencové číslo přineslo nový název **Mikroregion Jesenicko - měsíční zpravodaj**, v němž vlastivěda získala více místa. Seriál pokračoval textem o Hedvičině sálu, najde-

Kulturní život

Společenský měsíčník města Šumperk č. 2 (2000) recenzuje 78. svazek Severní Moravy se sdělením

a F. Frice představuje L. Martínek. Najdeme zde text o mincích a poukázkách z kostela v Černé Vodě z r. 1855.

Mezi drobnými zprávami je nekrolog Z. Brachtla.

mlýn v Dolním Údolí. Jeho osmé dítě Jan Nepomuk byl otcem budoucího slavného sochaře Bernarda Kutzera.

našlo místo i pro vlastivědu, např. o využití prostoru mezi lázeňskou kolonádou a městem, o Smetanových sadech a v nich obnovených pramenech.

me zde historii památníku 1. světové války v České Vsi i připomínku 170. výročí narození Priessnitzova zetě J. Rippera. V srpnu bylo připomenuto 110. výročí úmrtí Josefa Aloise Schindlera a seriál čtenáře provedl dějinami městského kina ve Frývaldově. Obec Lipová-lázně se zmínila o svých slavných rodácích osobnostech: přírodovědci Reginaldu Kneifelovi a sestře Marii Kláře Fietzové. V září si čtenáři mohli přečíst stručnou historii obce a lázní v Dolní Lipové, zmínku o zajateckém táboře v Bělé z 2. světové války a v seriálu o dnes již neexistujícím sanatoriu Altvater ve Frývaldově. Říjnové číslo nabídlo historii kostela v České Vsi a seriál přinesl poutavou historii rohového domu na jesenickém náměstí čp. 68, dnes České spořitelny.

o úmrtí ředitele jesenického muzea Z. Brachtla.

Krkonoše

1. číslo (2000) měsíčníku o přírodě a lidech z Krkonoš, Jizerských hor a Podkrkonoší představilo slavné „studenovodní lázně“ Josefa Schindlera v Desné, které provozoval od r. 1839 až do svého při-

chodu na Gräfenberk r. 1851. Článek manž. Schreiberových je základem pro další studium o tomto úspěšném muži.

Sborník bruntálského muzea

K 100. výročí vzniku muzejní společnosti v Bruntále (1898) začalo vycházet nové periodikum, na jehož stránkách se objevuje i jesenická problematika, resp. zlatohorská. E. Šefčík zde představuje pamětní a záslužné medaile vydané Zlatými Horami k 700. a 750. výročí založení města. Následující ročník 1999 obsahuje metodicky přínosný článek Židé

v Bruntále v dobách minulých (do r. 1918), je zde i zmínka o továrníku G. Marburgovi, který inicioval vybudování pomníku V. Priessnitzze ve Vídni. Bezprostředně se Jesenicka týká monografie architekta Adolfa Müllera, autora odborných škol v Supíkovcích a Žulové, zemědělské školy v Horních Heřmanicích a projektu téže školy v Javorníku.

TERRA, sborník Montanisticko-geologického nadačního fondu

Již 6. ročník sborníku přináší text Josefa a Viery Večeřových Hornická naučná stezka (HNS) ve zlatohorském rudním revíru, jež je upravenou podobou zcela vyprodaného Průvodce HNS. Vypuštěna byla historie dolování ve Zlatých Horách, ale najdeme zde

popis trasy a charakteristiku všech 12 stanovišť. Vzhledem k tomu, že sborník vyšel v 500 kusech, určitě se dostane na všechny zájemce o zlatohorskou naučnou stezku.

Heimatbrief der Lindewiesner

55. ročník (2000) obsahuje v 1. čísle zajímavé fotografie z lázní v Dolní Lipové, např. požáru v r. 1940. Následující číslo přináší informace o vzniku Mezinárodního Schrothova spolku. V převládajících politic-

ky laděných článcích č. 272 zaznamenáváme, že se Schrothův spolek představil na světové výstavě EXPO v Hannoveru.

Heimatbrief für Weidenau - Grosskrosse

53. ročník (1999) obsahuje zprávy z nejdůležitějších akcí: jednak z oslav V. Priessnitzze, ale zejména z regionálního semináře Návraty do dějin. Je zde přetištěna zpráva J. Neugebauera z r. 1901 o Vidnavě

jako gymnasiálním a turistickým městem, vylíčený dějiny místní lékárny a článek k 200. výročí kaple ve Velké Kraši. Z osobností je připomenut vidnavský malíř A. Bauch.

Altwater

V 1. čísle 2000 padla otázka, zda rakouská císařovna Alžběta navštívila Jeseníky, jak by o tom mohl vypovídat její pamětní kámen u Jelení chaty. Jde však spíše o výraz smutku nad jejím tragickým úmrtím. I tak je to námět pro malé detektivní pátrání... Monografie přináší portrét opavského malíře Adolfa Zdrázily, který v zimě 1922 navštívil Gräfenberk, kde vznikla řada kreseb. 3. číslo s fotografií Jánského Vrchu na titulní straně informuje, že čerstvý sedmdesátník Herbert Reinelt se stal čestným členem Vlastivědné muzejní společnosti v Jeseníku. Číslo 4 přináší informaci o generační výměně ve vedení MSSGV: na

Jesenicku známý Herbert Reinelt byl jmenován čestným předsedou. Z článků vybíráme popis jeskyní Na Pomezí k 50. výročí jejich otevření, z obcí je představena Stará Červená Voda. C. Krause se snaží vyřešit tajemství kamene „Sedmi kurfiřtů“ u javornického zámku. Tam je také situována rozsáhlá monografická stať o básníku Josefu Christíanu von Zedlitz z pera L. Gernota (s. 156-159). V následujícím čísle najdeme portrét dalšího hosta na Gräfenberku v r. 1850: t.č. herce vídeňského Burgtheatru Friedricha Devrienta (1825-1871).

Śląsk Opolski

1. číslo čtvrtletníku r. 2000 přineslo studii P. Szymkowicze o problémech sjednocení státních a církevních hranic opolského Slezska ve 20. století. Autor konstatoval, že v důsledku válečných událostí 18. stol. zůstalo Slezsko na 200 let rozděleno nejen politicky, ale i církevně. Ani vývoj po r. 1918 nevedl k uspokojivému řešení - vratislavská diecéze se paradoxně nacházela na území tří států: Polska, Česko-

slovenska a Německa. V r. 1945 opět nedošlo k sladěním církevních hranic se státními. Až v r. 1978 byla jesenická část vratislavské diecéze přičleněna k olomouckému arcibiskupství. Článek je dalším příspěvkem do mozaiky odhalující kořeny předsudků a neschopnosti domluvit se v česko-polských vztazích současnosti.

Bibliografický rejstřík Ročenky VMSJ (1993-1998)

Ročenka Vlastivědné muzejní společnosti v Jeseníku vznikla zprvu jako tiskovina v počtu 50 ks pro členy Společnosti k uchování tezí přednášek s vědomím, že „slova časem rozpraší vítr“. Dobré myšlenky se ujal vedle Z.Brachtla a K.Growky zakladatel novin Jesenický týdeník ing.Miroslav Chovanec (fa ZUÁL)

a vzhledem k příznivému ohlasu mezi odbornou veřejností pokračovali v pravidelném vydávání ročenky v stálém počtu 50 + 20 ks. Teprve ročník 1998 byl vydán Vlastivědným muzeem Jesenicka v počtu 200 ks. Ač to bylo poslední číslo, rozhodlo o založení nového periodika - vlastivědného sborníku Jesenicko.

Přehled jednotlivých čísel:

1993 - 20 stran, 1994 - 18 stran, 1995 - 32 stran, 1996 - 32 stran, 1997 - 52 stran, 1998 - 68 stran

A. Přednášky

1. Brachtl, Z.: Jesenicko v letech druhé světové války. 1995, s. 6-7.
2. Growka, K.: Biskupská mincovna v Nise. 1996, s. 6-7.
3. Growka, K.: Nositel Nobelovy ceny Konrad Lorenz. 1993, s. 4-5.
4. Growka, K.: Náš první mrtvý. 1995, s. 7.
5. Growka, K.: Ilegální setkání opozice na československo-polské hranici. 1997, s. 4-5.
6. Growka, K.: O zlatohorských dukátech. 1998, s. 6-8.
7. Growka, K.: Podnikatelská rodina Raymannů. 1994, s. 6-7.
8. Growka, K.: Prelát Josef Neugebauer. 1994, s. 4.
9. Growka, K.: Vzácná medaile pro Vincence Priessnitzze. 1993, s. 3.
10. Growka, K. - Režný, J.: Návštěva císaře Františka Josefa I. v Jeseníku. 1995, s. 4-5.
11. Hradilová, J.: K odsunu Němců z Frývaldova. 1996, s. 7-8.
12. Jedlička, J.: Granitoidy - minulost a současnost. 1996, s. 4-5.
13. Jedlička, J.: Vltaviny - mýtus a realita. 1997, s. 6-8.
14. Mazura, V.: J.Schindler. 1994, s. 3.
15. Mazura, V.: Otazníky nad Josefem Schindlerem. 1997, s. 5-6.
16. Mazura, V.: Zastávce Priessnitzova odkazu Jan Ripper. 1993, s. 5-6.
17. Petrla, J.: Sochař Hans Schwathe. 1993, s. 6.
18. Petrla, J.: Vidnavský rodák Adolf Lorenz. 1993, s. 4.
19. Režný, J.: Zajímavosti v názvech ulic města Jeseníku. 1996, s. 5-6.
20. Režný, J. - Growka, K.: Dílo sochaře Engelberta Kapse. 1995, s. 3-4.
21. Schubertovské výročí. 1997, s. 3-4.
22. Voráčková, K.: Vidnavský malíř Bauch. 1998, s. 4-6.
23. Začal, A.: Památky na návštěvu císaře Josefa II. v našem kraji. 1994, s. 5.

B. Příspěvky, sdělení

24. Brachtl, Z.: Archeologické výzkumy členů VMS v roce 1995. 1995, s. 22-23.
25. Brachtl, Z.: Dva kamenné kříže na Jesenicku. 1995, s. 17-18.
26. Brachtl, Z.: Organizační a jednací řád Vlastivědné muzejní společnosti v Jeseníku. 1996, s. 2-3.
27. Brachtl, Z.: Za PhDr. Rudolfem Zuberem. 1995, s. 16-17.
28. Brachtl, Z. - Rychlý, M.: Archeologické výzkumy členů jesenické VMS v r.1996. 1996, s. 19-20.
29. Dziedzić, M.: Pomník sv.Rocha na Příčném vrchu u Horního údolí. 1997, s. 22-23.
30. Filip, Z.: Cesta šumperských sokolů do Jeseníku na obranu české menšiny ve 30.letech. 1995, s. 20-22.

31. Filip, Z.: Historie pamětní desky T.G. Masaryka v Javorníku. 1994, s. 9-10.
32. Fiala, J.: Tři nálezy mincí ve Zlatých Horách. 1996, s. 16-17.
33. Growka, K.: Kovaničova medaile k 200.výročí V.Priessnitze. 1997, s. 21-22.
34. Growka, K.: Veteránský prapor z Vlčic. 1995, s. 19-20.
35. Growka, K.: Průzkum zálohových známek prodejen z potravinami v Jeseníku. 1996, s. 17-19.
36. Growka, K.: Zeppelin v Javorníku. 1998, s. 37-40.
37. gw: Erbovní listiny z Jesenícka. 1994, s. 12-13.
38. gw: Nález mince v Horním Domašově. 1994, s. 13.
39. gw: Zlatohorské "Zlaté dny" 1994. 1994, s. 11.
40. Hauk, J.: Z poznámek po povodni. 1998, s. 31-35.
41. Jedlička, J.: Uranová mineralizace Rychlebských hor. 1997, s. 27-28.
42. Knopp, T.: Osud Maxe Weisse, majitele rytířského statku Bílá Voda v letech 1934-1939, a jeho manželky Else Weissové. 1998, s. 44-49.
43. Knoz, J.: Výstavba opevnění v Jeseníkách v letech 1935-1938. 1997, s. 31-33.
44. Kohutová, E.: Činnost VMS za rok 1997. 1997, s. 1-2.
45. Kohutová, E.: Činnost VMS za rok 1998. 1998, s. 1-3.
46. Kratěna, J.: Jak jsem k průvodcovství přišel. 1996, s. 20-21.
47. Kratěna, J.: Kaple a krypta Vincenze Priessnitze. 1998, s. 49-51.
48. Kratěna, J.: Restaurátorské práce na lázeňských pomnicích. 1997, s. 23-24.
49. Lemon, F.: Teplomilná kudlanka nábožná v Jeseníku. 1998, s. 36.
50. Müller, K.: Tři cechovní pečetní typáře ze Zlatých Hor ve sbírce Slezského zemského muzea v Opavě. 1998, s. 40-43.
51. Müller, K.: Pečetí a znak Zlatých Hor a připojených obcí. 1996, s. 15-16.
52. Nadace Vincenze Priessnitze pro záchranu a rozvoj kulturního dědictví města Jeseníku. 1993, s. 10-11.
53. Pátek, J.: Osudy Čechů na nucených pracech v Norsku 1942-1945. 1993, s. 7-9.
54. Petrla, J.: Činnost VMS v roce 1993. 1993, s. 2.
55. Petrla, J.: Činnost VMS v roce 1994. 1994, s. 1-2.
56. Petrla, J.: Činnost VMS v roce 1995. 1995, s. 1-2.
57. Petrla, J.: Činnost VMS v Jeseníku v r.1996. 1996, s. 1.
58. Petrla, J.: Na rozloučenou s OVM Šumperk. 1995, s. 23-24.
59. Polách, D.: Několik údajů o poutním místě a kostelích v Travné. 1997, s. 24-26.
60. Römerová, K.: K problematice sovětských občanů na Jeseníku po r.1945. 1997, s. 28-29.
61. Rulišek, J.: Historie železnice na Jeseníku. 1997, s. 29-31.
62. Večeřa, J.: Zlaté Hory 93. 1993, s. 9-10.
63. zb: Archeologické výzkumy vedené členy jesenícké pobočky v r.1994. 1994, s. 8-9.
64. zb: Nález souboru mincí z Horních Hoštic u Javorníku. 1998, s. 43-44.

C. Muzejnictví, výstavy

65. Brachtl, Z.: Čarodějnické procesy na severní Moravě a ve Slezsku. 1995, s. 8-9.
66. Brachtl, Z.: Mezinárodní kontakty jeseníckého muzea. 1996, s. 11-12.
67. Brachtl, Z.: Vlastivědné muzeum Jesenícka v roce 1998. 1998, s. 13-16.
68. Brachtl, Z.: Vlastivědné muzeum Jesenícka v roce 1996. 1996, s. 9.
69. Brachtl, Z.: Vlastivědné muzeum Jesenícka v roce 1997. 1997, s. 9-10.
70. Brachtl, Z.: Vlastivědná výstava v Javorníku. 1995, s. 11-12.
71. Brachtl, Z.: Výstava Poutní místa ve Slezsku. 1997, s. 10-13.
72. Brachtl, Z.: Z dějin muzejní práce na Vidnavsku. 1998, s. 9-13.
73. Brachtl, Z. - Rychlý, M.: Archeologické výzkumy členů VMS v roce 1997. 1997, s. 19-20
74. Georgij Safronov. 1998, s. 18.
75. gw: Členská výstava Vlastivědné muzejní společnosti. 1995, s. 14-15.

76. gw: Mince a medaile v proměnách času. 1998, s. 16-17.
77. gw: Zprávy z okresu. 1998, s. 25-28.
78. Hauk, J.: Achát a jeho proměny. 1998, s. 18-20.
79. Hošková, M.: Půjdem spolu do Betléma. 1997, s. 17-18.
80. JaFi: Muzeum ve Zlatých Horách. 1995, s. 13-14.
81. Jedlička, J.: Geologické sbírky Vlastivědného muzea Jesenicka. 1996, s. 10-11.
82. Lemon, F.: Biologické sbírky VMJ přemístěny. 1997, s. 19.
83. Lemon, F.: Fauna Jeseníků. 1998, s. 21-22.
84. Lemon, F.: Přírodovědné sbírky Vlastivědného muzea Jesenicka. 1996, s. 10.
85. Müller, K.: Jesenicko na starých mapách a plánech. 1997, s. 13-15.
86. Nováková, D.: Výstavy 1996. 1996, s. 13.
87. Nováková, D.: Výtvarná výstava. 1995, s. 11-12.
88. Schenková, M.: Výstava Bernarda Kutzera. 1995, s. 9-11.
89. Tempírová, D.: Šlapu, šlapeš, šlapeme. 1997, s. 15-17.
90. Tinzová, B.: Obnovení okresního archivu Jeseník. 1996, s. 13-14.
91. Vašíček, A.: Historické zbraně a militaria 15.- 19. století. 1998, s. 23-24.
92. Výstava Základní umělecké školy v Jeseníku. 1998, s. 23.
93. zb: Archeologické výzkumy členů VMS v roce 1998. 1998, s. 29-30.

D. Literatura, recenze

94. Almanach ZUŠ Jeseník. 1998, s. 56-57. (gw)
95. Bakalářská práce. 1998, s. 57. (gw)
96. Bibliografie historicko-vlastivědné literatury Sm kraje. 1996, s. 25. (gw)
97. Bibliografie severní Moravy a Slezska. 1998, s.60. (gw)
98. Bibliografie vlastivědné literatury. 1997, s. 42-43. (gw)
99. Bibliografie vodoléčebné literatury z Vratuší. 1998, s. 52-54. (Dziedzić, M.)
100. Branná známá a neznámá. 1996, s. 24. (Rulíšek, J.)
101. Communio - Měsíčník jesenického děkanátu církve římskokatolické. 1993, s. 16-17. (Pfützner, J.)
102. České vlastivědné publikace o Jeseníku z let 1989-1993. 1993, s. 12-13. (zb)
103. 40 let Hasičského záchranného sboru okresu Jeseník. 1996, s.24. (Kaňovský, A.)
104. Daleko v svět... 1998, s. 54. (gw)
105. Encyklopedie české numismatiky. 1996, s. 24. (gw)
106. Historické zajímavosti Zlatohorska. 1998, s. 58. (gw)
107. Historický místopis Jesenicka v letech 1848-1960. 1995, s. 27. (zb)
108. Hradky a zámky na Moravě a ve Slezsku. 1996, s. 23. (zb)
109. Javornicko II. 1997, s. 34. (zb)
110. Jesenická výtvarná skupina. 1998, s. 54.
111. Jesenicko. 1998, s. 56. (gw)
112. Jesenicko na stránkách časopisu Altvater. 1995, s. 28-29. (zb)
113. Jesenicko na stránkách moravských časopisů. 1996, s. 26-27. (gw)
114. Jesenicko na stránkách německých krajanských časopisů. 1996, s. 27-29. (gw)
115. Jesenicko na stránkách sborníku Severní Morava. 1994, s. 15. (Brachtlová, M.)
116. Jesenicko na stránkách periodik za rok 1997. 1997, s. 44-49. (Growka, K.)
117. Jesenicko na stránkách periodik. 1998, s. 61-65. (gw)
118. Kulturně historický kalendář 1998. 1998, s. 57. (gw)
119. Mapa okresu Jeseník. 1997, s. 34-35. (gw)
120. Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. 1997, s. 39-41. (Večeřa, J.)
121. Minerál (3/1998). 1998, s. 52. (jh)
122. Nejnovější zpracování vlastivědy Zlatohorska. 1997, s. 37-38. (Brachtl, Z.)

123. Německá literatura o Jesenicku. 1993, s. 14-16. (gw)
124. Nová literatura o Pricssnitzovi. 1996, s. 22-23. (gw)
125. Nové hornické muzeum. 1997, s. 38-39. (Večeřa, J.)
126. Nové mapy. 1998, s. 57-58. (gw)
127. Obrazová publikace o Jeseníku. 1997, s. 35-36. (Brachtl, Z.)
128. Polská literatura o Jesenicku. 1997, s. 41-42. (gw)
129. Povodeň na Jesenicku 1997. 1997, s. 36-37. (gw)
130. Příspěvek k dějinám kostela v Hukovicích u Vidnavy. 1998, s. 56. (zb)
131. Průvodce Jeseníkem. 1997, s. 35. (gw)
132. Podzim v Jeseníku. 1996, s. 25. (Režný, J.)
133. Průvodce přírodou a historií okresu Šumperk a Jeseník. 1996, s. 22. (zb)
134. Recenzujeme...(Vlastivěda šumperského okresu...). 1993, s. 16. (Kohutová, E.)
135. Sborník referátů o skladateli Karlu Dittersi z Dittersdorfu. 1998, s. 55-56. (zb)
136. Sborník Pielgrzymy 98. 1998, s. 61. (gw)
137. Sborník Śląski Labyrinth Krajoznawczy 9. 1998, s. 59. (gw)
138. Slezské vlastivědné časopisy I. 1994, s. 14-15. (gw)
139. Slezské vlastivědné časopisy II. 1995, s. 26-27. (gw)
140. Slezské vlastivědné časopisy III. 1996, s. 29-30. (gw)
141. Sochař Paul Stadler. 1995, s. 28. (Kaňovský, A.)
142. Syntéza nejnovějších poznatků k dějinám čarodějnických procesů ve Slezsku. 1996, s. 23. (zb)
143. Terra 1995. 1995, s. 25. (Brindžák, T.)
144. Umělecké památky Moravy a Slezska. 1995, s.26. (JaFi)
145. Užitečná biografie. 1996, s. 23. (gw)
146. Varhanní festival Jeseník. 1996, s. 24. (gw)
147. Z dějin kostela a farnosti v Nise. 1998, s. 60. (gw)
148. Z historie obce Mikulovice. 1997, s. 38. (gw)
149. Zámek Jánský Vrch. 1998, s. 56. (gw)

E. Bibliografie

150. Brachtl Zdeněk. (zb). 1993, s.18. 1994, s. 16. 1995, s. 30. 1996, s. 31. 1997, s. 50. 1998, s. 66.
151. Fiala Jaroslav. (JaFi). 1995, s. 30. 1996, s. 31. 1997, s. 50. 1998, s. 67.
152. Growka Květoslav. (gw). 1993, s. 19. 1994, s. 16-17. 1995, s. 30. 1996, s. 31. 1997, s. 50. 1998, s. 66.
153. Jedlička Jaromír. 1993, s.19. 1995, s. 30. 1996, s. 31. 1997, s. 50-51.
154. Kaňovský Alexandr. 1994, s. 17. 1995, s. 31. 1997, s.51.
155. Lemon František. 1997, s. 51. 1998, s. 67.
156. Mazura Vítězslav. 1993, s. 19. 1994, s. 17. 1995, s. 31.
157. Petrla Jan. 1994, s. 17. 1995, s. 31.
158. Režný Jaroslav. 1996, s. 31.
159. Trávníček František. 1993, s.19. 1996, s. 31.
160. Večeřa Josef. 1993, s.19. 1994, s. 17. 1995, s. 31. 1996, s. 31. 1997, s. 51. 1998, s. 67- 68.
161. Začal Antonín. 1995, s. 31.

F. Z redakční kroniky

162. Za Karlem Fridrichem. 1996, s. 32..
163. Žulová (Frýdberk)-hrad. 1996, s.32.
164. Z redakční kroniky. 1997, s. 52.

Není-li uvedeno jinak, zpracoval K. Growka

JESENICKO

Vlastivědný sborník.

Svazek 2.

Jeseník 2001

Redakční rada:

Ing. Petr Košacký (*vedoucí redaktor*), Mgr. Květoslav Growka (*výkonný redaktor*),
prof. PhDr. Zdeněk Jirásek, C.Sc., PhDr. Karel Müller, Mgr. Bohumila Tinzová, RNDr. Josef Večeřa

Nakladatel:

Vlastivědné muzeum Jesenicka

Vydávají:

Vlastivědné muzeum Jesenicka (*Zámecké nám. 1, 79001 Jeseník, tel. 0645/401070*)

Státní okresní archiv Jeseník (*Tovární 18, 79001 Jeseník, tel. 0645/411710, fax 401871*)

Grafická úprava:

Grafické studio HLAVA, Jeseník

Překlad:

Ing. Rosalinde Uhlířová

Tisk:

NOVÁ GRAFIA spol. s r.o., Opava

Náklad:

600 ks

ISSN 1213-0192

Místa expozic Vlastivědného muzea Jesenicka:

Zámek Jánský Vrch, Javorník

tel.: 0645/440 286

Vodní tvrz Jeseník (muzeum)

tel.: 0645/401 070

e-mail: vmjesenik@iol.cz

Jeseník-lázně č.p. 175

(rodný dům V. Priessnitze)

tel.: 0645/411 633

Tato publikace byla vydána s finanční podporou firem:

KORD Jeseník s.r.o.

ČESKÁ SPOŘITELNA, a.s.

